

T.C
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI

ÖMER DURŞEN

**ULUSLARARASI SİSTEM
EKSENİNDE SOĞUK SAVAŞ
SONRASI
TÜRKİYE – GÜRCİSTAN
İLİŞKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ:
PROF. DR. CEMALETTİN TAŞKIRAN

KIRIKKALE – 2009

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Ömer DURŞEN tarafından hazırlanan "Uluslararası Sistem Ekseninde Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Gürcistan İlişkileri" adlı tez çalışması, jürimiz tarafından, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak oybirliği / ~~oybirliği~~ ile kabul edilmiştir.
..99../.92../200.9.

Başkan

Prof. Dr. Cemalettin TAŞKIRAN
(Danışman)

Üye

Doç. Dr. Nasuh USLU

Üye

Yrd.Doç.Dr. Şenol KANŞARCI

ÖZET

Bu çalışmada Soğuk Savaş sonrası gelişen yeni uluslararası sistem ve bu sistemde Türkiye ile Gürcistan arasındaki ilişkiler incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmamızda öncelikli olarak Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistem analiz edilmek istenmiş ve sistemin genel özellikleri bağlamında iki devlet arasındaki ilişkileri etkileyen faktörler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ortaya çıkan faktörler ışığında Türkiye ile Gürcistan arasındaki ilişkiler ve bu iki ülkenin ilişkilerinden doğan sonuçlar irdelenmiştir.

Çalışmamızda etkin olarak sistem düzeyinde analiz metodu uygulanmaya çalışılmış, fakat uluslararası politikada birer aktör konumunda olan iki devlet özelinde bir araştırma ve analiz yapıldığından çalışmamız aynı zamanda aktör düzeyinde de sonuçlara varmayı hedeflemiştir.

Çalışmamız ışığında varmak istediğimiz sonuç, uluslararası sistemin devletler arasındaki ilişkileri etkileyen öncelikli bir faktör olduğudur. Bu bağlamda çalışmamız devletler arası ilişkileri açıklamak amacıyla kullanılan klasik yöntemlerin aksine sistem düzeyinde analiz metodu ile devletler arası ilişkileri analiz etme üzerine yapılmış bir çalışma özelliği taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Gürcistan ilişkileri, Yeni Dünya Düzeni, Küreselleşme, Dış Politika, Uluslararası Politika, Enerji.

ABSTRACT

In this study, the new international system developing after the Cold War and the relationship between Turkey and Georgia in this system were studied. In our study, international system after the Cold War was previously wanted to analyze and the factors that effect the relationship between the two nations were studied to bring to light in the context of the general characteristic of this relationship were studied.

In our study, analyse method in system level was actively tried to apply, but because an analyse and a research of the characteristic of the two States having roles in international politics were done, our study was aimed to have a conclusion of the actor level at the same time.

The conclusion that we want to achieve in the light of our study is that the international system is one of the major that affects the relationship between States. In this context, our study carries a characteristics of a study of ability to analyze the relationship between States in the system level instead of the classical methods which are used to explaining the relationship between States.

Key words: Turkey – Georgia Relations, The New World Order, Globalism, Foreign Politics, International Politics, Energy.

KİŞİSEL KABUL / AÇIKLAMA

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “Uluslararası Sistem Ekseninde Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Gürcistan İlişkileri” adlı çalışmamı, ilmi ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazdığımı ve faydalandığım eserlerin bibliyografyada gösterdiklerimden ibaret olduğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu şeref ve haysiyetimle doğrularım.

09.03.2009

Ömer DURŞEN

**ULUSLARARASI SİSTEM EKSENİNDE SOĞUK
SAVAŞ SONRASI
TÜRKİYE – GÜRCİSTAN İLİŞKİLERİ**

ÖZET.....	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER.....	V
KISALTMALAR.....	X
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

**SOĞUK SAVAŞ SONRASI ULUSLARARASI
SİSTEM**

I- SOĞUK SAVAŞ'IN SONU.....	8
II- YENİ ULUSLARARASI SİSTEME GEÇİŞ.....	13
A- SOĞUK SAVAŞ SONRASI SSCB'NİN DAĞILMASI VE BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU (BDT).....	14
B- YENİDÜNYA DÜZENİ VE ULUSLARARASI YAPI.....	15
III- SOĞUK SAVAŞ SONRASI SİSTEME ETKİ EDEN AKTÖRLER.....	19
A- DEVLET MERKEZLİ AKTÖRLER.....	19

B- DEVLET MERKEZLİ OLMAYAN AKTÖRLER.....	23
IV- YENİ ULUSLARARASI SİSTEMDE ULUS-DEVLETLERİN FONKSİYONU.....	24
A- ULUS DEVLETLERİN SİYASAL FONKSİYONLARI.....	25
1- Küreselleşmenin Ulus-Devlet Siyasalına Etkisi.....	25
2- Güvenlik ve Tehdit Algısında Yaşanan Değişimin Ulus-Devlet Siyasalına Etkisi.....	27
3- Uluslararası Örgütlerin Ulus-Devlet Siyasalına Etkisi.....	30
4- Uluslararası Hukukun Ulus-Devlet Siyasalına Etkisi.....	31
B- ULUS DEVLETLERİN EKONOMİK FONKSİYONLARI.....	33
1- Küreselleşmenin Ulus-Devlet Ekonomilerine Etkisi.....	33
2- Ekonomik Nitelikli Uluslararası Örgütler ve Dünya Ekonomisinde Ulus-Devletin Fonksiyonu.....	35
C- ULUS DEVLETLERİN ASKERİ FONKSİYONLARI VE GÜVENLİK.....	38

İKİNCİ BÖLÜM
SOĞUK SAVAŞ SONRASI
TÜRKİYE-GÜRCİSTAN İLİŞKİLERİNİN
GELİŞİMİ

I- TÜRKİYE-GÜRCİSTAN İLİŞKİLERİNİN TEMELİ.....	42
A- TARİHİ TEMEL.....	43

B- COĞRAFİ VE KÜLTÜREL TEMEL.....	45
C- SİYASAL TEMEL.....	49
D- EKONOMİK TEMEL.....	50
II- İKİLİ İLİŞKİLERİN GELİŞİMİNİ SAĞLAYAN	
FAKTÖRLER.....	53
A- SİYASAL FAKTÖRLER.....	53
1- Gürcistan – Rusya Federasyonu İlişkileri.....	54
2- Gürcistan – ABD İlişkileri.....	61
3- Gürcistan – AB İlişkileri.....	64
4- Türkiye – Ermenistan İlişkileri.....	67
5- Genel Hatlarıyla Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya Politikası.....	68
6- Bölgesel Düzeyde Türkiye – Rusya Federasyonu İlişkileri.....	71
7- Bölgesel Düzeyde Türkiye – ABD İlişkileri	72
B- EKONOMİK FAKTÖRLER.....	74
1- Ortak Projeler.....	74
2- Kafkasya ve Orta Asya Pazarı.....	78
C- BÖLGESEL GÜVENLİK FAKTÖRÜ.....	81
D- İKİLİ İLİŞKİLERDE ETKİLİ OLAN DIŞ FAKTÖRLER.....	83
1- ABD'nin Kafkasya Öngörüsü ve Stratejileri.....	84
2- Rusya Federasyonu'nun Kafkasya Öngörüsü ve Avrasyacılık.....	86
3- AB'nin Kafkasya Öngörüsü ve Stratejileri.....	87

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
SOĞUK SAVAŞ SONRASI
TÜRKİYE-GÜRCİSTAN İLİŞKİLERİNİN TEMEL
PARAMETRELERİ VE ULUSLARARASI
SİSTEMİN İKİLİ İLİŞKİLERE ETKİSİ

I- TÜRKİYE-GÜRCİSTAN İLİŞKİLERİNE ETKİ EDEN	
GÜVENLİK SORUNLARI VE SİYASAL SONUÇLARI.....	91
A- GÜRCİSTAN'IN TEMEL GÜVENLİK SORUNLARI.....	91
1- Abhazya Sorunu.....	92
2- Güney Osetya Sorunu.....	94
3- Acaristan Sorunu.....	97
4- Ahıska Türkleri Sorunu.....	99
5- Javakheti Sorunu.....	101
6- Pankisi Vadisi Sorunu.....	102
B- TÜRKİYE'NİN KAFKASYA BÖLGESİNE YÖNELİK	
GÜVENLİK SORUNLARI.....	102
1- Ermenistan ile İlişkilerdeki Gerginlik.....	103
2- Türkiye'nin Güvenlik Algısında	
Rusya Federasyonu Fonksiyonu.....	106
3- Bölgesel İstikrarsızlığın Türkiye'ye Etkisi.....	110
C- ORTAK GÜVENLİK HEDEFLERİ, NATO, AGİT,	
KARADENİZGÜCÜ (BLACKSEAFOR)	

VE KAFKAS İTTİFAKI.....	112
II- TÜRKİYE-GÜRCİSTAN İLİŞKİLERİNDE İŞBİRLİĞİ VE ORTAKLIK FONKSİYONU	115
A- TÜRKİYE – GÜRCİSTAN ORTAK PROJELERİ.....	116
1- Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ).....	116
2- Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı.....	118
3- Bakü – Tiflis – Erzurum Doğalgaz Boru Hattı ve Nabucco.....	119
4- TRACECA (İpekyolu) Projesi.....	120
5- Kars – Tiflis Demiryolu.....	121
B- KARŞILIKLI BAĞIMLILIK VE EKONOMİK İŞBİRLİĞİ	122
1- Karşılıklı Yatırımlar.....	123
2- İki Ülke Arasındaki Dış Ticaret.....	123
III- TÜRKİYE-GÜRCİSTAN İLİŞKİLERİNİN ULUSLARARASI BOYUTU VE SİSTEM DÜZEYİNDE ANALİZİ.....	124
A- ULUSLARARASI ENERJİ KORİDORLARININ GÜVENLİĞİ.....	125
B- ABD VE RUSYA FEDERASYONU’NUN TÜRKİYE - GÜRCİSTAN İLİŞKİLERİNDEKİ FONKSİYONU.....	127
SONUÇ.....	132
KAYNAKÇA.....	140
ÖZGEÇMİŞ.....	152

KISALTMALAR

AB	:	Avrupa Birliği
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
A.g.e.	:	Adı geçen eser
AGİT	:	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AGSP	:	Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
AKKA	:	Avrupa Konvansiyonel Kuvvet Anlaşması
BDT	:	Bağımsız Devletler Topluluğu
BİO	:	Barış İçin Ortaklık
Bkz.	:	Bakınız
BTC	:	Bakü-Tiflis-Ceyhan
BTE	:	Bakü-Tiflis-Erzurum
KEİT	:	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
KOBİ	:	Küçük ve Orta Büyüklükte İşletmeler
RF	:	Rusya Federasyonu
SSCB	:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TAV	:	Tepe Afken Ventures
TRACECA	:	Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaşım Koridoru
TSK	:	Türk Silahlı Kuvvetleri

GİRİŞ

Klasik Avrupa sisteminin denizaşırı sömürgecilik yöntemi ile küreselleşmenin temelini oluşturduğu ve ilk verilerini ortaya çıkardığı dönem oldukça eskilere dayanmaktadır. Fakat uluslararası sistemin günümüzdeki anlamıyla, yani aktörlerin ve güç merkezlerinin dağılımını da kapsayacak bir şekilde küreselleşmesi 20. yüzyıl başlarında, ABD, SSCB ve dış dünyaya açılmaya çalışan Japonya gibi birbirinden uzak mesafelerde yer alan güçlerin uluslararası sisteme etki etmeleriyle başlamış ve II. Dünya Savaşı sonrasında da gerçek manasına erişmiştir.

Küreselleşme, dış politikada klasik analiz düzeylerinin farklılaşmasına da neden olmuştur. Devlet düzeyinde yapılan analizlerin yerini daha fonksiyonel, daha kapsamlı veya daha plüralist analiz düzeyleri almıştır. Morton A. Kaplan'ın *Uluslararası Politikada Sistem ve Süreç*¹ isimli eseri Soğuk Savaş döneminde yaşanan bloklaşmayı önemli bir olgu kabul etmiş ve sistem düzeyinde uluslararası politikayı açıklama ve anlamlandırma yolunda ilk önemli katkıyı sağlamıştır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte sistem düzeyinde yapılan analiz yöntemlerinde de değişiklikler meydana gelmiştir. Aslında uluslararası politikada yeni bir analiz düzeyi olarak sayılan sistem düzeyinde analiz metodu, Soğuk Savaş sonrası artan küreselleşme olgusuyla beraber daha detaylı veriler sunabilme imkanı da sağlamaktadır. Fakat, günümüz uluslararası sistemini tek bir görüş ve düzeyde analiz edebilmek çok zordur. Uluslararası politikanın hangi kurallar çerçevesinde işlediği ve bu alanda ne tip aktörlerin etkide bulunduğu açıklanmadan sistem düzeyinde yapılacak olan analizler kısır ve tutarsız olacaktır. Nitekim sistem düzeyinde yapılmış uluslararası politika ve dış politika analizlerinin eleştirildikleri temel nokta da budur. Aktör düzeyinde birey ve grup düzeyinde yapılan analizlerde karar alma mekanizmaları karar alıcının nitelikleri ve psikolojisi, aktörlerin tutum ve davranışları, birey ve grupların baskı grubu olabilme özellikleri gibi birçok spesifik ayrıntı detaylı olarak incelenebilmekteyken, sistem düzeyinde yapılan analizlerde bu detaylar görmezden gelinebilmektedir. Fakat, Soğuk Savaş sonrası oluşan yeni uluslararası sistemde uluslararası politikayı ve dolayısıyla devletler arasındaki ilişkileri sistem düzeyinde analiz

¹ Morton Kaplan, *System and Process in International Politics*, New York, 1957.

edebilmek için yeterli derecede karmaşık bağlantı ve detay bulunmaktadır. Sistem düzeyinde analizin başlangıç noktası olarak kabul ettiğimiz sistemi analiz etme aşamasında bu detaylar gözden kaçırılmaksızın incelenmelidir.

Çalışmamızın ilk bölümünde yapmaya çalıştığımız şey, yeni uluslararası sistemi öncesiyle karşılaştırarak analiz etmektir. Bu bağlamda Soğuk Savaş dönemi olayları, bu döneme etki eden aktörler sistemdeki bloklaşma olgusu yüzeysel olarak irdelenmiş, yeni sisteme geçiş esnasında yaşanan değişim ve gelişim uluslararası sisteme etkileriyle birlikte açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda ilk bölümde çalışmamızda sıkça başvurduğumuz küreselleşme olgusu ve küreselleşmenin etkileri varsayımlarına yer verilmiştir. Küreselleşme, yeni uluslararası sistemin hem inşasında hem de işleyişinde lokomotif görevi görmektedir. Küreselleşme çerçevesinde analiz etmeye çalıştığımız yeni uluslararası sistemin uluslararası politikaya, dolayısıyla da bu kapsamda birer aktör olarak kabul gören devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerine nasıl etkide bulunduğunu açıklamak için kapsamlı bir sistem analizine ihtiyaç duyulmuştur.

Bu çalışmada ortaya konulmak istenen sonuç, uluslararası sistemin başta uluslararası politika olmak üzere devletlerarası ilişkilere üst düzeyde etkide bulunduğuudur. Çalışmamızın birinci bölümü bu amaç çerçevesinde oluşturulmuş bir temel niteliğindedir. Bu bağlamda birinci bölümde çalışmamızın konusu olan Türkiye – Gürcistan ilişkilerine değinilmeden sadece sistem düzeyinde yapmaya çalıştığımız analizimize yardımcı olması için bir sistem analizi sunulmak istenmiştir.

Yaptığımız sistem analizinin üzerine inşa edeceğimiz Türkiye - Gürcistan ilişkileri çalışmamızın ikinci bölümde klasik olarak temellendirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda ilişkilerin başlangıç noktası tarihi, coğrafi, ekonomik, stratejik ve sosyo-kültürel açıdan açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmamız Gürcistan'ın Soğuk Savaş sonrası SSCB'nin dağılması ile bağımsızlığını ilan etmesi nedeniyle zaman bakımından kısıtlanmıştır. Bu nedenle Türkiye- Gürcistan ilişkileri Osmanlı İmparatorluğu dönemine değinilmeden anlandırılmaya ve açıklanmaya çalışılmıştır. Coğrafi açıdan birbirine komşu olan bu iki ülkenin ilişkilerin nitelikleri, ilişkilerin gelişmesini sağlayan nedenlerle açıklanmak istenmiş ve sistem içerisindeki konumları saptanmaya çalışılmıştır. Bu bölümde çalışmamızın iki aktörü olan Gürcistan ve Türkiye'nin bölgesel ve küresel ilişkilerine yer verilmeye çalışılmış ve bu ilişkiler sistem düzeyinde ele alınarak bölgeye olan etkisi ortaya konulmak istenmiştir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde klasik dış politika analizlerinde kullanılan detaylı açıklama yöntemlerine yer verilmemiştir. Bunun yerine her iki ülkeyi tanımak ve aralarında ilişkilerin nedenlerini anlamlandırmak amacıyla çeşitli açıklamalara ve bilgilere yer verilmiştir. Bu açıdan bakıldığında ikinci bölüm ülke profillerini ve temel düzeyde ikili ilişkileri kısaca özetlemektedir. İkinci bölümün sonunda ise küresel düzeyde etki gücüne sahip aktörlerin bölgeye yönelik politikaları aktarılmaya gayret edilmiştir. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde faydalanacağımız saptamaları yapabilmek için AB, ABD ve Rusya Federasyonu'nun bölgeye yönelik ilgilerinin temel nedenleri sunulmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızın üçüncü ve son bölümünde Türkiye - Gürcistan arasındaki ilişkilerin siyasal, ekonomik, güvenlik ve uluslararası düzeyde fonksiyonları, iki ülke arasındaki anlaşmalar, sorunlar, ortak projeler açısından değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu bakımdan bu bölümde incelenen her olay ve olgu kendi içindeki bölümlerde sistem düzeyinde analiz edilmeye çalışılmış, bununla birlikte hem sistemsel hem de aktör düzeyinde sonuçlara ulaşılmak istenmiştir. Nitekim uluslararası düzeyde büyük öneme sahip olan enerji yollarının güvenliği konusu, hem aktörlerin davranış ve tutumları hem de sistemin bu alandaki gereksinimleri doğrultusunda açıklanmış, iki ülke arasındaki ilişkilerin ve her iki ülkenin bulunduğu konum itibarıyla önemi vurgulanmıştır.

Çalışmamızda karşılaştığımız en önemli sorun, konumuzu açıklarken uluslararası politikada sistem düzeyinde analiz metodunu seçmemiz ve bu analiz düzeyine getirilen klasikleşmiş eleştirilerden kaçınmak istememiz sırasında, hem analiz düzeyine sadık kalmak hem de konuyu derinlemesine irdelemek amacıyla elde ettiğimiz bazı aktör düzeyinde sonuçları, sistem düzeyinde açıklayamamış olmamızdır. Fakat elde edilen sonuçlar, çalışmamızın son bölümünde çeşitli genellemelerle uluslararası sistemin uluslararası politikaya etkisi bağlamında değerlendirilerek açıklanmaya çalışılmış ve çalışmamızın genel çerçevesine uyumlu hale getirilmek istenmiştir. Çalışmamızda yaşadığımız diğer bir sorun ise Türkiye-Gürcistan ilişkilerinin detaylı bir şekilde daha önce incelenmemiş olmasıdır. Bu konuda kaleme alınan eserler genel olarak Türkiye perspektifinden Kafkasya politikalarını açıklamaya yöneliktir. Spesifik açıdan Türkiye- Gürcistan ilişkileri tarihi bakış açısı dışında teorik olarak sunulamamış bu bağlamda da çalışmamıza rehberlik edecek temel bir kaynak bulunamamıştır. Konunun sıradan bir ikili ilişki çözümlemesi gibi görünmesi, konuyu sistematik açıdan uluslararası ilişkiler disiplininin temel değerleri çerçevesinde çözümlemek

istememize neden olmuştur. Bu açıdan da konuya derinlik verebilmek adına çalışmanın ilk bölümüne temel nitelikte bir sistem analizi eklememiz gerekmiş bu da konunun bir bakıma kronolojik açıklamalardan uzaklaşmasını sağlamıştır. Bu çalışmamız için önemli bir gelişme gibi görülse de sonuca varabilmek adına seçilmiş zor bir yöntem olmuştur. Bu nedenle çalışmamız deneysel niteliktedir denilebilir.

Çalışmamızda ulaşmak istediğimiz tüm veriler sonuç bölümünde detaylandırılarak açıklanmıştır. Bu açıklamalar yine sistem düzeyinde ele alınmış, sonraki dönemler için yapılan öngörüler de sistem açısından değerlendirilmiştir. Çalışmamız amacı doğrultusunda aktör düzeyinde bir çıktı ya da öngörü sunma konusunda yeterli açıklamalarda bulunmamaktadır. Fakat özellikle çalışmamız esnasında bölgede yaşanan gelişmelerin ve Rusya Federasyonu ile ABD arasındaki gerilimin, sistem düzeyinde sunmaya çalıştığımız çıktılarla örtüştüğü söylenebilir. Bu nedenle sonuç bölümü detaylı analizlerle geliştirilmiş ve çalışmamızın bir özetinden çok gerçek manada çalışmamızda elde ettiğimiz çıktıların bir sonucu olma iddiasındadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SONRASI ULUSLARARASI SİSTEM

Uluslararası İlişkilerde sistem, aralarında düzenli ilişki bulunan aktörlerinin birbirleri arasındaki reaktif tepkime ve bağımlılık dizisine bağlı olan bağımlı değişkenler kümesi olarak tanımlanabilir.² Morton Kaplan, Charles McClelland, K. J. Holsti ve Richard N. Rosecrance gibi sistem yaklaşımına ilişkin eserler ortaya koyan araştırmacılar sistemi tanımlarken aktör, aktörler arası bağlantı, aktörler arası bağımlılık ve aktörler arası bütünlük nitelikleri üzerinde birleşmişlerdir.³ Bu bağlamda sistem birbirlerine etki tepki içerisinde olan aktörler kümesi olarak kısaca tanımlanabilir. Uluslararası sistemin niteliği sorunu ise sistem tanımından farklı olarak ele alınır. Bu bağlamda tarihi verilerden faydalanan araştırmacılar ve teorisyenler farklı uluslararası siyasal sistemlerden söz etmişlerdir. Soğuk savaş dönemi öncesi ve sonrası ile bu alanda çalışma yapan araştırmacılara önemli katkılar sağlamıştır. Çünkü Soğuk Savaş dönemi yeni bir uluslararası sistem olarak literatüre geçmiş, öncesi ve sonrası ile farklı uluslararası sistemleri inceleme olanağı sağlamıştır.

Soğuk Savaş ABD ve SSCB arasındaki sınırlı mücadele durumundan öte uluslararası sistemi açıklayan teoriler tarafından uluslararası sistemin temel niteliklerini de açıklayan bir durumu ifade etmektedir. Özellikle Soğuk Savaş dönemi olarak adlandırılan 1945-1990 arası dönem, uluslararası sistemin iki kutuplu olarak açıklanmaya çalışıldığı dönem olarak da bilinmektedir.⁴

Soğuk Savaş döneminde mücadele içerisinde olan ABD ve SSCB, eksenlerinde birleştirdikleri ulus-devletlerle ve oluşturdukları çok uluslu örgütlenmelerle karşılıklı

² Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, İstanbul, 2001, s. 98.

³ Tayyar Arı, *a.g.e.*, s. 98.

⁴ Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, İstanbul, 2000, s.673-674.

geliştirdikleri bu sınırlı mücadeleyi uluslararası boyuta taşımışlardır. Bu şekilde yüzyıllarca Avrupa merkezli açıklanmaya çalışılan sistem, artık tüm dünya genelinde gözlemlenmesi gereken bir durum haline gelmiştir.⁵ Bu nedenle Soğuk Savaş, sistemselsel olarak yapılmaya çalışılan sistem düzeyinde incelemelere bu bakımdan büyük katkı sağlamıştır denilebilir.

Soğuk Savaş aynı zamanda sistemselsel olarak teoride açıklanmaya çalışılan bir durumun pratikte gözlenebilmesine de katkı sağlamıştır. ABD ve SSCB'nin birbirleri ile yaşadıkları mücadele dönemi boyunca gücün bu iki merkezde toplanmış olması uluslararası sistemin çift kutuplu olarak şekillenmesine ve diğer aktörlerin bu iki kutup etrafında örgütlenmelerine neden olmuştur. Bu gözlemlenebilen ve açıklanabilen bir neden sonuç ilişkisinin genel geçer kaideler dışında sistemleştirilmesini sağlamıştır.

Bu dönemde aktörlerin davranış biçimleri Soğuk Savaş kuralları dâhilinde tahmin edilebilir bir nitelik kazanmıştı. Bunun nedeni güç merkezleri olarak tanımladığımız ABD'nin ve SSCB'nin genel politikaları dışında aktörlerin davranış biçimi, özgün dış politika ya da herhangi bir inisiyatif geliştirme olasılıklarının düşük olmasıydı.

Morton A. Kaplan, *New Approaches to International Relations* isimli eserinde ABD'nin ve SSCB'nin meydana getirdiği kutuplaşma sonrası oluşan bloklar sisteminde iki blok dışında etkin aktör olmadığına işaret etmektedir. Özellikle kutuplar arasındaki mücadelenin sıcak çatışma riskine dönüşme durumu gözlemlendiğinde sistemin sıkı iki kutuplu sisteme dönüştüğünü ifade eden M. A. Kaplan, bu durumda iki blok dışında bir aktörden bahsetmenin gerçekçi olmayacağını aktarmaktadır.⁶ Nitekim Soğuk Savaş dönemi boyunca iki blok dışında farklı bir aktörden söz etmek mümkün değildir. 1960'ın başında Bandung Konferansı ile başlayan ve daha sonra bağımsızlığını yeni kazanmış Asya ve Afrika ülkelerini içine alan Bağlantısızlar Hareketi bile bu iki blok arasındaki sistematik ve sınırlı çatışma düzenini etkileyememiştir. Bunun en büyük nedeni Bağlantısızlar olarak adlandırılan devletlerin büyük çoğunun gerek ekonomik gerekse de siyasal olarak olgunlaşmamış ve sisteme etki edebilecek bir güç olarak ortaya çıkamamış olmasıdır.⁷

⁵ Faruk Sönmezoğlu, *a.g.e.*, s.675.

⁶ Faruk Sönmezoğlu, *a.g.e.*, s.676.

⁷ Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, İstanbul, 2005, s.624,625.

Bu dönemde devletlerarası ikili ilişkilerde blokların kendi aralarında oluşturdukları denge etkin rol oynamaktadır. Genel olarak literatüre “güç dengesi sistemi” olarak geçen bu tanımda bloklar arası askeri çatışmayı tetikleyecek aşırı reaksiyonlardan kaçınma, devletler tarafından benimsenen temel politika olmuştur. Klasik Güç Dengesi sisteminden farklı olarak bu sistemde NATO ve Varşova Paktları ekseninde örgütlenen devletler, hem kendi müttefikleri ile hem de karşı bloğun üyeleri ile güç dengesi kurmaya ve var olan dengeyi koruma amacıyla denge temelli davranış biçimi geliştirmeye çalışmışlardır. Sistemde açıkça gözlenen ve her iki bloğun kendi müttefiklerine empoze etmeye çalıştığı denge pozisyonu ise “dehşet dengesi” tanımıyla açıklanmaya çalışılan nükleer savaş tehlikesidir. Bu denge özellikle ABD ve SSCB için korunması mutlak bir pozisyonu ifade eder.⁸ Bu bakımdan Soğuk Savaş döneminde hem bloklar arasında hem de blokların kendi içinde belirli bir güç dengesinin bulunduğu söylenebilir.

Soğuk Savaş döneminde uluslararası sistemin yapısı devletlerin davranışlarına doğrudan etkide bulunmuştur denilebilir. Zira blokların tutum ve davranışları özellikle de çatışma riskinin yüksek olduğu dönemlerde devletleri, kendi dış siyasal stratejilerinden çok bloğun siyasal tutum ve stratejilerini düşünmek zorunda bırakmıştır. Blok içindeki sınırlı ilişkilerde ise güç merkezi konumunda olan ABD ve SSCB müttefiklerinin tutum ve davranışlarını şekillendirmek için çeşitli politikalar geliştirmiştir. Türkiye ile Yunanistan arasında Kıbrıs sorunundan kaynaklanan gerilimde ABD’nin tutum ve davranışı da bu yönde olmuştur. Blok içerisindeki çatışmaları engelleme ve karşı bloğa karşı mücadele gücünü arttırma eğilimi içerisinde olan ABD ve SSCB, blokların ana hedeflerini kendileri belirlemiş, müttefiklerinin dış ilişkilerini sınırlandırmış ve yeniden hedeflendirerek bloklara üye ülkelerin dış politika kabiliyetlerini kendilerinde toplamışlardır.

Sonuç olarak Soğuk Savaş döneminde bir aktörün sadece kendi çıkarları doğrultusunda, özgün ve bağımsız dış politika yapma yetkisi iki kutuplu sistemin temel yapısı nedeniyle sınırlandırılmıştır. Dış politikayı etkileyen diğer temel etmenler olarak sıralanabilecek ekonomik, tarihi, coğrafi, siyasal, kültürel fonksiyonlar devre dışı kalmıştır denilebilir. Bu bakımdan blok üyesi devletlerin karar alma sürecinde iki süper gücün etkili olduğu söylenebilir. Blokların hamileri olan ABD ve SSCB, uyduları olarak

⁸ Faruk Sönmezoğlu, *a.g.e*, s.677.

niteleyebileceğimiz diğer devletlerin dış ilişkilerinde söz sahibi olmuşlardır. Aynı pakta üye devletlerin kendi aralarında yaşadıkları sorunlara doğrudan müdahale etmişlerdir.

I- SOĞUK SAVAŞ'IN SONU

Soğuk Savaş sistemsal olarak aktörlere yeni davranış biçimleri kazandırmıştır. Bu bakımdan savaşın aniden sona ermesi sistemin tamamen değişmesine ve devletlerin dış siyasallarını yeniden yapılandırmalarına neden olmuştur. Yaşanan bu ani değişim özellikle sistemin temel aktörü olarak tanımlanan devletler için kolay olmamıştır. Devletler bir süre yeni sistemin temel özelliklerini ve ortaya çıkabilecek olası reaksiyonları gözlemleme yolunu seçmişlerdir.

Devletlerin sistemi gözlemleme eğilimleri normal karşılanabilir. Nitekim, uluslararası etkileşimin şimdiye kadar görülmemiş bir şekilde aktif olduğu 45 yıllık bir dönemde hüküm süren Soğuk Savaş ortamı ve çift kutuplu sistem devletler arasındaki tarihi, coğrafi, etnik, kültürel, ekonomik ve siyasal ilişkileri yeniden şekillendirmiş, imparatorluk yüzyılına ilişkin tüm değerler yerini iki blok arasındaki mücadeleye bırakmıştır.

Bu bağlamda devletlerin yeni sisteme dahil olurken yaşadıkları sorunları anlayabilmek için Soğuk Savaş dönemini kısaca incelemekte büyük fayda vardır.

Soğuk Savaş, tarafların birbirine karşı silaha başvurmaktan çekindikleri çatışma durumu olarak açıklanmaktadır.⁹ 14. yüzyılda ilk defa İspanya Prensi Juan Manuel tarafından kullanılan bu tabir, 1947'nin başlarında yani Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında Amerikalı Bernard Baruch tarafından kullanılmıştır.¹⁰ Soğuk Savaş, II. Dünya Savaşı sonrası Hitler Almanya'sıyla mücadele eden müttefiklerden ABD ve SSCB arasında başlamıştır. Savaşın son dönemlerinde yapılan Yalta ve Postdam Konferanslarından sonra SSCB'nin irredentist bir politika izleyeceği Avrupalı devletler tarafından anlaşılmıştır. Özellikle Yalta Konferansı ve Yüzde anlaşmaları olarak tarihe geçen anlaşmalar o dönemde savaş sonrası toprakların paylaşıldığını işaret etmektedir.

⁹ Georges Langlois, Jean Boismenu, Luc Lefevre, Partice Regimbald, *20. Yüzyıl Tarihi*, İstanbul 2003, s.276.

¹⁰ Faruk Sönmezoglu, Ülke Arıboğan, Gülten Ayman, Beril Dedeoğlu, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, İstanbul 2000, s.624.

Almanya'nın 22 Haziran 1941'de SSCB'ye saldırması sonrası İngiltere ve ABD'nin SSCB'ye yardım göndermesi gündeme gelmiştir. ABD, bu yardımı İran üzerinden SSCB'ye ulaştırmıştır. Yardımı alabilmek için İran'ı işgal eden SSCB, savaş bitiminde İran'dan çekilmek istememiştir. Bununla birlikte SSCB Türkiye'nin kontrolünde olan Boğazlarda da hâkimiyet kurmak istemiştir.¹¹ Aynı zamanda SSCB, Doğu Avrupa'da işgali altında bulunan topraklarda da Komünist hükümetleri iktidara getirmek suretiyle yayılcı politikasını açıkça sürdürmüştür. Bunun üzerine 12 Mart 1947'de ABD Başkanı Harry Truman, Washington Kongresi'nde kendi ismiyle anılacak olan Truman Doktrini'ni açıklamıştır. Buna göre ABD, SSCB'nin kendisi başta olmak üzere tüm Avrupa'da Asya'da ve Orta Doğu'da özgür kalmak isteyen bütün ülkeler için bir tehdit olduğunu belirtmiştir. Bu doktrin doğrultusunda ABD, özgür kalmak isteyen tüm ülkelere her türlü iktisadi ve askeri yardım yapacağını vaat etmiştir.

5 Haziran 1947'de hükümet sekreteri George Marshall kendi adını taşıyacak olan Avrupa'nın yeniden inşa edilme planını açıkladı. SSCB'nin de dahil olduğu bütün Avrupa ülkelerine bağış adı altında milyarlarca dolar sunulmuştu. Fakat SSCB yardımı kabul etmeyerek kendisine bağlı uydu devletlerin de yardımdan yararlanmasını yasakladı.¹² Bu yardımla birlikte yenedünya sistemi de yavaş yavaş şekillenmiştir. Marshall yardımını alan Avrupa ülkeleri ve ABD, karşısında ise SSCB ve Komünist hükümetlerin iktidarda olduğu uydu devletler şeklinde iki kutup oluşmuştur. Her iki blok kendi içlerinde ekonomik ve askeri teşkilatlanmalar oluşturmaya başladılar.

Marshall Planı'nın ardından SSCB, 1947 yılında Yugoslavya, Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Polonya, Çekoslovakya, Fransa ve İtalya Komünist Partilerinin liderleri ile Polonya'da toplanarak COMINFORM'u¹³ kurdu. Hemen ardından 1949 yılında ekonomik temelli bir teşkilatlanma olan COMECON'u¹⁴ (Ekonomik Yardımlaşma Konseyi) Romanya, Çekoslovakya, Bulgaristan, Polonya, Macaristan ile birlikte kurdu. Askeri teşkilatlanmalar ise ekonomik teşkilatlanmaların hemen ardından 1949 yılında NATO'nun, 1955 yılında da SSCB önderliğinde Varşova Paktı'nın kurulmasıyla tamamlandı.¹⁵

¹¹ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s.419-430.

¹² Georges Langlois, *a.g.e.*, s.276-278

¹³ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s.436-437.

¹⁴ "COMECON", <http://tr.wikipedia.org/comecon>, 02.01.2007.

¹⁵ Georges Langlois, *a.g.e.*, s.280.

Bu örgütlenmelerin ardından ABD'nin önderliğini yaptığı Batı bloğu ve SSCB'nin himayesindeki Doğu bloğu oluşmuş oldu. 1950'lere gelindiğinde iki blok arasındaki sorunlar da belirginleşmeye başladı. II. Dünya Savaşı sonunda dört bölgeye ayrılan Almanya, üzerindeki anlaşmazlıklar giderek arttı. 1949'un Mayıs ayında İngiliz, Fransız ve ABD işgali altında olan Alman toprakları, birleştirilerek kuzeydoğudaki SSCB bölgesine karşı Federal Alman Cumhuriyeti kuruldu. SSCB işgali altında kalan Doğu Berlin bölgesinde ise SSCB'nin uydusu haline gelecek Demokratik Alman Cumhuriyeti kuruldu. Tarafları neredeyse savaşın eşiğine getirecek ve tarihte Berlin Krizi olarak anılan bu sorun Almanya'nın kesin olarak ikiye bölünmesiyle aşılmış oldu. 1950 yılında ise dünyanın öbür ucunda patlak veren ve tarafları III: Dünya Savaşı eşiğine getiren Kore Sorunu ortaya çıktı.

SSCB destekli Kuzey Kore, ABD destekli Güney Kore topraklarına girerek güneyi işgal etmeye başladılar. Bunun üzerine ABD, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi toplantılarını boykot eden SSCB'nin bir anlık zaafından yararlanarak BM desteği ile duruma müdahale etmeyi başardı. Uluslararası bir örgütün şemsiyesi altında bölgeye müdahale eden ABD, kısa sürede Güney Kore'yi kurtararak kuzeye doğru ilerledi. Bu noktada Komünist hükümetin iktidarda olduğu Çin ile karşı karşıya gelindi. İki kutuplu sistemin kendi içindeki denge sebebiyle belki de III. Dünya Savaşı'nın çıkma olasılığı ABD'nin geri adım atmasıyla son anda önlenmiş oldu.¹⁶

Soğuk Savaş'ın başlangıç dönemi genel hatlarıyla blokların belirginleştiği ve çift kutuplu sistemin harita üzerinde netleştiği bir dönemdir. Bloklar içerisindeki devletler, II. Dünya Savaşı'ı sonrası hem ekonomik hem de yapısal olarak ABD ve SSCB'ye herhangi bir direniş göstermeden kontrolleri altına girmişlerdir. Bu dönemde ABD ve SSCB dışındaki devletlerin dış ilişkileri oldukça sınırlıdır. Sistem içerisinde dış ilişkiler bloklar arası çatışma şeklinde yürütülmüştür. Fakat II. Dünya Savaşı'nda atom bombasının kullanılması ve tahrip gücü yüksek bombaların teknolojik olarak geliştirilmiş olması, sistem içerisinde bir dehşet dengesinin oluşmasına sebep olmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan çok ağır yaralar alan dünya devletleri böyle bir çatışmanın bir daha yaşanmamasını istemişler ve son anda da olsa sıcak çatışmaya girmemişlerdir. Bu dengenin, koruyuculuğunu da sistemin iki kutbunda yer alan ABD ve SSCB üstlenmiştir.

¹⁶ Georges Langlois, *a.g.e.*, s.283.

1953'de Stalin'in ölümü ve Kore Savaşı'nın sona ermesi ile gerilen ilişkiler de genel bir çözülme gözlendi.¹⁷ SSCB'de iktidara gelen Kruçev ve yeni yönetim, barış içinde birlikte var olma tabirini kullanarak Batı bloğuna zeytin dalı uzatmıştır. Fakat bu yumuşama ortamında bile taraflar, silahlanmaktan vazgeçmemektedir. 1949'da SSCB, atom bombasına sahip olduğunu açıkladı. 1953 yılında ABD'den yalnızca bir yıl sonra hidrojen bombası üretti. Tüm bunların dışında dehşet dengesini tamamlayan gelişme, SSCB'nin bu bombaları ABD topraklarına kadar ulaştırabilecek teknik güce sahip olmasıyla yaşandı. Bu gelişmeler de blokların birbirlerinden daha fazla çekinmelerine yol açtı. İki blok arasında ikili ilişkilerin kurulmasına ve teknoloji, bilim ve sanat konusunda birçok işbirliği anlaşmalarının yapılmasına rağmen Avrupa, Orta Doğu ve Güney Amerika'daki gelişmeler ikili ilişkilerin yeniden gerginleşmesine neden oldu. 1956'daki Macar isyanı, 1958'de baş gösteren II. Berlin Krizi günümüze kadar süre gelen Filistin Sorunu ve Arap-İsrail Savaşları¹⁸, Küba'ya yerleştirilen füzeler iki blok arasındaki ilişkilerin yeniden gözden geçirilmesine neden oldu.¹⁹

Dünyayı uçurumun eşiğine getiren füze krizinden sonra iki süper güç yeni bir barış atmosferi için gayretlendi. İki ülke arasında kurulan kırmızı telefon hatları, statükocu devlet başkanlarının uysal politikaları, silahlanma yarışının ağır ekonomik faturaları, bloklar içindeki çatlak sesler, dehşet dengesinin ABD ve SSCB için yeni anlamlar ifade etmesi bu dönemi yumuşama ve nispeten silahsızlanma dönemi olarak tanımlamamızı sağlar.²⁰

Bu dönemde Soğuk Savaş'tan çok bağımsızlık hareketleri, İsrail-Filistin Sorunu, ekonomi, ticaret ve teknolojik gelişmeler dünya gündemini işgal etmiştir. Bloklar içerisindeki baskının azalması, blok içerisindeki aktörlerin ekonomik bakımdan güçlenmesi ve bloklar arası tehdidin azalması, bloklar içerisinde de çözümlerin başlamasına neden olmuştur. Kaplan'ın Gevşek İki Kutuplu Sistem olarak tanımladığı bu dönemde, bloklara dahil aktörler hem kendi aralarında hem de karşı blokla sınırlı da olsa ilişki içerisine girmeye başlamışlardır. Bu dönem, ABD'nin Vietnam'da başarısızlığa uğramasıyla sone ermiştir.²¹

Güney Doğu Asya'da SAYGON'un Kuzey Vietnam'ın eline düşmesi ve iki Vietnam'ın Kuzeyin lehine birleşmesi bölgedeki SSCB ilerlemesinin kanıtıydı. Çin ve SSCB

¹⁷ Georges Langlois, *a.g.e.*, s.286.

¹⁸ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s.483.

¹⁹ Georges Langlois, *a.g.e.*, s.286-296.

²⁰ Georges Langlois, *a.g.e.*, s.297-306.

²¹ Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, Ankara 2001, s.445-506.

arasında kalan Vietnamlı komünistler SSCB ile birlikte hareket etmeyi tercih ettiler. SSCB'nin Pasifik'te ilerlemesi ve kısa zamanda Çin'i çevrelemesi, Afrika'daki bağımsızlık hareketlerine destek vererek Afrika ülkelerinde komünist partileri iktidara getirmek için çalışması, Güney Amerika'da etkinliğini artırması, Orta Asya'da Afganistan'ı da içine alan SSCB ilerlemesi ve Vietnam'a verdiği destek ABD'nin yumuşama döneminden kalan ilişkilerini yeniden gözden geçirmesine neden oldu. 1975 yılından itibaren ara verilen silahlanma yeniden başladı. Ağır ekonomik buhranlar yaşayan Batı bloğu 1980'li yıllara gelindiğinde yeni Soğuk Savaş dönemi için kendini hazırladı. Aynı dönemde bloklar, parçalanmalarına neden olacak iç sorunlarla karşı karşıya gelmişlerdi. Afganistan Savaşı, İran Devrimi, İsrail-Filistin Sorunu batı bloğu için gittikçe büyüyen meseleler haline gelmişti. Bu dönemde bloklar içerisindeki aktörler yumuşama döneminde yaşadıkları kısmi özgürlük uykusundan uyandılar. Blok içi ilişkiler sıklaşmaya ve bloklar arası gerilim artmaya başladı.²²

Yeniden Soğuk Savaş'ın hissedilmeye başlandığı bu yıllarda, öngörülen tek bir sonuç vardı: Kıta bloğu olan SSCB'nin Soğuk Savaş'tan galip ayrılacağı düşüncesi ABD kamuoyunda bile genel teamüldü. Fakat şekillenen gerçek, öngörüye dayalı hesapları şaşırtacak nitelikteydi.²³

1985 yılında Soğuk Savaş beklenmedik bir konuma gelmiştir. Mihail Gorbaçov Perestroika (Yeniden Yapılanma) ve Glasnost (Açıklık) adını verdiği reform çalışmalarına başlamıştır. ABD'nin yıldız savaşları projesini kaygıyla karşılayan Gorbaçov, ABD ile silahsızlanma anlaşmaları yaparak karşılıklı silahlanma yarışına son vermek istemiştir. SSCB'nin silahlanma yarışında güçsüz düşmesi, ekonomisinin zayıflaması, SSCB'nin devlet sisteminin giderek ağır bir hale gelmesi ve SSCB'nin yönetsel işlerliğini yavaş yavaş yitirmesi Gorbaçov'un yeniden yapılanma ve açıklık politikalarına zemin hazırlamıştır.²⁴

SSCB içerisindeki 6 yıl süren bu reform dönemi sonunda, 1991'de Soğuk Savaş'ı bitiren son hamle yapılmış ve SSCB dağılma sürecine girmiştir.

Soğuk Savaş, çift kutuplu sistemin temel niteliğini oluşturuyordu. Bloklar arasındaki herhangi bir çözülme blok içindeki devletlerin sisteme etki edebilecek nitelikte birer aktör

²² Georges Langlois, *a.g.e.*, s.435-444.

²³ Georges Langlois, *a.g.e.*, s.445.

²⁴ Georges Langlois, *a.g.e.*, s.520.

olarak ortaya çıkmasına neden olacaktı. Soğuk Savaş'ın sona ermesi sistem içerisinde bu türden bir değişikliği tetiklemiştir. Nitekim SSCB'nin dağılması sonrası bağımsızlığını kazanan devletler, bloğun dağılmasından dolayı ayrı birer aktör olarak konuşlanmak ve yapılanmak üzere örgütlenmişlerdir. Büyük bir imparatorluğa benzeyen SSCB, merkezi yönetimin işlerliğini yitirmesi neticesinde tıpkı 19. yüzyıl Avrupa imparatorlukları gibi himayesindeki devletleri kaybetmiştir. Bu kaçınılmaz bir son olarak düşünülebilir. SSCB'nin doğu bloğu olarak atfettiği merkezi gücün zayıflaması, bloklar arasındaki çatışmaya son vermek istemesi, Doğu Bloğu'na bağlı güçlerin blok içerisindeki fonksiyonlarını anlamsızlaştırmıştır. Karmaşık olan diğer bir durum ise Doğu Bloğu'nun dağılması ile Batı Blok'unun ne türden bir fonksiyon üstleneceği olmuştur. 1991- 2001 yılları arasında sistem üzerine yapılan araştırmaların temel sorunu bu konu üzerinedir. "Yeni sistemde eski blok kalıntıları olan uluslararası örgütlerin, askeri paktların işlevi ne olmalıdır?" sorusu zaman içerisinde anlamlandırılmıştır.

II- YENİ ULUSLARARASI SİSTEME GEÇİŞ

Soğuk Savaş'ın sona ermesi uluslararası sistemin çift kutuplu olarak tanımlanmasını anlamsızlaştırmıştır. Soğuk Savaş'ın beklenmedik bir anda sona ermesi devletlerin sistem hakkındaki öngörü ve stratejilerini sarsmıştır. Özellikle devlet olma fonksiyonunu henüz gerçekleştiremeyen, bağımsızlığını yeni kazanmış eski Sovyet Cumhuriyetleri ve sömürgeci bağımsızlığa geçiş yapmış üçüncü dünya ülkelerinin sistemi analiz edebilmesi ve sisteme entegre olabilmesi için belirli bir sürenin geçmesi gerekmiştir. Özellikle SSCB gibi büyük bir devletin kendine son vermesi ve Sovyet Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarını kazanmaları sadece kendileri için değil çevre ülkeler ve Batı bloğu içinde de şaşırtıcı bir gelişme olarak görülmüştür.²⁵

Soğuk Savaş, aynı zamanda ekonomik bir sistemin de temsilcisiydi. Komünist üretim ve tüketim mantığı tüm Doğu Bloğu ülkelerinde ve SSCB'nin uydu devletlerinde geçerli olan ekonomik sistemi ifade etmekteydi. SSCB'nin dağılması sonrası liberal ekonomik sistemin zaferi de kesinleşmiş oldu. Bu ekonomik sisteme geçiş hem Doğu Bloğu ülkeleri hem de SSCB'den ayrılan yeni bağımsız devletler için büyük sorun oluşturmuştur. Doğu Bloğu ülkeleri bir yandan siyasi iktidar değişiklikleriyle meşgul olurken bir yandan da ekonomik

²⁵ Georges Langlois, *a.g.e.*, s.526.

krizler nedeniyle hareket kabiliyetlerini kaybetmişlerdir. SSCB'nin halefi olarak adlandırabileceğimiz Rusya Federasyonu, SSCB'nin hareket alanına yeniden sahip olmak amacıyla 1991 yılında Bağımsız Devletler Topluluğu'nu (BDT) kurdu.²⁶

SSCB'den ayrılan 12 devletin bir araya gelerek oluşturdukları bu birlik, özellikle yeni bağımsızlığını kazanmış eski Sovyet uydu devletleri açısından, ekonomik belirsizlik sürecinde Rusya Federasyonu'nun etkisi altında kalarak ekonomik özerkliklerine ulaşmaları için bir araç vazifesi görmüştür. Bu bakımdan özellikle Doğu Bloğu'nun Soğuk Savaş sonrası durumunu uluslararası sistem açısından incelemek gerektiğini düşünmekteyiz. Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde yaşanan değişimi kavrayabilmek bakımından SSCB'nin küllerinden doğan yeni aktörlerin öncelikli davranış biçimlerini bu şekilde anlamlandırabiliriz. Dolayısıyla BDT'nin ekonomik ve bizim için daha önemli olan siyasi fonksiyonunu bir şekilde analiz etmemiz gerekmektedir.

A- SOĞUK SAVAŞ SONRASI SSCB'NİN DAĞILMASI VE BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU (BDT)

SSCB'de Yeltsin'in iktidara gelmesiyle birlikte, Ukrayna'nın birlikten ayrılması gündeme gelmiştir. Ukrayna'nın birlikten ayrılma kararının ardından tüm SSCB genelinde birliğe üye Sovyet Cumhuriyetleri'nde referandum yapılmış ve referandumda %70 oranında birliğin devam etmesi isteği yönünde oy çıkmıştır. Buna rağmen birlik üyesi devletlerin başkanlarının tutumları doğrultusunda SSCB dağılma sürecine girmiştir. SSCB'nin maddi ve manevi mirasının paylaşımı ve bu büyük gücün nükleer, ekonomik ve siyasi kalıntılarının toparlanması ve yeniden sisteme entegre edilmesi sorunu ise tek merkezden yönetimi öngören yeni bir yapılanmanın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu yapılanma Beyaz Rusya, Rusya Federasyonu ve Ukrayna'nın katılımıyla başlayan Minsk görüşmelerinde şekillenmeye başladı. Daha sonra bu yapılanmaya Kazakistan, Ermenistan, Kırgızistan, Moldova, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Rusya Federasyonu'nun baskılarına dayanamayan Azerbaycan da katıldı. Örgüt Alma Ata'da yapılan toplantı sonrası 21 Aralık 1991 yılında kuruluş deklarasyonunu yayınlarak resmen SSCB'nin varlığına son verdi.²⁷ Rusya Federasyonu'nun SSCB'den ayrılarak bağımsızlığını ilan eden Gürcistan'daki ayrılıklı

²⁶ “Bağımsız Devletler Topluluğu”, <http://tr.wikipedia.org/wiki/BDT>, 12.06.2007.

²⁷ Mehmet Hasgüler, Mehmet B. Uludağ, *Devletlerarası ve Hükümetler-Dışı Uluslararası Örgütler*, 1.Basım, Ankara, 2004, s.237-238.

hareketlere destek vermesi neticesinde Gürcistan da zorunlu olarak 1993 yılında BDT'ye katıldı.²⁸ Yine aynı nedenlerden dolayı 15 Ağustos 2008 tarihinde Rusya'nın Güney Osetya'daki ayrılıkçılara destek vermesinden dolayı Gürcistan birlikten ayrılmıştır.²⁹

BDT'nin Doğu Bloğu açısından iki önemli fonksiyonu olduğu görülmektedir. Birincisi SSCB'nin halefi konumunda olan Rusya Federasyonu'nun etki alanlarına rahat müdahale edebilmesi ve yeni cumhuriyetleri kontrolü altında tutabilmesi için oluşturulmuş bir birlik görünümündedir. Bu açıdan fonksiyonel olarak Soğuk Savaş'ın hemen ardından oluşturulan bu birlik Rus pragmatizmine hizmet etmektedir. Diğer taraftan ikinci fonksiyonu ise henüz siyasal ve ekonomik anlamda yeterli seviyeye ulaşamamış olan eski Sovyet cumhuriyetlerini yeni uluslararası sisteme ve onun ekonomik örgüsüne hazırlamaktadır. Bu bakımdan BDT fonksiyonel olarak geçici bir liman görünümünde olmuştur. BDT, sistem düzeyinde etkide bulunacak güçte bir örgütlenme gibi görünmemektedir. Bunun nedeni 1990 sonrası giderek hızlanan entergrasyon çalışmaları neticesinde Avrupa Birliği (AB) gibi supranational örgütlenmelerin daha çok ön plana çıkması ve ekonomik aynı zamanda da siyasal gücünün BDT'ye oranla daha etkin olmasından kaynaklanmaktadır. BDT, yeni uluslararası sistemin gelişimine doğrudan bir katkı sağlamamıştır. Ama sistemin sindirilebilmesi ve anlaşılabilmesi açısından üye devletlere zaman kazandırmıştır. Bu süre zarfında devletler liberalizmin temel değerleri ile tanışmış ve zamanla bu değerleri ekonomik ve siyasal sistemlerine uygulamaya başlamıştır.

B- YENİDÜNYA DÜZENİ VE ULUSLARARASI YAPI

Soğuk Savaş hem SSCB için hem de ABD için belirli davranış kalıpları geliştirmişti. ABD ve SSCB'nin kısmen veya tamamen güdümünde olan blok üyesi devletlerin bile dış siyasal davranışları belirli teoriler çerçevesinde tahmin edilebiliyordu. Fakat SSCB'nin dünya kamuoyunun özellikle de Batının beklemediği bir anda mücadeleden çekilerek dağılması devletler için geçerli olarak görülen reaksiyon biçimlerini de etkiledi. Sistemin iki kutupluluktan belirsizliğe sürüklenmiş olması bu açıdan önemliydi.

Sistemi belirsiz olarak nitelediğimiz dönem teorik olarak sağlam dayanaklarla açıklanabilecek nitelikte değildir. Belirsiz olarak nitelememizdeki en önemli neden, devletler

²⁸ “Bağımsız Devletler Topluluğu”, <http://tr.wikipedia.org/wiki/BDT>, (Erişim tarihi : 12.06.2008).

²⁹ “Gürcistan BDT'den Ayrılmak İçin Girişim Yaptı”, *Zaman Gazetesi*, 19.08.2008.

açısından yeni dış politikaların üretilmesinde yaşanan zorluktur. Sistemin analiz edilebilmesi için belirli bir sürenin geçmesi beklenmiştir. Sistemi tanımlarken artık yeni analizlere ihtiyaç duyulmuş bu nedenle de 1991- 2001 yılları arasındaki dönemde çeşitli teoriler ve düşünceler sunulmuştur. Bu teorilerin temel dayanağı ise ayakta kalan süper güç konumundaki ABD'nin güç odağı olduğu çok kutuplu bir sistemin olduğu yönündedir. Richard Rosecrance, Michael T. Klare ve James Rosenau'nun sistem üzerindeki görüşlerini derleyen Faruk Sönmezoğlu, bu görüşler çerçevesinde yeni uluslararası sistemin hiyerarşik yani ABD'nin hegemonyası altında oluşan, birden çok bölgesel gücün bulunduğu ve çok merkezli konuma sahip bir sistemin geliştiği görüşünü savunmaktadır.³⁰

Bu bakımdan sistem bir güç dengesi mekanizmasının yeniden devreye girdiğini hatırlatır niteliktedir. Fakat bu güç dengesi Avrupa merkezli güç dengesi teorilerinin dışında devletler- dışı aktörleri de kapsayan ve bütün dünya coğrafyasında yer alan büyük ve karmaşık bir sistemi de beraberinde getirmektedir. Sorun artık güç odaklarının ne kadar büyüklükte bir gücü elinde bulundurduğu değil, hangi alanlara hükmedebildiği olmuştur.

“Yeni Dünya Düzeni” olarak adlandırılan bu yeni uluslararası sistemde güç parametreleri de değişim göstermiştir. Güç artık yalnızca askeri güçle sınırlı tanımlanmamaktadır. Askeri gücün arkasından yürütülen siyasal gücün yerini ekonomik güç almıştır. Ekonomik güç ölçülebilir parametreleri ile askeri gücün temel dayanağı haline gelmiştir. Dış ticaret hacmi, rekabet kabiliyeti, pazar ağırlığı gibi tanımlar gücün temel parametreleri olmaya başlamıştır. Devletlerin dış siyasal karar verme kabiliyetlerini, politik baskınlıklarını, askeri potansiyellerini doğrudan etkileyen ekonomik güç, devletler için yenedünya düzeninin vazgeçilmez amacı haline gelmiştir. Devletlerarası ilişkilerin boyutu da ekonomik güç parametreleri doğrultusunda değişiklik göstermiştir.³¹ Karşılıklı bağımlılık ve dış ticaret ilişkileri ilişkilerin yönünü belirlemede önemli etkenler haline gelmiştir. Klasik Ulus-Devlet davranış biçimleri önemli ölçüde değişiklik göstermiştir. Bunun en önemli kanıtı ABD'nin dünyaya armağan ettiği liberal ekonominin kutsal sayılan değerleridir. Yeni dünya düzeni, Soğuk Savaş döneminde bir ABD propagandası olarak kulaklara yansıyan “özgürlük ve demokrasi” kavramlarının üzerine inşa edilmiştir. Liberal ekonomi, serbest piyasa, temel hak ve özgürlükler yenedünya düzeninin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır.

³⁰ Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, İstanbul, 2000, s. 698-700.

³¹ Tayyar Arı, *a.g.e.*,s.118-126.

Sam amcanın cenneti ifadesi ABD'yi tanımlamak için yeterli sayılabilir. Büyük bir refah toplumunu ifade eden bu tabir, ABD ulusunun ekonomik güç üzerine kurulduğunun bir sembolü niteliğindedir. ABD kendisi için oluşturduğu refah toplumunu tüm dünyaya ihraç etmek, bunu yaparken de ekonomik pazarını genişletmek, hammadde kaynaklarının güvenliğini sağlamak ve dünya ekonomisine yön vermek amacı içerisinde olmuştur. Yeni Dünya Düzeni, ABD'nin inisiyatifleri doğrultusunda şekillenmiştir. Fakat ABD'nin dışında şekillenen yeni aktörler sistemin yeni ve etkin üyeleri olarak yerlerini almışlardır.

Varşova Paketi'nin sona ermesi, NATO'nun işlevselliğinin tartışılmasına neden olmuştur. BM ise yeni sistemde barışı muhafaza etme görevini daha etkin bir biçimde yerine getirebilmek için kendisine yeni misyonlar yüklemiştir. Doğu Bloğu'nun baskısından kurtulan Avrupa, ekonomik temelli başlattığı birlik çalışmalarını hızlandırmış ve genişletmeye başlamıştır. Soğuk Savaş döneminde dinlenmiş ve yapılanmasını tümüyle tamamlamış olan Avrupa, AB ile yeni ufuklar aramaya başlamıştır. Bu ufukların arasında birleşik Avrupa ve süper güç konumuna yükselme yer almaktadır. Tüm bunların yanında çatışmalardan uzun süre uzak kalan Çin de kendisi için planlar yapmaya başlamıştır. SSCB'nin ağır ve hantal yapısını bir şekilde üzerinden atan Rusya Federasyonu, BDT ile kendi pazarını elinde tutmak ve yeniden yapılanarak sistemdeki konumuna geri dönebilmek için fırsat kollamaya başlamıştır. Uluslararası örgütler yeni sisteme uyum sağlayabilmek adına yeniden yapılmış, ulus-üstü örgütlenmeler gündeme gelmiş ve hükümetler-dışı olarak tanımlanan özerk ve yetkili yeni örgüt biçimleri sistemde konuşlanmak için kendilerini hazırlamışlardır.

Bununla birlikte SSCB'nin dağılması ile birlikte fundamentalist ve etnik örgütlenmeler ortaya çıkmaya başladı. SSCB'nin baskıcı rejiminden kurtulan bu örgütler belirsizliğin ve anarşinin hüküm sürdüğü birçok coğrafyada güçlenme şansı buldu. Tahrip gücü yüksek konvansiyonel silahlar elde ettiler ve hem üstlerindeki yapıyla hem birbirleriyle hem de sistemle çatışma durumuna girdiler. SSCB'nin dağıldığı ilk yıllarda sistemde kargaşa hâkimdi denilebilir. Bunun temel nedeni hem bu tipten örgütlerin kontrol dışı eylemler geliştirme risklerinin yüksek olması hem de nükleer silahların üçüncü dünya ülkelerinin eline geçmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Sistemdeki caydırıcı güç odaklarından birisi dağılmış diğeri ise bu ani gelişmeden maksimum fayda elde etmek amacıyla Orta Doğu'daki zengin yer altı kaynaklarına yönelmiştir. ABD'de iktidar olan cumhuriyetçiler ve Başkan Bush, BM'nin yeni misyonunu tüm dünyaya tanıtmaları için büyük bir fırsat yakalamış ve çoğunluğu ABD askerlerinden oluşan bir barış gücüyle Irak'a girmiştir. Körfez Krizi ve Körfez Savaşı

olarak tarihe geçen bu olayın ardından ABD dolaylı olarak Ortadoğu'ya yerleşmiştir denilebilir. Bu yerleşim 2001 yılında yaşanan 11 Eylül olaylarının ardından gerçekleştirilecek Irak Operasyonu ile pekişecektir.

ABD, yeni sistemde olabildiğince aktif rol oynamak istediğini bu davranışıyla tüm dünyaya göstermiştir. ABD için amaç büyük ölçekli stratejiler üreterek tüm dünyada erişilmez bir ekonomik ve askeri güce sahip olarak eşsiz bir küresel güç konumuna yükselmek olmuştur. Bu bakımdan ABD, özellikle Avrasya ve Ortadoğu'da yer alan istikrarsız bölgelere konuşlanmak isteyecektir. Tüm bu gelişmeler çerçevesinde “Yeni Dünya Düzeni” olarak tanımlanan yeni uluslararası yapı, sistemsel olarak ABD'nin hegemonyasını kabullenmiş ve bölgesel güç merkezlerinin güç dengesi parametreleri doğrultusunda bu hegemonyaya saygı duymak zorunda olduğu ve devlet-dışı aktörlerin de etkisini arttırdığı karmaşık ve bir ölçüde anarşik bir ortamı anımsatmaktadır. Bu bağlamda eski sistemde yer alan “World Power” konumundaki iki süper güçten “World Power” ve “Challenger” olarak tanımlanan Süper Güç ve ona meydan okuyan devletler sistemine geçilmiştir.³²

Devletler arasındaki ve devletlerin sistemle olan ilişkilerini inceleyen uluslararası ilişkiler alanında da bu dönemde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Sistemi bütünüyle inceleyen ya da aktörü tüm davranış biçimleriyle ele alan kuramların dışında yeni eleştirel kuramlar ortaya çıkmıştır. Bu eleştirel kuramlar özellikle 1990 sonrası dönemin “eleştirel dönem” olarak tanımlanmasını da sağlamıştır.³³

Aktörleri, onların karar alma süreçlerini, aktörün karar alma sürecinde etkili olan faktörleri, bireyleri, devlet dışı aktör davranışlarını psikolojiden ve sosyolojiden de faydalanarak açıklamaya çalışan eleştirel yaklaşımlar uluslararası ilişkilerin karmaşık yapısını daha da karmaşık bir hale getirmişleridir. Dış politika analizlerine etnik, kültürel ve dinsel bakış açıları gibi farklı perspektifler eklenmiş, başta devletler olmak üzere tüm aktör davranışları yeni ölçütler çerçevesinde analiz edilmeye çalışılmıştır. Sistemin yeni ve karmaşık yapısı analiz sınırlarını zorlamaya başlamıştır. Burada üzerinde durulması gereken kavram istikrardır. Sistemde yaşanan istikrar sorunu ve alışıl gelmiş statüko teorik çalışmaları doğrudan etkilemiştir. Bu karmaşık yapıyı çözebilmek için Soğuk Savaş sonrası sisteme etki

³² Zbigniew Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası, Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2005, s. 51-63.

³³ E.Fuat Keyman, “Eleştirel Düşünce: İletişim, Hegemonya, Kimlik/Fark”, Atilla Eralp (ed.), *Devlet, Sistem ve Kimlik*, İstanbul, 2004, s.227-229.

eden aktörleri tanımlamak ve sistemin işleyişi içindeki fonksiyonlarını belirlemek gerekmektedir.

III- SOĞUK SAVAŞ SONRASI SİSTEME ETKİ EDEN AKTÖRLER

Soğuk Savaş sonrası oluşan yeni sistemde aktörlerin niteliklerinde meydana gelen değişim ve yeni aktörlerin oyuna dâhil olması sistemin analiz edilebilmesini zorlaştırmıştır denilebilir. Çünkü daha önceki dönemlerde temel aktör konumundaki ulus-devletlerin dışında sisteme doğrudan etki edebilecek nitelikte bir aktörün bulunduğunu söylemek zordur.

Bu bölümde yeni uluslararası sistem içerisinde bulunan aktörlerin sistem içerisindeki davranış biçimlerini inceleyeceğiz. İncelememiz davranış biçimlerinin analizi ve aktörlerin fonksiyonları ile sınırlı kalacaktır. Burada açıklamaya çalışacağımız konu sistemin işleyişi dâhilinde aktörlerin konumunu saptamak, sistemin aktörlere olan etkisini de ortaya koymak olarak sınırlandırılmıştır. Bu bakımdan uluslararası politikanın kavramsal sorunlarından birisi olan aktör sorununa teorik bir açılım yada açıklama getirmeyeceğiz. Kabul edilebilir nitelikte ve sistemin doğrudan etki ettiği aktörleri inceleyerek konuyu kısıtlamaya çalışacağız.

A- DEVLET MERKEZLİ AKTÖRLER

1648 Westphalia Anlaşması'nın ardından uluslararası sistemde köklü değişiklikler meydana gelmiştir. Avrupa merkezli siyasal sistem, ulus merkezli modern devlet yapılarının hâkim olduğu yeni bir döneme girmiştir. Klasik güç dengesinin temelleri de bu dönemde atılmıştır. Bu siyasal sistemin etkin aktörleri papanın etkisinden büyük ölçüde sıyrılmış olan ulus-devletlerdir.³⁴ Ulus, ulus-devlet kavramı içerisinde açıklanmak istenirse büyük ölçüde politik bir anlam ifade etmektedir.³⁵ Buradaki ulus kavramı, tam olarak netlik kazanmış bir tanımlama değildir. Milliyetçilik üzerine araştırmalar yapan Benedict Anderson, Hayali Cemaatler isimli eserinde ulus devletin tutunum ideolojisi olan milliyetçiliğin, devleti inşa eden aktörler tarafından tanımlandığını, bu nedenle somut ve net bir ulus tanımı yapılamayacağını savunmaktadır.

³⁴ Oral Sander, *Siyasi Tarih: İlkçağdan 1918'e*, İstanbul, İmge Kitabevi, 2001, s.98-101.

³⁵ E.J. Hobsbawm, *Milliyetler ve Milliyetçilik*, İstanbul, 2006, s. 34-35.

Bu bağlamda ulus-devlet, uluslararası ilişkilerde sistemde egemen ve eşit fonksiyonlara sahip ve sistemi yönlendiren birincil aktör olarak tanımlanabilir. Feodaliteden, ulus- devlete uzanan tarihi süreci bu bölümde aktaramayacak olmamızdan dolayı ulus-devletin ayrıntılı ve anlaşılabilir bir tanımına yer vermeyeceğiz. Bu bakımdan sadece ulus-devletin en önemli özelliklerinin eşit ve egemen olduğunu söylemekle yetineceğiz. Buradaki egemenlik kavramı, ulus-devletin üstünde bir karar alma mekanizmasının bulunmadığını açıklamaktadır. Ulus-devletler kendi karar alma süreçlerini kendileri oluşturur ve alınan kararlar kendilerini bağlar. Ulus-devletler sistem içerisindeki diğer aktörlerle eşit statüdedirler. Devletler arasındaki güç dağılımı, tanımsal olarak bu eşitliğin içerisinde açıklanamaz.

Klasik güç dengesi sisteminde ulus-devletin yüklendiği fonksiyon, başat güç olarak tanımlanan devleti sınırlandırmak ve engellemektir. Soğuk savaş döneminde ise ulus-devletlerin fonksiyonu, bağlı buldukları bloğa itaat etmek, diğer devletlerle oluşturdukları bu ittifaka uygun davranmak şeklinde olmuştur. Günümüz uluslararası sisteminde ise, ulus-devletler, sistemin niteliğinden dolayı kendi çıkarlarını maksimize etme ve minimum maliyetle makro düzeyde fayda elde etmek yanında oluşan yeni güç dengesine uygun çatışma ve işbirliklerini gözetme şeklinde gelişmiştir. Ulus-devletler uluslararası sistemin yeniden yapılanması esnasında gerek uluslararası örgütlerin yapısı itibariyle gerekse de uluslararası politikanın temel nitelikleri gereği sistemdeki en etkin aktörü olma konumunu korumuşlardır.³⁶ Bununla beraber devlet temelli diğer örgütlenmelerin önemi artmış, işbirliği kavramına yüklenen yeni misyonlar gereği devletler arasındaki ilişkiler uluslararası hukuk normları dâhilinde sistemleştirilmeye çalışılmıştır. İki büyük savaş ve uzun süreli bir savaş tehdidi dönemini atlatan devletler 1990 sonrası uluslararası örgütlenmelere büyük önem vermişlerdir. Hatta bu örgütler kendi yapıları dâhilinde yalnızca bir devletin çıkarlarına değil tüm üyelerin ortak çıkarları doğrultusunda hareket edebilecek şekilde yapılandırılmaya çalışılmıştır.³⁷

Uluslararası sistemde etkin olan devlet merkezli örgütlenmeler (IGO), uluslararası uyumun artmasına, pek çok konuda uluslararası ortak çalışma bilincinin doğmasına yardım etmektedir.³⁸ Fakat sistem düzeyindeki fonksiyonları farklılık gösterebilir. Özellikle 1990

³⁶ Tayyar Arı, *a.g.e.*, s.29-31.

³⁷ Tayyar Arı, *a.g.e.*, s.31-45.

³⁸ Tayyar Arı, *a.g.e.*, s.38-39.

sonrası ABD'nin Birleşmiş Milletler (BM) gibi uluslararası barışın sürekliliğini sağlamak misyonunu edinmiş bir uluslararası örgütü yönlendirerek Irak'a müdahale etmiş olması bu açıdan önemlidir. Uluslararası örgütler içerisinde etkin olan devletler, uluslararası örgütün karar mekanizmalarında baskın bir rol üstlenebilir ve örgütü dolayısıyla da örgüte üye diğer devletleri yönlendirebilirler. Bu durum Soğuk Savaş esnasında oluşan Doğu ve Batı Paktlarında yaşanan süreci hatırlatmaktadır. Fakat uluslararası toplumun ve kamuoyunun giderek bilinçlenmesi, iletişim teknolojisindeki gelişmelerin sürekli olarak artması uluslararası örgütlerin davranışlarının diğer aktörler tarafından eleştirilmesine neden olmuş ve uluslararası örgütlerin yönlendirilmesi zorlaşmıştır. 2001 yılında ABD'nin Irak'a yaptığı müdahalede BM'nin desteğini alamamış olması ve ABD'ye başta Fransa olmak üzere birçok devletin karşı çıkmış olması bunun bir göstergesi olarak gösterilebilir.

Tüm bu gelişmelerin yanı sıra Soğuk Savaş sonrası dönemde bölgesel örgütlenmelerin önemi artmıştır. Çünkü sistem bölgesel güç kavramını doğurmuştur. T.C Dışişleri Bakanlığı'nın yayınladığı öncelikli hedeflerle ilgili raporlar da Türkiye'nin bölgesel güç olmak istediği açıkça vurgulanmıştır. Daha sonra “bölgesel güç” kavramı yerine bölgesel işbirliğinin gelişmesinde öncü olmak şeklinde değiştirilmiştir.³⁹ Bölgesel güç kavramının geliştirilmesinden kaynaklı bölgesel örgütlenmelerin önemi de artmıştır. Bunlar arasında en önemli olanı şüphesiz ki AB'dir. AB hem uluslararası bir yapıya hem de “ulus üstü” bir niteliğe sahiptir. Bu bakımdan klasik uluslararası örgüt mantığından farklı bir sistem üzerinde gelişmektedir. Örgütün birçok konuda devletlerin üzerinde bağımsız karar alma imkanı bulunmaktadır. Bu örgüt biçiminde devletlerin alacağı kararlar örgütü değil örgütün alacağı kararlar devleti etkiler ve üst düzeyde önem arz eder. Bunun dışında örgütün kendi hedef ve idealleri bulunmaktadır. Örgüte ait dış siyasal mantalite örgüt üyesi devletlerin dış siyasallarını da etkilemektedir. Ekonomik bakımdan kendine ait bir kapasiteye sahip olan AB, büyük ölçekli bir federasyona benzer. Fakat 2006 yılı itibarıyla AB içerisinde yaşanan Anayasa krizi AB'nin fonksiyonel olarak gelişimini yavaşlatmıştır. Yine de AB kendi başına

³⁹ “Genel Görünüm”, <http://www.mfa.gov.tr/genel-gorunum.tr.mfa>, 01.07.2008. Dışişleri Bakanlığı'na ait internet sayfasında 2005 yılında genel görünüm başlığı altında bulunan hedefler bölümünde Türk Dış Politikası'nın hedefleri belirtilmiş ve bu hedefler arasında Ortadoğu'da bölgesel güç olma hedefi açıklanmıştır. Daha sonraki gelişmelerden dolayı internet sayfası yenilenmiş ve bu tanımların yerine “bölgesel işbirliğinde öncü ülke konumunda olmak” tanımı gelmiştir. Dışişleri Bakanlığı Başdanışmanı Ahmet Davutoğlu'nun yayınladığı *Stratejik Derinlik* isimli eserinden alıntılar yapılarak oluşturulan bu bölüme yapılan son internet erişim tarihi 22.06.2005'dir.

önemli bir aktör olarak düşünölmelidir. Çünkü egemenlik bakımından yeterli kapasiteyle donatılmış görönmektedir.⁴⁰

Diğer bölgesel örgütlenmeler ise klasik uluslararası örgütlenme biçimiyle inşa edilmiş olmalarından dolayı AB kadar etkin bir siyasal güce sahip değillerdir. Fakat bölgesel açıdan yadsınamayacak bir misyon üstlenmişlerdir. Bu misyon devletlerarası işbirliği ve koordinasyonu güçlendirmek olarak açıklanabilir. Aynı zamanda sistem düzeyinde bölgesel fonksiyonlarından dolayı bir aktör konumundadırlar. Bunun dışında İslam Konferansı Örgütü gibi spesifik niteliklerle oluşturulmuş örgütler yeni arayışların, amaçların ve işbirliklerinin kurulmasına vesile olmuşlardır. Bu bağlamda hem devletlerarası ilişkilerin gelişmesine hem de sistemin yapısının oturmasına etki etmişlerdir. Siyasal temelli olmayan uluslar-üstü örgütlenmeler ise özellikle ekonomi alanında faaliyet gösteren IMF, OECD,GATT ve DTÖ, karar alma mekanizmalarıyla devletlerden daha etkin ve devletlerin üstünde bir inisiyatife sahip olmuşlardır. Bu bakımdan 21. Yüzyıl başka bir bakış açısıyla uluslararası örgütlerin özellikle ekonomi, çevre sorunları ve kültürel alanlarda etkin olduğu bir dönemi ifade etmektedir.⁴¹

Sonuç olarak devlet merkezli uluslararası örgütler, sistemin bir parçası konumundadır ve sistemin etkisi altında davranış gösterirler. Bu bağlamda Soğuk Savaş sonrası yeni oluşan uluslararası sistemde yeni tehdit ve tehlikelere karşı daha bağımsız bir yapılanma geliştirme imkânı bulmuşlardır. Bu durum sistemin aktörlere tanıdığı serbestliklerden kaynaklanmaktadır. Sistemin en baskın aktörü konumunda olan ve Soğuk Savaş'ın galip devleti unvanını taşıyan ABD, uluslararası örgütlerin gelişimine destek vermekte, Soğuk Savaş döneminde geliştirdiği demokrasi ve özgürlük kavramlarını bu alanda kullanmaktadır. Her zaman için sistemin bir özelliği olarak belirtilen anarşi durumu ABD'nin hegemonyası yönünde belirli kuralların geliştirilmesiyle kontrol altına alınabilmektedir. ABD ve bölgesel kontrolleri kısmen ellerinde bulunduran bölgesel güçler, bu örgütleri gerektiği zaman amaç ve çıkarları doğrultusunda yönlendirseler de AB gibi güçlü ekonomik ve siyasal örgütlenmeler kendi imparatorluklarını inşa etme yönünde adımlar da atmaktadır. Bugün için tek örnek oluşturan AB, etki coğrafyasında bir bölgesel güç olarak düşünölebilir. Bu model gelecekte birçok uluslararası bölgesel teşkilatlanma için örnek oluşturabilir. Bununla birlikte

⁴⁰ Ercüment Tezcan, "Avrupa Birliği'nin Kurumsal Yapısı ve Karar Alma Mekanizması: Üye Devletlerin Rolü Üzerine Değerlendirmeler", Beril Dedeoğlu (ed.),*Dünden Bugüne Avrupa Birliği*, Boyut Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 65-91.

⁴¹ Gülten Kazgan, *Küreselleşme ve Ulus-Devlet Yeni Ekonomik Düzen*, İstanbul, 2002, s. 34.

açıklamaya çalıştığımız ekonomik tipteki uluslararası örgütler de ulus-üstü karar alma mekanizmaları doğrultusunda devletlerin bazı fonksiyonlarını üstlenerek inisiyatif kullanma haklarına sahip olmuşlardır.

Yeni uluslararası sistemin özelliklerinden en önemlisi küreselleşmenin etkilerini yansıtmasıdır. Uluslararası kamuoyu, çok uluslu şirketler, hükümetler dışı uluslararası örgütler (NGO) ve bireyler bu gelişmelerin ışığında etki kabiliyetlerini arttırmışlardır. Çünkü sistem onlara belirli fonksiyonlar yüklemiştir. Bu bağlamda devlet merkezli olmayan bu aktörleri de kısaca incelememiz gerekmektedir. Bu inceleme dahilinde sistemin devlet merkezli olmayan aktörlere olan etkileri açıklanmaya çalışılacaktır.

B- DEVLET MERKEZLİ OLMAYAN AKTÖRLER

SSCB'nin dağılmasının ardından liberal değerlerin ve demokrasinin sisteme entegrasyonu daha kolay olmuştur. Bu bağlamda devlet dışı aktörlerin etki kabiliyetleri de artmış, yeni uluslararası sistemde birer aktör olarak konuşlanmalarını sağlamıştır. Bunlar arasında sisteme devletler aracılığıyla etki eden çıkar gurupları da yer almaktadır. Hükümet dışı ulusal aktörler olarak da adlandırabileceğimiz bu çıkar guruplarına lobi de denmektedir. Lobiler, ulus devletlerin, uluslararası örgütlerin hatta çokuluslu şirketlerin karar alma mekanizmalarına sızarak aktörlerin davranış biçimlerini ve siyasal çıktılarını etkilemektedirler.⁴²

Yunan lobisi, Yahudi lobisi, Ermeni lobisi gibi lobiler, ABD'nin karar alma süreçlerinde son derece etkilidirler. Sistem içerisindeki fonksiyonları, devletlerin ikincil ve daha alt düzeydeki sorunlarında onlara etki ederek sistemdeki güç ilişkilerine müdahale etmektedir. Bu örgütlerin yanı sıra NGO adı verilen hükümetler dışı uluslararası örgütler de sistemin spesifik sorunlarına yardımcı olmaktadır. Sağlık, çevre sorunları gibi tüm dünyayı ilgilendiren meselelerde hükümetler üstü gayret gösteren bu örgütler, siyasal iktidarların politik bakımdan değerlendirme yapmakta eksik kaldıkları noktalarda inisiyatif almaktadırlar.

⁴² Faruk Sönmezoğlu, *a.g.e.*, s.39.

Bu bakımdan genel olarak uluslararası sistemin işleyişine katkı sağlamaktadırlar. Bu katkıdan dolayı uluslararası sistemde bir aktör olarak değerlendirilebilirler.⁴³

Hükümetlerin temsil edilmediği uluslararası nitelikli aktörler açısından verilebilecek örneklerden bir diğeri de Çok Uluslu Şirketleri'dir. 1945 sonrası üretim araçlarındaki gelişme liberal ekonomik değerlerin yaygınlaşması birçok devletin bütçesinden daha yüksek kapasitede bütçelere sahip olan çokuluslu dolayısıyla da çok ortaklı sermaye merkezlerini ortaya çıkarmıştır. Bu şirketler kendi karlarını maksimize etmek amacıyla hükümetlerin iç ve dış siyasetlerine etkide bulunabilmektedirler. Özellikle ABD'nin revizyonist politikalarına çok uluslu petrol şirketlerinin etkisi yadsınamaz. Şirketlerin amacı ekonomik güç elde etmek olsa bile yaptıkları faaliyetler siyasal niteliktedir. Bu bağlamda şirketlerin uluslararası sistem içerisindeki fonksiyonları ekonomik görünse bile sonuçları açısından siyasidir. Bir başka deyişle bu şirketlerin uluslararası politika alanında çeşitli roller üstlenen aktörler olarak rol almaları günümüzde sıkça rastlanan bir durum haline gelmiştir.⁴⁴

Küreselleşme ve küreselleşmeyi doğuran ulaşım ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler, uluslararası politikada devlet merkezli aktörlerin dışında yeni aktörlerin ön plana çıkmasına neden olmuştur. Dış politika araçlarının konvansiyonel araçlardan ekonomik araçlara kaydığı günümüz dünyasında sözü edilen aktörlerin göze batar hale gelmesi sistem içerisinde devletin etkisinin azalmasına neden olduğu söylenebilir. Bu bağlamda sisteme etki eden aktör sayısının artması, sistemin karmaşıklaşması analiz noktasında farklı metodların kullanılmasına neden olmuş, devlet merkezli olmayan aktörlerin de uluslararası topluma etki etme aşamasında önemli birer mihenk taşı haline gelmesine sağlamıştır.

IV- YENİ ULUSLARARASI SİSTEMDE ULUS-DEVLETLERİN FONKSİYONU

Yeni uluslararası sistemde devletler arasındaki ilişkileri incelemek için yeni uluslararası sistemde devletlerin fonksiyonlarını da saptamamız gerekmektedir. Yeni sistemin en önemli aktörlerinden olarak kabul ettiğimiz devletler, sistemde meydana gelen değişimler gereği kendi yapılarını revize etmek, belki de bir şekilde bir reform sürecine girmek gereği duymuşlar, uluslararası siyasal konjonktüre ve değişen toplumsal yapılara uyum

⁴³ Tayyar Arı, *a.g.e.*, s.32-52.

⁴⁴ Faruk Sönmezoğlu, *a.g.e.*, s.45-50.

sağlayabilmek için sistemde mevcut olan sabit değerlere göre refleksler geliştirmişlerdir. Küreselleşme sistemin en önemli ve yadsınamaz varsayımı olarak görülebilir. Bu bağlamda devletler, küreselleşmeyi doğru bir biçimde analiz etmek ve buna uygun yeni politikalar geliştirmek eğilimindedirler.

Devletler geçmişte olduğu ve gelecekte de olacağı gibi sistemin vazgeçilmez parçaları olarak görülebilir. Bugün halen uluslararası sistem genel hatlarıyla bir devletler sistemi olarak tanımlanabilmektedir. Fakat günümüzde sisteme müdahale edebilme yeteneği kazanmış devlet dışı yeni aktörlerin varlığı, kaynağını ister devletten almış olsun ister toplumlardan ya da bireylerden almış olsun sistemin farklılaşmasına analiz düzeyinin genişlemesine neden olmuştur.

Sisteme bu açıdan bakıldığında devletlerin fonksiyonlarını ve bu siyasal davranışlarında devletleri etkileyen faktörleri yeniden tanımlamak ve incelemek gerektiğini söyleyebiliriz. Çünkü Ulus-devlet özellikle Soğuk Savaş sonrası küreselleşmenin büyük etkisiyle fonksiyonel açıdan bir çok değişikliğe maruz kalmıştır. Bu nedenle ulus-devletin fonksiyonlarını yeniden tanımlamamız ve bu fonksiyonlara etki eden durumları açıklamamız gerekmektedir.

A- ULUS DEVLETLERİN SİYASAL FONKSİYONLARI

Ulus-devletlerin sistem içerisindeki en önemli fonksiyonu siyasal temelli davranış biçimleri ile uluslararası politikada yaptıkları etkilerdir. Bu bölümde ulus-devletlerin askeri ve siyasal etkileri beraber incelenecektir. Çalışmamızda askeri etkiler siyasal fonksiyonun beraberinde kullanılan bir olgu olarak düşünülmektedir. Bu açıdan askeri fonksiyonlar güvenlikle ilgili başlıkta açıklanmaya çalışılacaktır.

1- Küreselleşmenin Ulus-Devlet Siyasalına Etkisi

21. Yüzyıl küreselleşmenin hem pratikte hem de kavramsal açıdan doğduğu yüzyıldır. Küreselleşme, ekonomik, kültürel ve sosyal açıdan tanımlanabileceği gibi siyasal açıdan da tanımlanabilir. Tüm bu perspektifler küreselleşmenin çok boyutlu bir olgu olduğunun göstergesidir. Küreselleşme, siyasal bakımdan sınırların daha esnek olduğu, siyasal

etkileşimin yüksek kapasitede seyrettiği ve ortak siyasal değer yargılarının yaygınlaştığı yeni bir düzeni ifade etmektedir.

İletişim ve ulaşım teknolojisindeki gelişmeler dünyanın giderek küçülmesine, ayrıntıların genele naklinin basitleşmesine ve dünya kamuoyunun daha sistemli ve bütüncül oluşumuna neden olmuştur. Özellikle internet ve iletişim uyduları, çok uluslu şirketlerin yönettiği havayolu filolarının yaygınlaşması küreselleşmeyi tetikleyen faktörler olarak göz çarpar. Bununla birlikte ABD'nin Soğuk Savaş döneminde kullandığı ve halen en büyük savunucusu olduğu demokrasi ve liberal politik kavramların demir perdenin kırılmasıyla tüm dünyada yaygınlaşması, küreselleşmenin gerçekleşmesine zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda Soğuk Savaş'ın sona ermesi küreselleşmeyi doğrudan tetiklemiştir denilebilir.⁴⁵

Küreselleşme ulus-devlet üzerine yeni tartışmaların çıkmasına neden olmuştur. Ulus-devlet'in siyasal fonksiyonu ve varlığı sorgulanmaya başlanmıştır. Bunun en önemli nedeni ulus-devlet yapısının tepeden ve tabandan aşındırılmasıdır. Özellikle bölgesel ortaklıklar ve oluşturulan bölgesel örgütlenmeler, ulus-devletin yetkilerinin bir bölümünü bu tip çok uluslu ve uluslararası hatta yeni bir tanımla ulus-üstü nitelikteki örgütlere devrini gerektirmiştir. Bununla beraber yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ve devletlerin yetki ve sorumluluklarının kendi içlerindeki bu alt birimlere devretmesi ulus-devletin egemen olma fonksiyonunun erozyona uğramasına neden olmuştur.⁴⁶

Küreselleşme bir anlamda ekonomik ve siyasal entegrasyonu tetiklerken bir yandan da ciddi bölünme ve parçalanmalara da neden olmaktadır. Bunun en önemli nedeni küçük siyasal, kültürel ve ekonomik birimlerin kendilerini ifade imkanı bulmalarıdır. Bu mikro birimler gerektiğinde inisiyatif kullanabilme yetisine sahip hale gelmişlerdir. Bu bakımdan küreselleşme büyük bir parçalanmışlığı da tetiklemektedir. İşte bu parçalanmışlıkla bütünleşmenin arasında kalan ulus-devlet, çağın gerektirdiği şekilde kendini yapılandırma yoluna gitmiştir. 1990 sonrası bir çok devlet yapısında önemli değişiklikler gözlenmiştir. Özellikle SSCB'nin dağılması, AB'nin bütünleşme alanında ciddi mesafeler alması bu şekilde anlamlandırılabilir.

⁴⁵ Emre Kongar, *Küresel Terör ve Türkiye*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2002, s.24-25.

⁴⁶ Gülten Kazgan, *a.g.e.*,s.34.

Küreselleşmenin ulus-devletler özelinde sisteme yaptığı en büyük katkı ise küresel barışın sağlanması bakımında uluslararası kamuoyunun etki alanını genişletmesi şeklinde olmuştur. Uluslararası kamuoyunun etkileşim ve iletişim kabiliyetlerini arttırması ve bunun yanında eylemsel kabiliyetinin de aynı oranda güçlenmesi dünya barışı ve istikrarı adına ortak teamüllerin gelişmesine olanak sağlamıştır. Ortak toplumsal tahammüller ulus-devlet siyasalına etki edebilecek seviyeye gün geçtikçe yükselmektedir. Bu bakımdan ulus-devletin karar alma sürecinde uluslararası kamuoyu dikkat edilmesi gereken bir husus haline gelmiştir.

Sonuç olarak küreselleşme modernizmin en önemli sonucu olan ulus-devlet sistemine olumlu ve olumsuz bir çok etkide bulunmaktadır. Bu etkilerin büyük çoğunluğu ulus-devletin uluslararası politikada temel aktör olma konumunu ciddi şekilde sarsmaktadır.

2- Güvenlik ve Tehdit Algısında Yaşanan Değişimin Ulus-Devlet Siyasalına Etkisi

Tehdit geçmişten günümüze güvenliğe ulaşmanın yegâne tetikleyicisi olmuştur. İçinde bulunduğumuz 21. Yüzyılda da farklı güvenlik sorunları ve farklı tehditler bulunmaktadır. Özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve küreselleşmenin yaygınlaşması ile sistem, savunduğu serbestlik ilkesi oranında yeni tehditlerin doğmasına zemin hazırlamıştır. Bu sistemde yaşanan sınırlı kaosun bir ürünü olarak nitelendirilebilir. Uluslararası İlişkiler disiplinde güvenlik realist ve neorealist bakış açısı tarafından ağırlıklı olarak incelenmiştir. Neo-realistler için güvenlik devletin birinci amacıdır. Güç sahibi olmak ise güvenliğe sahip olmak için sadece bir araçtır. Anarşik uluslararası sistemde devletler güvenliklerini maksimize etmeye çalışırlar. Kenneth Waltz'a göre devletler güvenliklerini sağladıktan ve bekalarına yönelik bir tehdit olmadığına emin olduktan sonra diğer amaçları için çaba sarfetmeye başlarlar.⁴⁷

Devletlerin klasik güvenlik sistemlerinin değişmesine neden olan en önemli etmen ABD'nin Soğuk Savaş sonrası gücünü ve hegemonyasını dünya genelinde yaygınlaştırması olmuştur.⁴⁸ Çift kutuplu sistemdeki güvenlik endişeleri tamamen değişmiştir. Devletler arasındaki çatışma olasılıkları azalmış, bunun yerini dağılan büyük devletlerin altından çıkan

⁴⁷ Kenneth Waltz, *Theory of International Politics*, MA, 1979, s.126.

⁴⁸ Tuncer Topur, *Milli Güvenlik ve Türkiye*, İstanbul, 2005, s.102.

yeni bağımsız ve egemen yapıların çatışmaları almıştır. Başta Yugoslavya ve SSCB olmak üzere bir çok coğrafyada istikrarsızlık ve savaşlar başlamıştır. Bu nedenle Soğuk Savaş'ın sona ermesi güvenlik alanında uluslararası sistemdeki ilk kırılma noktasıdır. Bu kırılma noktası belki de devletler arasındaki tehdit algılarının değişimine yol açmıştır denilebilir. Fakat özellikle Rusya'nın ve Çin'in, ABD hegemonyasına direnç gösterme olasılıkları klasik tehdit ve güvenlik algısının sanıldığı kadar değişmediğinin bir göstergesidir.

Diğer kırılma noktası ise 11 Eylül terör saldırıları sonrası girilen süreçtir. Bu süreç aslında tartışmaya açık bir konumdadır. Bunun nedeni ise ABD'nin 11 Eylül sonrası oluşturduğu yeni dış politika ve yürüttüğü askeri müdahaleler olmuştur. ABD'nin 11 Eylül terör saldırılarına göz yummuş olma ihtimali her zaman için tartışılacaktır.⁴⁹ Fakat somut bir kanıt bulunamadığından durum klasik bakış açılarıyla değerlendirilmek zorunda kalmıştır. Bu bakımdan durum devlet olma özelliğine ya da yetisine sahip olmayan daha çok dini, etnik ve kültürel bazı yapıların sisteme etki etme durumları olarak açıklanabilmektedir. Farklı dini, etnik ve kültürel grupların bağlı oldukları üst yapılarla çatışma olasılığının artmış olması, devletler arası şekillenmiş olan klasik güvenlik anlayışının yeniden yapılanmasına neden olmuştur.⁵⁰ Sistem düzeyinde ve devlet düzeyinde etki gücüne sahip olabilen bu alt yapılar, hem devletlerle hem de sistemle çatışma konumundadırlar. Devletler, artık yeri ve zamanı bilinmeyen saldırıların odağı haline gelmişlerdir.

Soğuk Savaş sonrası güvenlik anlayışı, askeri konuların dışında ele alınan ve silahlı tehditlerin dışında yeni tehditlerin bulunduğu karmaşık bir düzlemde gelişmeye başlamıştır. Çevre sorunları, uyuşturucu ile mücadele, terörizm, insan kaçakçılığı, mülteciler ve yasadışı tüm faaliyetler artık uluslararası sistemde güvenlik düzleminde ele alınabilecek nitelikte konular haline gelmişlerdir. Bu bakımdan gerek güvenlik temelli uluslararası örgütler gerekse de devletler kendilerini bu yeni sisteme göre konuşturmak için yeniden yapılanmak zorunda kalmışlardır. Soğuk Savaş sonrası varlığı tartışma konusu haline gelen NATO, sınırlarını ve amaçlarını yeniden belirlemiş, devletler oluşturdukları yeni bölgesel teşkilatlanmalarla yeni tehditlere karşı güvenlik birlikteliği yaratma eğilimi içerisinde olmuşlardır.

⁴⁹ Tuncer Topur, *a.g.e.* s.146.

⁵⁰ Oktay F. Tanrısever, "Güvenlik", Atilla Eralp (ed.), *Devlet, Sistem ve Kimlik*, İstanbul, 2004, s.123.

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ye yapılan terör saldırıları ise güvenlik ve tehdit kavramlarına yeni manalar yüklemiştir. Bu saldırıların sonunda “küresel terör” ifadesi dünya kamuoyunu uzun süre meşgul etmiştir. Terör toplum bilimi açısından otoriteye saldırılarda bulunmak anlamına gelmektedir.⁵¹ 11 Eylül saldırıları lokal bir eylemsellik taşımamaktadır. Burada bahsi geçen otorite tüm dünyayı kontrol altında tutmak istediği iddia edilen ABD'dir. Yani herhangi bir örgüt lokal bir amaçla bir ulus-devlete saldırmamıştır. ETA, IRA ya da PKK gibi belirli bir bölgede belirli bir güce karşı uygulanan eylemlerle 11 Eylül saldırılarında gerçekleşen eylem arasında çok büyük ölçü farkı bulunmaktadır. Bu kapasitede bir saldırıyı gerçekleştirebilecek büyüklükte ve yetenekte bir terör örgütünün varlığı, sisteme dahil tüm aktörleri zamanın ve mekanın hiçbir şekilde tespit edilemeyeceği bir şekilde tehdit etmektedir. Bu durumda sistem düzeyinde bir açıklama getirmek gerekirse, küreselleşmenin hızla devam ettiği bir dönemde tehdit olarak görülen aktörlerin de küresel eylemler yapabilecek kapasiteye gelmelerinin doğal oldu söylenebilir. Ulus- devlet siyasalları bu noktada işlerliklerini yitirmektedirler. Çünkü kendilerine saldıran bu terör örgütünün hiçbir fonksiyonu tam olarak anlaşılammaktadır. Ulus-devletin askeri, ekonomik ya da siyasal açıdan cevap verme şansı kalmamıştır. Teröre karşı ortak tavır sergilemek, nerede, ne zaman ve nasıl olursa olsun teröre karşı ortak eylemlerde bulunmak bu noktada devletlerin siyasal olarak yapabilecekleri tek açılım olabilmektedir.

Sonuç olarak, güvenlik kavramı zaman içerisinde daha geniş anlamlar ifade etmeye başlamıştır. Buna göre de yeni tehditlerden bahsetmek gerekmektedir. Bu tehditler çok düşük yoğunluklu silahlarla bile büyük tahribat yaratabilen, saldırı zamanının ve mekanının çok zor tespit edilebildiği ve tamamen sivil halka yönelik eylemlerde bulunan terör örgütleri başta olmak üzere yasadışı faaliyetlerde bulunan uluslararası suç örgütlerini, insan tacirlerini, uyuşturucu üreticilerini kapsamaktadır. Bununla birlikte çevre duyarlılığının artması ve çevrenin, doğanın ve doğal hayatın güvenliği üzerine politikalar geliştirilmesi güvenlik algısı düzeyinin çeşitlendiğini göstermektedir.

Öte yandan devletin güvenliği yani klasik tanımla milli güvenlik kavramı, Soğuk Savaş sonrası giderek değişmiş, toplumun hatta bireyin güvenliğini kapsayacak şekilde geniş ve farklı bir anlam kazanmıştır.⁵² Güvenlik ile ilgili politikalarda ulus-devletin fonksiyonu bölgesel güvenlik teşkilatlanmalarının ve sivil toplum kuruluşlarının giderek artan öneminden

⁵¹ Emre Kongar, a.g.e., s.74-75.

⁵² Oktay F. Tanrısever, “a.g.e., s.122.

dolayı zamanla azalmakta fakat yine de belirleyici olma rolünü sürdürmektedir. Bu bağlamda insan hakları, demokratikleşme, insani amaçlarla askeri müdahale, barış operasyonları ve güç politikaları yerine güvenlik kavramında, işbirliği yoluyla bölgesel istikrarı temin etme gibi liberal değerler ön plana çıkmış olsa da tüm bu gelişmelere rağmen, güç politikaları Ortadoğu ve Doğu Akdeniz gibi bölgelerde uluslararası ilişkilere egemen olmayı sürdürmektedir. Hatta 11 Eylül'den sonra, terörle mücadelede askeri kuvvetin rolü artmış ve birçok bölge ABD müdahaleciliğine maruz kalmıştır.⁵³ Uluslararası istikrarı ve barışı sağlamada liberal değerlere mi, yoksa güç politikalarına mı ağırlık verilmesi gerektiği konusunda ABD ile müttefikler arasında ciddi bir fikir ayrılığı bulunmakla beraber sisteme etki edebilecek güce erişen yeni süper güçler, klasik güvenlik anlayışının yeniden doğuşuna zemin hazırlamak için fırsat kollamaktadırlar.

3- Uluslararası Örgütlerin Ulus-Devlet Siyasasına Etkisi

Bir uluslararası örgüt “bağımsız ve egemen devletlerin veya hükümetler-dışı kuruluşların küresel ya da bölgesel ölçekte, genel ya da özel amaçlara ulaşma doğrultusunda işbirliğini sağlamak için kurdukları yapılar, mekanizmalar ve süreçler” biçiminde tanımlanabilir.⁵⁴

Uluslararası Örgütler'in ortaya çıkma sebepleri irdelendiğinde en büyük tetikleyici sebebin güvenlik olduğu ortaya çıkar. Zayıf veya küçük devlet olma psikolojisi ile hareket etme, kolektif savunma haklarını kullanma olgusunu meydana getirir. 1945 sonrası Türkiye'nin NATO'ya girme çabaları, Pakistan'ın Hindistan'ı dengelemek için ABD yanlısı ittifaklara girmesi gibi çok özel örnekler savunma ihtiyacının örgütlerin kurulmasında birincil öncelik olduğunu göstermektedir.

Devletlerin söz konusu bu örgütlere girmesini etkileyen en önemli faktörler, hedeflerini gerçekleştirme potansiyeli ya da güçleridir. Bu bağlamda karşılıklı bağımlılığın sonucu ulusal yetkinin sınırlanması ve bazı durumlarda devri anlamına geldiğinden her devlet bunu kar – zarar analizi çerçevesinde ele alır. Yani kaynaklarını iyi kullanan güçlü devletlerin uluslararası örgütlere yetki devirleri ve katılımları (en azından kararlarına uyma) daha az

⁵³ Ali Karaosmanoğlu, “AKP Hükümeti Zor Dış Politik Gündemin Altında Kalmadı”, 01.01.2004, <http://arsiv.zaman.com.tr/2004/01/01/yorumlar/yorum2.htm>, (Erişim Tarihi : 19.05.2008).

⁵⁴ Mehmet Hasgüler, Mehmet B. Uludağ, *Devletlerarası ve Hükümetler-Dışı Uluslararası Örgütler*, 1.Basım, Ankara, 2004, s.1.

olmakta zayıf ve küçük devletlerin katılımları ve yetki devirleri aksine daha yoğun olmaktadır. Bu, zayıf devletin etkin görünmek ya da etkisizliğini gizlemek için giriştiği bir çaba olarak da yorumlanabilir.

Günümüzde uluslararası örgütler yapıları itibariyle geçmişten çok farklı değillerdir. Fakat ilgilendikleri konular geçmişe göre çok daha çeşitlidir. Bununla birlikte AB gibi bölgesel nitelikli örgütler ise klasik uluslararası örgüt tipinden çok farklıdır. Bu yapılar devletlerden yetki devralmış ulus-üstü (supranational) niteliğe sahiptirler. Bu bakımdan gelecekte bir çok bölgede olması, oluşması beklenen bölgesel örgüt modeli olarak gösterilebilir.

Devletler ilgilenmekten çok memnun olmadıkları bir çok konuyu günümüzde uluslararası örgütlerin yetki alanlarına bırakmışlardır. Çevre ve sağlık sorunları başta olmak üzere kültürel ve sosyal alanda faaliyet gösteren onlarca uluslararası örgüt bulunmaktadır. Bunların çoğunun kendilerine ait karar alma mekanizmaları ve devletler üzerinde bağlayıcılıkları vardır. Devletler de örgütün yapısı itibariyle kurallara uymaya özen gösterirler. Fakat devletin bağımsız egemen ve eşit nitelikte bir aktör olduğu hiçbir zaman göz ardı edilmemelidir. Uluslararası teamüller ve dünya kamuoyu, bu alanda devletleri bir şekilde sınırlandırmaktadır. Fakat yine de devletler kapalı diplomasi ve gizli anlaşmalara meyillidirler.⁵⁵ Uluslararası örgütlerin kendilerine sundukları açık diplomasi ve ortak karar alma mekanizmaları birçok devlet için hiçbir anlam ifade etmemektedir.

4- Uluslararası Hukukun Ulus-Devlet Siyasalına Etkisi

Devletler arası ilişkilerde uluslararası hukuk kurallarının gelişmesi ve uygulanması modernizmin bir ürünü olan devletler sisteminin gelişmesiyle birlikte olmuştur. Gerçek anlamda devletler sisteminin kurulması ise 1648 Westphalia anlaşmasıyla sağlanmıştır. Bu anlaşmayla devletler kendilerinden üstün bir otoritenin, yani kilisenin, otoritesini reddederek uluslararası ilişkilerde eşit ve egemen niteliklere haiz olan ulus-devletin doğmasına vesile olmuşlardır.⁵⁶

Bu devletler sisteminin korunması için bir şekilde belirli kurallara ihtiyaç duyulmuştur. İşte bu kurallar bütünü sistemleşerek günümüze kadar gelmiş ve uluslararası

⁵⁵ Mehmet Gönübol, *Uluslararası Politika, İlkleri-Kavramlar-Kuramlar*, Ankara, 2000, s.231.

⁵⁶ Mehmet Gönübol, *a.g.e.*, s.396.

hukukun temelini oluşturmuştur. Sırasıyla; Avrupa güç dengesi sistemi, Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler uluslararası sistemin oluşturucuları tarafından uluslararası sistemin kurallarını belirleme ve kontrol etme amacıyla kurulmuşlardır. Nitekim her yeni uluslararası sistem kendi kural ve dayatmalarını kendi uluslararası hukuk sistemiyle ve bu sistemi destekleyen uluslararası örgütleriyle beraber oluşturur. Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde ortaya çıkan gelişmelere sonrasında mevcut uluslararası hukuk sistemi ve bakış açısında da bir takım değişiklikler ortaya çıkmıştır. Öncelikle daha evvelki dönemlerde ortaya çıkmış olan devletlerin ve bu devletler arasındaki ilişkilerin uluslararası hukukun yegane konusu olma durumu ortadan kalkmış ve özellikle uluslararası örgütlere ve bireylere ilişkin düzenlemeler çok açık bir biçimde kapsama dahil olmaya başlamıştır.⁵⁷

Uluslararası hukukun klasik konusu olan devletler arası ilişkiler açısından da uzun dönemde önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bu özelliklerden en belirgin olanı devletlerin en temel belirleyici özelliği olan egemenliğin artık siyasi olduğu gibi hukuki anlamda da mutlak ve kesin bir anlam ifade etmediği belirtilmelidir.⁵⁸

Günümüzde uluslararası hukukun ilgilendiği konular, taşıdığı anlam, kapsamı dahilinde bulunan aktörlere uygulayabildiği yaptırımlar dönemin koşul ve imkanları ölçüsünde zenginlenmiştir. Özellikle insan hakları ve çevre sorunları alanlarında devletler üstü bir nitelikte hareket edebilme ve çeşitli yaptırımlar uygulayabilme yeteneğine sahip olmuştur. Devlet merkezli sistem analizlerinde uluslararası hukuka verilen değer günümüz uluslararası sisteminde uluslararası hukuka duyulan ihtiyaçtan çok farklıdır. Çünkü günümüz uluslararası sistemi devletlerle birlikte sistemi etkileyebilme yeteneğine sahip birçok aktörün içerisinde bulunduğu karmaşık ve belirsiz bir yapıyı ihtiva etmektedir. Dolayısıyla bu aktörler arasındaki ilişkileri en azından tanımlayabilmek için uluslararası hukuk kurallarına ihtiyaç vardır. Sonuç olarak günümüz uluslararası sistemi uluslararası hukuk kurallarının yeterince belirleyici olmasa da etkili olmaya başladığı bir dönemi barındırmaktadır. Sistemi kontrol eden büyük güçler, sahip oldukları irade ve güce orantılı olarak uluslararası hukuk kurallarına müdahale etmek istemektedirler. Tüm aktörler genelinde şunu söylemek gerekir ki, gerek bireysel gerek toplumsal gerekse de devlet düzeyinde hukuk kavramının hemen her alanda yaygınlaştırılması bu kavramın insanlar tarafından sindirilmesine ve olgunlaştırılmasına olanak sağlamıştır. Dolayısıyla uluslararası hukuk günümüzde ve gelecekte uluslararası

⁵⁷ Faruk Sönmezoğlu, *a.g.e.*, s.708.

⁵⁸ Faruk Sönmezoğlu, *a.g.e.*, s.709.

sisteme etki edebilecek niteliktedir. Devletler sisteminin uluslararası hukuk kurallarına tam anlamıyla teslim olması ise henüz mümkün gibi görünmese de birçok aktörün bu amaçla çalıştığı önemli bir ideal olarak geleceğe taşınacaktır.

B- ULUS DEVLETLERİN EKONOMİK FONKSİYONLARI

Soğuk Savaş, öncesi ve sonrasıyla ekonomik bir sistem savaşını da ifade etmekteydi. Soğuk Savaş'ın bitimiyle liberal ekonomik değerler ve sistem, tüm dünyada zaferini ilan etti. Bu sonuç birçok devlet için yeni bir başlangıç anlamına geliyordu. Çünkü komünist ekonomilerle idare edilen birçok Doğu Avrupa ve Asya ülkesi SSCB'nin dağılmasının ardından toplumsal sıkıntılara girmişlerdir. Özellikle küreselleşme ve ekonomik nitelikli uluslararası örgütlerin etkinliğini arttırması, çok uluslu şirketlerin faaliyet sahalarını genişletmeleri, devletlerin karşılıklarına yeni ve karmaşık aktörleri çıkarmıştır. Özellikle 1990 sonrası dönemde siyaset ve ekonomi arasındaki ilişki daha da karmaşık bir hal almıştır. Dış ticaret, lojistik gibi sektörler devletler için önemli hale gelmiştir. Bir bakıma devletler artık ekonomik kapasitelerini arttırabilmek adına klasik siyaset anlayışlarının dışında davranışlar üretmek zorunda kalmışlardır.

Özellikle dış siyasal davranışlarda etkide bulunulmak istenen bölge ile olan ticari münasebetler dış politikayı belirlemede önemli bir kıstas haline gelmiştir. Bu nedenle ekonomi, 21.Yüzyılın uluslararası politika ortamında var olan tüm aktörler açısından yadsınamaz bir gerçeklik haline gelmiştir. Dolayısıyla klasik ulus-devlet davranışları özellikle devletlerarası ilişkilerde farklılaşmak zorunda bırakılmıştır. Merkantilizm ile başladığını kabul etsek de devletler tarihi kadar eski olan devletler arası ekonomik ilişkiler bu yüzyılda hiç olmadığı kadar önemli hale gelmiştir.

1- Küreselleşmenin Ulus-Devlet Ekonomilerine Etkisi

Küreselleşme kavramsal olarak ekonomik temelli bir biçimde ortaya çıkmış daha sonra ise liberal ekonomik sistemin küreselleşmesi ile siyasi ve kültürel bağlamda değerlendirilmeye de çalışılmıştır. Bu bakımdan küreselleşme öncelikle ekonomi üzerine inşa edildiğinden küreselleşmenin ekonomik etkilerini açıklamak daha anlamlı olacaktır.

Soğuk Savaş'ın resmen sona ermesi ile bloklar sistemi dağılmış ve her iki bloğa ait ekonomik sistemlerden Batı Bloğu'na ait olan liberal ya da bir çok kişinin ifade ettiği biçimde kapitalist ekonomik sistem ayakta kalmayı başarmıştır. Bu sonuçla beraber liberal değerlerin tüm dünya genelinde kabul görmeye başlaması da kaçınılmaz olmuştur. Burada ABD'nin Soğuk Savaş sonrası hegemonyasını tüm dünyaya dayatmak istemesinin de büyük katkısı bulunmaktadır. Nitekim liberalizm, serbest piyasa, bireysel mülkiyet hakları ve hatta rekabet, pazar gibi ekonomik kavramlar ABD'nin Soğuk Savaş boyunca savunduğu ekonomik değerleri ifade etmekteydi. Bu değerler Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile bir çok ülkede ayakta kalmanın tek çaresi olarak benimsenmiş ve uygulanmaya çalışılmıştır. Korumacı yada karma ekonomik sistemler zamanla serbest piyasa ekonomisi içerisinde yerlerini almışlardır.

Küreselleşmenin gücünü hissettirmesi ile birlikte öncelikle sınırların kaldırılması ifadeleri gündeme gelmiştir. Burada kullanılan sınır kavramı politik açıdan klasik teritoryal anlamda siyasal sınırların kalkması manasına gelmemektedir. Buradaki sınır kavramı, gümrüklerin ortadan kalkması ve serbest ticaretin yaygınlaştırılması şeklinde açıklanmaktaydı. David Ricardo'nun "karşılıklı üstünlük"⁵⁹ yasası üzerine inşa edilen bu ekonomik sistem zaman içerisinde birçok ekonomist tarafından geliştirilmiştir.⁶⁰ Bu ekonomik sistem Soğuk Savaş boyunca SSCB ve Doğu Bloğu tarafından yeni bir sömürü düzeni olarak eleştirilmiş olsa da SSCB'nin uydu devletlerle olan ekonomik ilişkileri değerlendirildiğinde COMECON düzeninden çok da farklı olmadığı görülmektedir. Karşılıklı bağımlılığın arttırılmasını ve üretimin daha özel ve bölgesel hale gelmesini savunan bu sistemin en önemli anahtar kavramı dış ticarettir. Dış ticaret kavramı ise 19. yüzyılda Avrupa merkezli devletlerin uyguladığı sömürgecilik mantığının aksine daha ılımlı bir şekilde tarif edilmektedir. En düşük maliyetle yapılan üretimi esas alan bu sistem tüm devletlerin maliyet hesabı çerçevesinde en düşük maliyetle üretim yapabilecekleri mallar üzerinde ihracat yapmalarını tavsiye etmektedir. Bunun dışında ihtiyaç duyulan ürünler ise o ürünü en düşük maliyetle üreten devletten ithal edilmelidir. Bu sistem zaman içerisinde uzmanlaşma, tam istihdam kavramları çerçevesinde geliştirilmiş olsa da üretime hazır güçlü ekonomilere sahip devletlerin ekonomik kapasitelerini arttırmalarından başka bir sonuca ulaşmamaktadır. Bu

⁵⁹ "Comparative Advantage", http://en.wikipedia.org/wiki/Comparative_advantage, 12.06.2008.

⁶⁰ Steven M. Suranovic, "The Theory Of Comparative Advantage", <http://internationalecon.com/Trade/Tch40/T40-0.php>, (Erişim tarihi: 12.06.2008).

bağlamda bu ekonomik sistem özellikle gelişmekte olan ulus-devletlerin tüm fonksiyonlarında belirli aşınmalara sebebiyet vermiştir.

Küresel ekonomik sistem, iki açıdan ulus-devletlerin egemenlik düzeylerine etkide bulunmuştur. Bunlardan ilki ulus-devletlerin ekonomileri hakkında alınan ulus-üstü kararlardır. Bu kararlar devletlerin üyesi buldukları IMF, OECD, GATT gibi örgütler tarafından düzenlenmiş ve devletleri ekonomik olarak sorumlu hale getirmiştir. İkinci faktör ise devletlerin üyesi buldukları bölgesel ekonomik teşkilatlanmalardan kaynaklanmaktadır. Bu tip örgütler bölgesel ekonomik planlar ve programlar düzenleyerek üye ülkelerin ekonomi politikalarına doğrudan etki etmişlerdir. AB ve BDT gibi örgütler bu sınıfta değerlendirilmelidir.⁶¹

Bu faktörler ulus-devletlerin hem ekonomik kararlarında sahip oldukları egemenlik haklarını kısıtlamakta hem de devletlerin dış politikalarına dolaylı etkilerde bulunmaktadır. Bu dolaylı etki devletlerin oluşturdukları ekonomik ilişkiler nedeniyle diğer devletlere, bölgesel ekonomik teşkilatlanmalara ve ulus-üstü ekonomik örgütlere olan bağımlılıkları neticesinde oluşmaktadır. Karşılıklı bağımlılıktan öte tek taraflı ekonomik bağımlılık, devletlerin en önemli özelliği olan siyasal egemenliklerini de aşındırmaktadır.

Tüm bunlara ek olarak demokrasi, insan hakları, ticaret hukuku ve doğal çevreyi koruma politikaları da bu alanlarda yetkilendirilmiş ulus-üstü mekanizmalara devredilmiştir.⁶² Küreselleşme ile ekonomik düzeyde başlayan bağımlılık zamanla bu tür spesifik konuları da kapsayacak şekilde genişlemiş ve devletin siyasal varlığını, yani bir anlamda sınırları dahilinde tek egemen güç olma konumunu sarsmaktadır.

2- Ekonomik Nitelikli Uluslararası Örgütler ve Dünya Ekonomisinde Ulus-Devletin Fonksiyonu

Ekonomik nitelikte gelişen uluslararası örgütler zaman içerisinde fonksiyonel olarak ekonomik kararlar üzerinde çeşitli yetkilerle donatılmıştır.

⁶¹ Gülten Kazgan, *a.g.e.*, s.34-39.

⁶² Gülten Kazgan, *a.g.e.*,s. 35.

IMF ve Dünya Bankası devletlerin ekonomilerinin üzerindeki en önemli baskı mekanizması haline gelmiştir. Bu iki örgüt, uluslararası resmi kredi kurumu olarak II. Dünya Savaşı ile birlikte ABD öncülüğünde yapılan Bretton Woods (1947) toplantıları sonunda oluşturuldu. Küresel kalkınma için özellikle az gelişmiş ülkelere krediler ve fonlar yaratan aynı zamanda teknik düzeyde yardımlarda bulunan bu iki örgüt, zamanla ekonomi üzerinde çeşitli egemenlik haklarına sahip olmuşlardır.⁶³ IMF'ye kaynak aktaran ve fonlarını besleyen gelişmiş ülkeler IMF ve Dünya Bankası'nı kullanarak az gelişmiş ülkelere çeşitli dayatmalarda bulunmuşlardır. Dünya Bankası özellikle gelişmekte olan ülkelerin projelerine kredi vermek amacıyla oluşturulmuş ve IMF'ye kıyasla daha bağımsız bir örgüt niteliğindedir. Fakat 1994 sonrası Dünya Bankası da IMF ile yürüttüğü çalışmalarında ulus-devletlerin egemenlik yetkilerine zarar verebilecek nitelikte dayatmalar getirmeye başlamıştır. Özellikle kredilerin geri ödenmesi konusunda gelişmekte olan devletlerin ekonomi politikalarına müdahale etmekte çekinmeyen bu iki örgüt, yenedünya sisteminin de en önemli yapı taşları haline gelmiştir.⁶⁴

Bu iki örgütle beraber GATT, II. Dünya Savaşı sonrasında sınaî mamullerde korumacılığın üye ülkeler arası anlaşma yoluyla azaltılması ve ticarete "En Çok Gözetilen Ulus Kaydı" ilkesinin geçerli kılınması amacıyla kurulmuştur.⁶⁵ Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile bu örgütün yapısında da büyük değişiklikler meydana gelmiştir. 1995 sonrası gümrük duvarlarının aşındırılması ve serbest ticaretin yaygınlaştırılması amacıyla hareket eden GATT, yenedünya sisteminin ekonomik boşluğunu dolduracak nitelikte yeniden yapılandırılarak tüm yetkilerini Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) bırakmıştır. 1990-1999 yılları arası GATT ve onun devamı niteliğinde olan DTÖ Soğuk Savaş sonrası oluşan istikrarsız ortamda ABD sermayesinin küresel düzeyde etkinleştirilmesine yardımcı olmuştur.⁶⁶

Ortak Yatırım Garanti Anlaşmaları (MIGA), Kuzey Amerika Serbest Ticaret Alanı (NAFTA), İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), Avrupa Birliği (AB), Uluslararası Sınaî Kalkınma Örgütü (UNIDO), Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC), Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) gibi örgütler ve ekonomik temelli anlaşmalar yeni ekonomik sistemin öncül dinamikleri haline gelmişlerdir.

⁶³ Gülten Kazgan, *a.g.e.*, s.115-116.

⁶⁴ Gülten Kazgan, *a.g.e.*, s.117.

⁶⁵ Gülten Kazgan, *a.g.e.*, s.119.

⁶⁶ Gülten Kazgan, *a.g.e.*, s.125.

Yenidünya Düzeni olarak ifade edilen Soğuk Savaş sonrası oluşan ekonomik ve siyasal sistem, ABD'nin her alanda yürüttüğü tek süper güç olma politikalarını aktif bir şekilde icra ettiği dönemi tanımlamaktadır. Bu bağlamda ABD'nin dünya ekonomik hareketlerinin kendi inisiyatifinde bulundurma arzusu, klasik ulus-devlet yapısında ulus-devletlerin egemenlik haklarına ciddi bir biçimde zarar vermiştir.

Enerji yollarının güvenliği, hammadde kaynaklarının güvenliğini sağlama, hammadde kaynaklarına ulaşma ve üretimi elinde bulundurma isteği ABD'nin siyasal davranışlarına da şekil vermiştir. Bu açıdan bakıldığında devletler arasındaki ilişkiler uluslararası sistem açısından önemsiz hale gelmiş dünya kamuoyunun gündemi ekonomi temelli olaylarla belirlenmiştir. Bölgesel çatışmaların temelinde ekonomik sistemle alakalı sonuçlar tartışılmış bunun dışındaki diğer durumlar önemsiz birer ayrıntı olarak görülmüştür. 11 Eylül sonrası ABD'nin Afganistan ve Irak müdahaleleri, Trans-Kafkasya bölgesinde oluşturulan enerji transferi projeleri Orta Asya ülkelerinin ve Orta Doğu'nun demokratik rejimlerle yönetilmesi gerekliliği, Doğu Avrupa ülkelerinin AB ve NATO gibi teşkilatlanmalara entegre olmaları ve ABD'nin dünya genelinde uyguladığı ekonomi politikaları yeni uluslararası sistemi ekonomik temelli gelişmeleri olarak tanımlanabilir.

Yeni uluslararası ekonomik sistemde ulus-devlete biçilen rol ise çeşitli egemenlik haklarından feragat ederek, sistem içerisindeki ekonomik görevini doğru bir biçimde yerine getirmesi şeklindedir. Sistem, özellikle enerji yollarında gelişmekte olan pazarlarda ulus-devletlerin çatışmacı bir misyon benimsemesini istememektedir. Fakat, tüm bu genel görünüme rağmen başta Rusya ve Çin olmak üzere büyüyen yeni ekonomi merkezleri ABD merkezli bu ekonomik sisteme meydan okuma potansiyelindedir. Bu durum göz ardı edilmemesi gereken bir olgu olarak gelecekte yaşanabilecek çatışmaların temel kaynağı niteliğindedir.

Sonuç olarak, dünya ekonomik sistemi özellikle gelişmekte olan ülkelerin hem ekonomik hem de siyasal açıdan egemenlik haklarına zarar vermektedir. Dünya ekonomisinin çok merkezli bir pozisyona geçmesi halinde ise ekonomik sistemin sigortaları konumda olan uluslararası örgütlerin ve anlaşmaların yapısında çeşitli değişikliklerin meydana gelmesi muhtemeldir. Fakat bu dönem için ABD'nin ekonomik açıdan sistemi etkileyecek nitelikte büyük bir güç olduğu belirtilmelidir. Bu bakımdan sistem içerisindeki diğer aktörlerin özgün

ekonomi ve siyasi çıktılar elde etmesi mümkün görünmemektedir. Çünkü; dünya ekonomisi özellikle ulus-devletlerle karşılıklı olamayan bir bağımlılık ilişkisi kurmuştur. Bu sisteme entegre olmak istemeyen bazı Güney Amerika lkeleri ve az gelişmiş Afrika lkeleri ile sosyalist ekonomik sistemle yönetilen birkaç ülke dışında dünya ekonomisi başta ulus-devletler olmak üzere tüm aktörler açısından bağılayıcı ve etkide bulunma kapasitesine sahip bir niteliktedir.

C- ULUS DEVLETLERİN ASKERİ FONKSİYONLARI VE GÜVENLİK

Uluslararası politikanın bir disiplin olarak literatüre geçmesini sağılayan unsurların başında, insanlığa büyük acılar yaşatmasına rağımen savaşlar gelmektedir. Antik dönemden itibaren savaşlar, gerek nedenleri gerekse sonuçları bağılamında uluslararası sisteme etkide bulunmuştur. Nitekim yakın tarihe bakıldığında 30 Yıl Savaşları I. Dünya Savaşı, II. Dünya Savaşı ve Soğık Savaş sistemin tamamen değişmesine neden olan olaylar olarak anılmaktadır. Bu bağılamda savaşla birlikte daha çok güvenlik kavramı ele alınmuştur. Uluslararası İlişkiler disiplininde güvenlik realist ve neorealist bakış açısı tarafından ağırlıklı olarak incelenmiştir. Neo-realistler için güvenlik devletin birinci amacıdır. Güç sahibi olmak ise güvenliğe sahip olmak için sadece bir araçtır. Anarşik uluslararası sistemde devletler güvenliklerini maksimize etmeye çalışırlar. Kenneth Waltz'a göre devletler güvenliklerini sağıladıktan ve bekalarına yönelik bir tehdit olmadığına emin olduktan sonra diğer amaçları için çaba sarf etmeye başlarlar.⁶⁷ Göreceli bir kavram olan güvenlik farklı yazarlar tarafından farklı tanımlandığı gibi devletlerin güvenlik algılamalarına yönelik farklı yaklaşımlar da mevcuttur. Genel olarak güvenlik bir devletin sahip olduğu değerlere yönelik tehditlerin olmadığı ya da çok az olduğu bir durum olarak tanımlanabilir. Ancak bu noktada karşımıza güvenliğin değeri ve maliyeti kavramı çıkmaktadır. Wolfers'e göre güvenlik, '*bir ulusun az ya da çok sahip olduğu ve daha büyük veya az oranda sahip olma gayesinde olduğu*⁶⁸ bir değerdir. Diğer yandan Bernard Brodie, General Jacop L. Devers'in bir açıklamasından yaptığı bir alıntıda *ya güvenlikte olunacağını ya da güvenlikte olunmayacağını kısmen güvenliğin olmadığını, eğer sadece yarı gvenlikteysek hiç*

⁶⁷ Kenneth Waltz, *a.g.e.*, s.126.

⁶⁸ Arnold Wolfers, "National Security as an Ambiguous Symbol", *Political Science Quarterly*, Sayı:67, 1952, s.484.

*güvenlikte olmadığımızı vurgulamaktadır.*⁶⁹ Devletlerin güvenliği sağlamak için gösterdikleri çabaların belirli bir maliyeti vardır. Devletlerin güvenliğe verdikleri değer üç farklı yaklaşımla ele alınabilir. Bunlar asli değer yaklaşımı, öz değer yaklaşımı ve marjinal değer yaklaşımıdır. Asli değer yaklaşımına göre özgürlük ve refah gibi diğer değerlerden sağlanan faydaların kullanılabilmesi için güvenlik mutlaka gereklidir. Bu yaklaşıma göre güvenlik tüm şartlar altında ve tüm aktörler için en üstün değerdir. Asli değer yaklaşımı ile ilgili olarak tartışılabilir olan konu mutlak güvenliğin mümkün olup olmadığı ve devletlerin gerçekten de güvenliklerini başka değerler için riske atıp atmadığıdır. Bu noktada bazen devletlerin yeni değerlere sahip olmak için güvenliklerini riske atabildikleri ve bazen de savaş durumunda bile bütün kaynaklarını seferber etmedikleri söylenebilir.⁷⁰ Öz değer yaklaşımı ise güvenliği önemli değerlerden birisi olarak görürken diğer değerlerin de bu bağlamda dikkate alınması gerektiğini ileri sürmektedir. Marjinal değer yaklaşımı azalan marjinal fayda kanununun, diğer değerlere olduğu gibi, güvenliğe de uygulanabilir olduğu varsayımından hareket etmektedir. Bu yaklaşıma göre güvenliğin değeri güvenlik için kullanılacak kaynakların değeriyle birlikte dikkate alınmalıdır. Sonuçta askeri açıdan güvenliğin sağlanması da kısıt olan kaynakların tahsisi ile ilgili bir konudur.

Güvenlik kavramı Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ve hızlanan küreselleşme süreciyle birlikte değişime uğramış ve devletlerin güvenlik algılamaları da değişmiştir. İnsanların, malların ve hizmetlerin göreceli olarak serbestçe dolaşması ve devletler arasındaki etkileşimin artması, bir devleti ilgilendiren güvenlik sorununun olmadığı ve yeni güvenlik sorunlarının görüldüğü bir uluslararası sistem ortaya çıkarmıştır. Yasa dışı göç ve insan ticareti gibi yeni güvenlik sorunlarıyla mücadele etmek devletlerarası işbirliğini zorunlu kılmaktadır. 11 Eylül terör eylemlerinden sonra bunlara ek olarak gündeme gelen uluslararası terörizm de devletlerin işbirliği içerisinde kontrol altına alabileceği güvenlik sorunudur. Yeni uluslararası ortam, klasik realistlerin vurguladığı bir tarafın kazancının diğerinin mutlak kaybı olduğu yaklaşımının geçerliliğinin sorgulanmasına neden oldu. Gerek Soğuk Savaş dönemi sonrası gerekse 11 Eylül sonrası uluslararası ortam güvenliğin ekonomik ve toplumsal boyutunun giderek önem kazanmasına neden olmuştur. Özellikle realist ve neo-realist bakış açısını eleştirenler ekonomik ve toplumsal konuların ikincil politika-alçak politika olarak

⁶⁹ Bernard Brodie, "National Security Policy and Economic Stability", *Yale Institute for International Studies Memorandum*, Sayı: 33, New Haven: CT, 1950, s.5. bkz. David A. Baldwin, "Güvenlik Kavramı", (çev. Çiğdem Şahin), Kamer Kasım ve Zerrin A. Bakan (Ed.), *Uluslararası Güvenlik Sorunları*, ASAM Yayınları, Ankara, 2004, s.1-36.

⁷⁰ Arnold Wolfers, *a.g.e.*, s.491-492.

adlandırılmasına karşı çıkmakta ve ekonomik alanda devletlerarası işbirliğine ve bunun güvenlik ikilemini azaltıcı etkisine değinmektedirler. Yine realist ve neo-realist bakış açısını eleştirenler uluslararası sistemin yapısının artık anarşik olarak adlandırılmayacağını da vurgulamaktadırlar. Burada tartışılması gereken uluslararası ilişkiler açısından tüm dünyanın tek bir model içerisinde değerlendirilip değerlendirilmeyeceğidir.

Bu tehdidin söz konusu olma durumunda ise özellikle devletler askeri olarak nitelendirilen çeşitli tedbirler alırlar. Bu açıdan bakıldığında her ülkenin kapasitesi ile orantılı bir askeri stratejisi ve güvenlik politikası mevcuttur.

Soğuk Savaş döneminde tıpkı siyasal sistem gibi çift kutuplu olan askeri politikalar dönemin sona ermesi ile anlamsız hale gelmiştir. Özellikle tehdidin niteliğindeki değişim devletlerin askeri stratejilerini ve güvenlik politikalarını gereksiz kılmıştır. Bu dönemde iki büyük askeri pakt olarak tanımlanan NATO ve Varşova, SSCB'nin Soğuk Savaş'a son vermesi ile birlikte amaçsız hale gelmiştir. Fakat NATO, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden hemen sonra yeni tehditlere uyum sağlayabilmek ve karşı koyabilmek adına yeniden yapılandırılmaya çalışılmıştır.

Şu an uluslararası sistemde güvenliği sağlayan evrensel kuruluş Birleşmiş Milletler (BM) ve BM'ye bağlı Güvenlik Konseyi'dir. Bunun dışında geniş bölge esaslı NATO ve AGİT gibi kuruluşlar mevcuttur. Sistem genel itibariyle bu uluslararası örgütlerin davranış biçimleri ile askeri açıdan yapılandırılmaktadır.⁷¹

Bununla birlikte ulus-devletler kendi sınır güvenliklerini korumak amacıyla askeri politikalar geliştirmekte fakat sistem içerisinde var olan uluslararası örgütlerin ve ABD'nin oluşturduğu güç dengesi nedeniyle revizyonist reaksiyonlarda bulunamadıkları söylenebilir. Bunun en temel nedeni ABD'nin askeri alandaki üstünlüğüdür. ABD gerek BM Güvenlik Konseyi kararlarıyla gerekse de bu kararları önemsemeyerek serbestçe eylemlerde bulunabilmektedir. Bu da sistem içerisindeki diğer aktörler açısından caydırıcı bir nitelik taşır. Buna rağmen İran, Kuzey Kore ve Rusya Federasyonu gibi ülkeler zaman zaman nükleer çalışmalar içerisinde bulunmakta ve başta ABD olmak üzere sistemin güvenliğini denetleyen

⁷¹ Beril Dedeoğlu, *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*, İstanbul 2003, s.222-257.

BM ve bölgesel nitelikli askeri örgütlenmeleri ve bu örgütlere üye ülkeleri rahatsız edebilmektedirler.

Sonuç olarak, uluslararası sistemin güvenlik açısından oluşturulmuş bu konumu, devletleri askeri açıdan bağlayıcı niteliktedir. 19. yüzyıl Avrupa devletleri arasındaki askeri ilişkilerle kıyaslandığında daha katı bir sistemin mevcut olduğu görülebilir. Bununla birlikte küreselleşmenin sonuçları doğrultusunda değerlendirebileceğimiz bazı gelişmeler küçük çaplı etnik çatışmaları tetiklemiştir. Bu etnik çatışmaların belki de en sansasyonel olanı fundamentalist hareketlerle açığa çıkmıştır. Bu bağlamda 11 Eylül 2001 terör saldırılarını gerçekleştirdiği iddia edilen El-Kaide örgütü küreselleşmenin dünya güvenlik sistemine sunduğu en büyük tehdittir. Dolayısıyla özellikle 2001 yılı sonrası dünya güvenlik politikaları zaman ve mekân tanımaksızın yüksek tahrip gücüne sahip ve sivil halkı hedef alan bu tipteki örgütlerle mücadele üzerine oluşturulmuştur.

Ulus-devletlere düşen askeri görev ise uluslararası sistemin güvenliğini bozmayacak şekilde politikalar izlemek ve uluslararası terörizm ile mücadele etmek şeklinde olmuştur. Bu açıdan esnek askeri politikaların fonksiyonunu yitirdiği çok uluslu askeri güçlerin ve çok uluslu müdahalelerin etkinlik kazandığı bir döneme girilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SONRASI TÜRKİYE - GÜRCİSTAN İLİŞKİLERİNİN GELİŞİMİ

Türklerin, Anadolu'ya yerleşmeleri ile başlayan tarihi Türk- Gürcü ilişkileri özellikle 5 Aralık 1936'da Gürcistan'ın resmen bir Sovyet Federe Cumhuriyeti olması ile birlikte SSCB üzerinden yürütülmüş⁷², Gürcistan'ın 9 Nisan 1991 tarihinde resmen bağımsızlığını ilan etmesi ile iki egemen ülke arasındaki ilişkiler yeniden başlamıştır denilebilir. Bu durum Soğuk Savaş'ın bitmesi ve SSCB'nin resmen dağılması sonrası tahsis edilmiş bulunmaktadır.⁷³ Bu önemli kesintiye rağmen Türkler ile Gürcüler arasındaki tarihi görüşüm ve ilişkilerdeki yoğunluk önemli temellere dayanmaktadır. Bu bakımdan her iki ülkenin tarihi, coğrafi, siyasi, ekonomik ve askeri alanlarda bugünkü ilişkilere katkı sağlayacak temellere sahip olduğunu açıklamaya çalışacağız. Ortaya koymaya çalışacağımız bu temellendirmelerle birlikte iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişimini anlamlandıracak faktörleri açıklamayı amaçlamaktayız.

I- TÜRKİYE – GÜRCİSTAN İLİŞKİLERİNİN TEMELİ

İki ülke arasındaki ilişkilerin temeli konu alındığında kuşkusuz tarih bizim için önemli bir referans kaynağı olacaktır. Bununla birlikte Türklerin göç güzergâhı ve tarihi Gürcü yerleşim bölgesinin birbirleri ile kısmen örtüşmesi coğrafi anlamda da bir temellendirme yapmamız gerektiğini göstermiştir. Türk – Gürcü ilişkilerinin tarihi derinliği ve coğrafi fonksiyonu çok yönlü bir temellendirmeye de zemin hazırlamıştır. İki toplum arasında

⁷² Mehmet Saray, "Türkiye- Gürcistan Dostluğu", *Kafkas Araştırmaları*, Sayı.3, 1997, s.7-17.

⁷³ Paul Henze, "Gürcistan ve Ermenistan: Sıkıntılı Bağımsızlık" *Avrasya Etütleri*, Cilt:2, Sayı.2, ASAM Yayınları, Ankara, s.3.

kurulan bu ilişkiler zamanla siyasal, ekonomik ve kültürel alanlarda farkı fonksiyonlara sahip olmuştur.

A- TARİHİ TEMEL

İsmi "Saint(Aziz) Georgia" dan alan Gürcistan'ın tarihi M.Ö 9. yüzyılda hüküm süren Urartulara kadar dayanmaktadır. Van ve civarında hüküm süren bu uygarlık ve bu uygarlığa bağlı Huri Kabilesi, Gürcistan tarihinin bilinen en eski etnik dayanağı olarak belirtilmiştir.⁷⁴ Daha sonraki dönemlerde Gürcüler, Kafkasya bölgesinde çeşitli krallıklar kurmuşlardır. Kafkasya Bölgesinde M.Ö 7. yüzyılda kurulan bu krallıklar M.Ö 66 yılında Roma'nın bölgeyi işgal etmesiyle birlikte Roma hâkimiyetine girmişlerdir.⁷⁵ Roma egemenliği altında yaşayan Gürcüler Roma'nın etkisi ile Hıristiyanlığı benimsemişlerdir. M.S 6. yüzyılda bölgede Arap etkisi görülmeye başlamıştır. İslam Devletinin gücünü arkasına alan Araplar Doğu Anadolu ve Güney Kafkasya'da hâkimiyetlerini arttırmışlardır.⁷⁶

Gürcüler ile Türklerin ilk karşılaşmaları M.S 6. yüzyılda bölgeye düzensiz akınlar gerçekleştiren Hunlar ile başlamıştır. Bölgede 11. Yüzyıla kadar hakimiyet kuran Hazar Devleti Kafkasya'yı hakimiyeti altına almış, daha sonraki dönemde Tuğrul Bey ve Çağrı Bey ile Anadolu'ya düzenli akınlarla yerleşen Selçuklular Gürcüler ile savaşmışlardır. 13. yüzyılda Selçuklulara kısmen bağlı olan Gürcüler Moğol istilası ile karşılaşmışlardır. Bu dönemde Moğolların egemenliği altında olan Gürcüler bu istilaya karşı mücadele etseler bile Anadolu'ya akınlar düzenleyen Timur'un oluşturduğu ikinci Moğol istilası sonrası güçlerini tamamen kaybetmişlerdir.⁷⁷

Bu dönem sonrası bölge Osmanlı'nın ve İran'ın hâkimiyet kurma savaşı verdiği istikrarsız bir alan haline gelmiştir. 1555 yılında İran ve Osmanlı devleti arasında imzalanan "Amasya Anlaşması" ile bölge Osmanlı hâkimiyetine girmiş olsa da zamanla Osmanlı'nın güç kaybetmesi, kuzeyde güçlenen Rusların bölgede etkisini arttırmasına neden olmuştur.⁷⁸

⁷⁴ Haydar Çakmak, *1989'dan Günümüze Gürcistan*, KTÜ Yayınları, Trabzon, 1998, s.8-14.

⁷⁵ Ahmet Özkan, "Gürcistan Tarihi", *Son Kafkas Dergisi*, Sayı.3, Düzce, 2003, s.112.

⁷⁶ Cemal Gökçe, *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti*, İstanbul, 1979, s.20-23.

⁷⁷ Fahrettin Çiloğlu, *Gürcülerin Tarihi*, İstanbul, 1993, s.46-54.

⁷⁸ Mehmet Saray, a.g.e., s.18-23.

Rusya'nın bölgeye olan ilgisinin en önemli nedeni sıcak denizlere inişte Kafkasya'nın bir geçiş bölgesi olmasıdır. Bu durum daha sonraki dönemlerde de Rusya'nın bölgeye olan ilgisini açıklamaktadır. Bölge üzerinde kurulu Rus stratejileri özellikle 19. yüzyıla kadar etkin bir biçimde kendini göstermiştir. Özellikle Osmanlıya belki de en ağır darbeleri vuran Osmanlı- Rus Savaşları'nın Rusya açısından önemi Kırım ve Gürcistan topraklarında hakimiyet kurarak önce Karadeniz egemenliği ardından da sıcak denizlere yönelik yayılmacılığın sürdürülmesidir.⁷⁹ 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Anlaşması ile Gürcistan Osmanlı Devleti'nden ayrılmış, 1783 yılında da yapılan Georgiyevsk Anlaşması ile de Rusya'ya bağlanmıştır. 1917'de Rusya'da yaşanan Bolşevik devrimi sonrası Kafkasya'daki toplumlar ortaya çıkan karışıklıktan faydalanarak bağımsızlıklarını ilan etmişler fakat kısa süre içerisinde SSCB egemenliğine boyun eğmek zorunda kalmışlardır. 1918- 1921 yılları arasında süren bu kısa bağımsızlık dönemi içerisinde Gürcistan, bağımsızlığını devam ettirebilecek güçte değildir ve bağımsızlığını sürdürebileceği uygun konjonktürü bulamamıştır. I. Dünya Savaşı sonrası Gürcistan önce 12 Mart 1922'de Transkafkasya Sovyet Federe Cumhuriyeti'ne sonra da 1936 yılında SSCB'ye katılmıştır. Bu katılımlarda Rusya'nın Kafkasya bölgesine yönelik askeri baskısının etkinliği bulunmaktadır.⁸⁰

Türkiye'nin bağımsızlık mücadelesi içerisinde olduğu dönemlerde ve sonrasında Gürcistan, üzerindeki Rus baskısını kırabilmek ve Türkiye'nin desteğini alabilmek için Türkiye ile diplomatik ilişkiler kurmak istemiştir. Ankara'ya güven mektubu sunan Gürcistan Elçisi Simeon Medivani, Gürcistan'ın Rus işgalinden kurtulabilmesi adına Türkiye'nin Gürcistan'ı işgal etmelerini istediğini belirtmiştir. Bunun üzerine Türkiye, Gürcistan'dan Brest- Litovsk Anlaşması gereğince Artvin ve Ardahan'ın iadesini istemiş ve bu bölgeleri geri almıştır. Batum da Kazım Karabekir komutasındaki Türk askerleri ile işgal edilmiştir. Fakat bölgenin daha önce Gürcüler tarafından Ruslara bırakılmasından ve askeri gücün yeterli olmamasından dolayı 1921 tarihli Moskova Anlaşması ile Batum SSCB'ye bırakılmıştır. 1922 yılında Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan ile imzalanan Kars Anlaşması ile de Türkiye'nin doğu sınırı belirlenmiştir.⁸¹

⁷⁹ Abdullah Demir, *Tarihten Günümüze Rus Yayılmacılığı ve Yeni Kurulan Cumhuriyetler*, İstanbul, 1998, s.50-61.

⁸⁰ Haydar Çakmak, a.g.e, s.20-22.

⁸¹ Haydar Çakmak, a.g.e, s.22-26.

Uzun süren Soğuk Savaş döneminde iki ülke arasında herhangi bir ilişkiden resmi anlamda söz edilmez. Çünkü SSCB içerisindeki federal devletler SSCB'nin merkezi otoritesinin sıkı denetimi altında yaşamak zorunda kalmışlardır. Fakat Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Gürcistan'ın bağımsızlığını kazanması ile ilişkiler yeniden kurulmuştur. Türkiye 9 Nisan 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Gürcistan'ı 16 Aralık 1991 tarihinde resmen tanımıştır. Türkiye'nin Gürcistan'ı ilk tanıyan ülkeler arasında yer alması ilişkilerin yeniden olumlu bir biçimde kurulmasına zemin hazırlamıştır.⁸²

Soğuk Savaş'ın bitmesinin ardından Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerde de önemli bir yakınlaşma gözlemlenebilir. Özellikle I. Körfez Savaşı ve dönemin Başbakanı Turgut Özal'ın ABD ile yakınlığı çerçevesinde ABD'nin Türkiye üzerindeki etkinliğinin arttığı söylenebilir. Bu bağlamda ABD için Kafkasya gibi önemli bir bölge yürüttüğü dünya siyaseti açısından göz ardı edilemez. Bağımsızlık mücadelesi esnasında Rusya Federasyonu ile sorunlar yaşayan Gürcistan ile iyi ilişkiler kurmak isteyen ABD bu amaç çerçevesinde Türkiye'yi de yönlendirmeye çalışmıştır.

SSCB döneminde yaşanan ilişkisizlik dönemi göz ardı edildiğinde, Türkler ile Gürcüler arasındaki ilişkilerin çok derin bir birikime sahip olduğu görülmektedir. Fakat bu ilişkilerde her zaman üçüncü bir gücün varlığı ilişkilerin etkilenmesine neden olmuştur. Bu bakımdan Gürcü- Türk ilişkilerinde Doğu Roma, Moğol, İran ve Rus etkileri göz ardı edilmemelidir. Bu üçlü ilişki modellerinde Gürcü coğrafyasının yani Kafkasya'nın coğrafi konumunun etkisi vardır. Bölgede başat güç olmak isteyen devletler için Kafkasya; tehdidi engelleyecekleri, set kurabilecekleri bir tampon bölge ve yeni coğrafyaları işgal edebilmek için bir geçiş noktası pozisyonunda olmuştur. Coğrafyanın bu şekilde etkin bir rol oynadığı durumda ikili ilişkilerdeki fonksiyonunu da açıklamak gerekmektedir.

B- COĞRAFİ VE KÜLTÜREL TEMEL

Karadeniz'in doğu bölümünde bulunan Taman Yarımadası'ndan, Hazar Denizinin batısında yer alan Apşeron Yarımadası'na kadar olan dağlık bölgeye Kafkasya denmektedir.⁸³ Tarihi Gürcü yerleşim bölgesi olan Kafkasya, aynı zamanda Türklerin Anadolu'ya göç

⁸² Fahrettin Çiloğlu, "Gürcistan – Türkiye İlişkilerinin Son Dört Yılı", *Çvneburî Dergisi*, sayı: 11-12, 1994, s.37.

⁸³ Cemal Gökçe, *a.g.e.*, s.2-3.

yollarından da biridir. Bu bakımdan Türkler ile Gürcüler arasındaki ilişkiler ilk düzensiz Türk göçlerine kadar uzanmaktadır.⁸⁴ Kafkasya Türkler açısından her zaman önemli bir bölge olmuştur. Özellikle Anayurt olarak görülen Anadolu'nun güvenliği ve toprak bütünlüğü üzerindeki devlet egemenliğinin korunması açısından Kafkasya, kuzeyden gelebilecek saldırılara karşı iyi bir doğal sınır karakolu görevi üstlenmiştir. Bu bölgede yaşayan Müslüman halklarla her zaman iyi ilişkiler içerisinde olan Türkler, tarihin bir çok döneminde coğrafi derinliği sebebiyle Kafkasya'da yaşayan Gürcüler ile de iyi geçinmek istemişlerdir. Fakat 16. YY'dan sonra bölgeye yönelik açılımlarını arttıran Rusya, Türklerin Kafkaslar üzerindeki egemenliğini önce zayıflatmış sonra da tamamen bitirmiştir.⁸⁵

Türk tarihinin bir çok döneminde Anadolu'nun birliği ve hâkimiyeti çabaları görülmektedir. Türklerin Anadolu'da en güçlü olduğu dönemlerde bile Anadolu'nun doğal uzantısı olan Kafkasya'dan gelen tehditler azalmamıştır. Moğol ve Rus saldırıları Anadolu'daki Türk egemenliğine zarar vermiştir. Bu bağlamda Kafkasya'nın Anadolu hâkimiyeti açısından önemli bir tampon bölge olduğu söylenebilir. Dolayısıyla bu tampon bölgeden gelebilecek tehditleri azaltmak için bu bölgede yaşayan halklarla iyi ilişkiler kurma gerekliliği doğmuştur.⁸⁶ Aynı şekilde Kafkasya halkları açısından da Anadolu, kuzey-güney güç dengeleri arasında yaşamak zorunda kalan bu halklar için vazgeçilmez bir bölgedir. Özellikle Gürcüler açısından güney ve kuzey güç dengesi çok önemlidir. Tarihin belirli dönemlerinde Gürcüler kuzeydeki büyük gücü güneydeki ile ya da güneydeki büyük gücü kuzeydeki ile dengelemeye çalışmıştır. Bu nedenle Soğuk Savaş dönemi dışında Anadolu ile Kafkasya arasında ilişkiler daimi olmuştur.

SSCB ile Türkiye arasında 610 km. olan sınır SSCB'nin dağılması ile Nahcivan, Ermenistan ve Gürcistan sınırları arasında dağılmış durumdadır. Gürcistan ile Türkiye arasındaki sınır 276 km.dir. Bu sınır Türkiye'nin kuzey doğu bölümünü oluşturmaktadır. Ermenistan ile Türkiye arasındaki ilişkilerin gergin seyretmesi sebebiyle Türkiye, Gürcistan sınırına büyük önem vermektedir. Bu sınır hem Asya Türk Devletleri ile olan ilişkilerde hem de Türkiye'nin Kafkasya açılımlarında büyük önem taşımaktadır. Gürcistan açısından bakıldığında da Gürcistan'ın güvenliği ve Avrupa'ya açılımları bakımında Türkiye sınırı

⁸⁴ Fahrettin Çiloğlu, *Gürcülerin Tarihi*, İstanbul, 1993, s.46-54.

⁸⁵ Mehmet Saray, *a.g.e.*, s.18-23.

⁸⁶ Ali Faik Demir, *Türk Dış Politikası Perspektifinden Güney Kafkasya*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2003, s.20-41.

büyük önem arz etmektedir. Ayrıca bu sınır iki ülke arasındaki ticari ilişkilerle beraber ortak yatırımların da merkezinde yer almaktadır.⁸⁷

Günümüzde de Türkiye'nin Orta Asya açılımları düşünüldüğünde Kafkasya yine çok önemli bir konumdadır. Türkiye Kafkas ülkeleri olan Gürcistan ve Azerbaycan ile yakın ilişkiler kurmak eğilimindedir.⁸⁸ Gürcistan açısından da Türkiye coğrafyası Avrupa'nın bir parçası niteliği taşımaktadır. Gürcistan Cumhurbaşkanı Mikhail Saakaşvili'nin Avrupa'ya ulaşmanın en kısa yolunun Türkiye olduğunu söylemesi yalnızca coğrafi bir tanımlama içermemektedir.⁸⁹ Fakat iki ülke arasındaki coğrafi yakınlık siyasi beklentilere zemin oluşturmaktadır.

Anadolu ile Kafkasya jeopolitik açıdan bir bütünlük oluşturmaktadır. Her iki bölge coğrafi anlamda etkileşim içerisindedir. Kafkas jeopolitiği açısından Anadolu, Anadolu jeopolitiği açısından da Kafkasya hem güvenlik hem de yeni açılımların gerçekleştirilmesi bakımından birbirleri için öncelikli konumdadır. Ayrıca bu iki coğrafyada yaşayan toplumların etkileşimleri ve birbirleri ile olan kültürel alışverişleri iki ülke arasındaki ilişkilere olumlu katkılar sağlamaktadır. Türkiye'de yaşayan Gürcüler, Gürcistan'da yaşayan Müslüman halklar iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişimi açısından birer faktör olarak görülebilir. Gürcülerle Türkler arasında soydaşlık bağı bulunmaktadır. Bu itibarla Gürcistan'la ilişkilerinde Türk Cumhuriyetleri ile olduğu gibi duygusal boyut ön plana çıkmaktadır.

Türkiye'ye göç eden Gürcü nüfus çoğunlukla Ordu, Sinop, Kocaeli, Artvin, Giresun, Adapazarı(Sakarya), Samsun illerinde ikamet etmektedir. Bu da Türkiye'de yaşayan toplam Gürcü asıllı nüfusun % 73.77'sini oluşturmaktadır.⁹⁰ Bu nüfusun tamamına yakını Müslümandır. Bu Gürcülere Müslüman olmalarından dolayı Acar da denmektedir. Acarlar Gürcistan sınırları içerisinde Acaristan Özerk Bölgesi'nde yaşayan Gürcü asıllı Müslüman halka verilen bir isimdir. Türkiye'de "Acar" soyadı taşıyan ve Gürcü soyundan gelen birçok kişiyle karşılaşılabilir.

⁸⁷ Kamil Günel, *Coğrafyanın Siyasal Gücü*, Çantay Kitabevi, İstanbul, 1997, s. 89.

⁸⁸ Ali Faik Demir, *a.g.e.*, s.270.

⁸⁹ Cenk Başlamış, "Gürcistan", *Milliyet Gazetesi*, 29 Ocak 2006.

⁹⁰ Bedri Habiçoğlu, "Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler", *Askeri Tarih ve Strateji Başkanlığı Bildirileri*, Sayı: 17, Ankara, 2004, s.114-116.

Soğuk Savaş sonrası yaşanan ekonomik kriz nedeniyle Türkiye'ye resmi ve resmi olmayan yollarla göç eden Gürcülerin nüfusu ise her geçen gün artmaktadır. Türkiye'ye çalışmak amacıyla gelen bu Gürcüler çalışma izni ve vatandaşlık almak istemektedir. Bununla birlikte Gürcistan'da yatırımları olan Türk şirketlerinin istihdam ettiği Türk işçileri ve bölgede yaşayan Müslüman azınlıklar, Türk-Gürcü ilişkilerini etkileyebilecek potansiyelindedir. Özellikle Müslüman Gürcüler kültürel olarak Türkiye'nin Doğu Karadeniz Bölgesinde yaşayan halklarla benzer kültürlere sahiptir. Bitki örtüsünün benzerliğinden dolayı yemek kültürü, yöresel kılık kıyafetler ve yerel enstrümanlarla yapılan müzikler arasında benzerlikler vardır. Türk dilinde Gürcüceden geçen çok fazla kelime bulunmamakla beraber Türk televizyonlarının ve açılan Türk okullarının etkisiyle Türkçe, Gürcistan için her geçen gün popüler hale gelen bir dil olma yolundadır. Birçok okulda Türkçe yabancı dil olarak okutulmakta, Türk işadamları tarafından finanse edilen bazı okullarda ise eğitim Türkçe olarak yapılmaktadır. Gürcistan Cumhurbaşkanı Mihail Saakaşvili'nin Hollanda asıllı eşi Sandra Elisabeth Roelofs 8 Haziran 2008 tarihinde yapılan röportajda, "Gürcistan'da dostluk ve kardeşliğin en güzel örneğini, eğitim alanında faaliyet gösteren özel eğitim kurumları sağlıyor" demiştir. Sandra Elisabeth Roelofs, Gürcistan'daki özel okulların ülkesinin gururu olduğunu söyleyerek; "Bu okullar hepimizin. Burada her milletten çocuklar eğitimlerini sürdürüyor. Gürcistan'da dostluk ve kardeşliğin en güzel örneğini, eğitim alanında faaliyet gösteren bu özel eğitim kurumları sağlıyor. Ben her fırsatta bu okulları ziyaret ediyorum. Yapılan çalışmalardan son derece memnunum. Buranın idarecileri ile çok iyi bir uyum içinde, çalışmalarımızı devam ettiriyoruz" diyerek Türk okullarının çalışmalarından hükümetin de memnuniyet duyduğunu belirtmiştir.⁹¹

Gürcistan ile Türkiye arasındaki kültürel ilişkiler zaman zaman kesintiye uğrasa da artarak devam etmektedir. First Lady bu durumu da Türkiye ziyareti esnasında açıklamaya çalışmıştır. Sandra Roelofs, Gürcistan ve Türkiye arasındaki dostluk ilişkilerinin olumlu olduğunu belirterek, "Gürcistan Türklerin dostudur. Bu dostluklar uzun vadeli olacaktır. Kimsenin kuşkusu olmasın" demiştir.⁹²

⁹¹ "Gürcistan'daki Türk Okulları Ülkemizin Gururu", <http://www.haberler.com/gurcistan-daki-turk-okullari-ulkemizin-gururu-haberi/>, 6 Haziran 2008.

⁹² "Gürcistan'daki Türk Okulları Ülkemizin Gururu", <http://www.haberler.com/gurcistan-daki-turk-okullari-ulkemizin-gururu-haberi/>, 6 Haziran 2008.

C- SİYASAL TEMEL

Türkiye ile Gürcistan arasındaki ilişkiler, günümüz dünya politikası çerçevesinde değerlendirildiğinde iki ülkenin politik davranışlarının tamamlayıcı nitelikte oluşu bakımından da yeni bir derinlik içermektedir. Özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Gürcistan'ın bağımsızlığını kazanması ile birlikte Gürcistan yüzünü yavaş yavaş Avrupa ve ABD'ye çevirmeye çalışmıştır. Bu siyasi eğilimin merkezinde de Türkiye yer almıştır. Gürcistan'ın bağımsızlık sonrası benimsediği bu politik davranış biçimi Mikhail Saakaşvili'nin 2006 yılında söylediği demeçlerle desteklenebilir. Saakaşvili, Batı'ya yönelmenin önemine vurgu yapmış, Atatürk'ün batıcılık düşünceleri çerçevesinde gerçekleştirdiği devrimleri örnek göstererek Batı'ya giden yolun Türkiye'den geçtiğine işaret etmiştir.⁹³ Gürcistan'da halk; yolsuzluk, rüşvet ve işsizlik gibi sıkıntılarla boğuşurken, 2003 yılında ABD merkezli sivil toplum örgütleri muhalefeti harekete geçirmiştir. Kadife Devrim diye adlandırılan ve 'demokrasi' vaatleri veren bu hareket sonucunda Devlet Başkanı Şevardnadze istifa etmiştir. 2004 tarihinde yapılan seçimlerde Saakaşvili, ezici bir çoğunlukla iktidarı ele geçirmiştir. Saakaşvili ile birlikte Gürcistan ile Rusya arasındaki gerilim artmış, Gürcistan Rusya'nın ekonomik ve siyasi baskılarından kurtulmak için Batı ile olan ilişkilerini arttırmaya çalışmıştır.

Bağımsızlık öncesi ve sonrası Rusya ile yaşanan sorunlar, Gürcistan'ın yüzünü Batıya çevirmesine neden olmuştur. Bu bakımdan 16.YY'dan itibaren Rusya ile büyük savaşlar yapmış ve uzun süreli sorunlar yaşamış Osmanlı Devleti'nin en önemli mirasçısı konumunda değerlendirilebilecek Türkiye'yi bir müttefik olarak görmüştür. Bu siyasi bağ, başta bölgeye olan ilgisini gizlemeyen ABD ve AB tarafından da desteklenmiştir. Nitekim Gürcistan ile ABD arasındaki ilişkilerin bir müttefiklik düzeyinde olduğunun en önemli kanıtı 2008 Rusya – Gürcistan Krizi esnasında ABD'nin Karadeniz'e askeri güçlerini göndermek istemesidir.⁹⁴

Bununla birlikte Dış İşleri Bakanlığı Başdanışmanı Ahmet Davutoğlu'nun Türk dış politikasında yeni açılımları açıklamaya çalıştığı *Stratejik Derinlik, Türkiye'nin Uluslararası Konumu* isimli eserinde belirttiği ölçütlerde bir dış siyasi davranış gerçekleştirmeye gayret

⁹³ Cenk Başlamış, "Gürcistan", *Milliyet Gazetesi*, 29 Ocak 2006.

⁹⁴ Şanlı Bahadır KOÇ, "Gürcistan Krizi, ABD ve Türkiye", *ASAM Araştırmaları*, 11 Ağustos 2008, Ankara.

gösteren Türkiye için Kafkasya, stratejik önemi yüksek bir bölgedir.⁹⁵ Kafkasya hem dış siyasal açılımların gerçekleştirilebilmesi için iyi ilişkiler kurulması gereken bir bölge hem de daha uzak coğrafyalara siyasal ve ekonomik etkide bulunmak için bir geçiş noktası olma konumundadır. Özellikle tarihi Türkistan bölgesine erişebilmek için Gürcistan ve Azerbaycan ile iyi ilişkiler kurulması gerekmektedir. Bir diğer geçiş noktası olan Ermenistan ile Türkiye arasında yaşanan sorunlar Türkiye'nin alternatiflerini azaltmaktadır. Bununla beraber bir NATO üyesi, ABD müttefiki ve AB aday ülkesi konumunda olan Türkiye için Batının bölgeye yönelik tasarrufları da dikkate alınmalıdır. Batı'nın özellikle de ABD'nin bölgeye yönelik planları çerçevesinde Türkiye bölgeye yönelik ilgisini hem meşrulaştırmakta hem de etkinlik seviyesini ABD'nin desteği ölçüsünde arttırmaktadır.

Günümüz koşullarında oluşan bu durum karşılıklı ilişkilerin siyasal anlamda tamamlayıcı bir nitelik kazanmasını sağlamıştır. Bununla beraber toplumların ve özellikle de devletlerin hafızalarından silinmemiş olan ortak Rus travmaları siyasal yaklaşmanın bir diğer temel noktasıdır.

Sonuç olarak iki ülke arasındaki siyasal temel, Rusya'ya karşı olan güvensizlik ve tarihi travmalar, Batıya yönelik ekonomik, siyasal ve kültürel yaklaşma eğilimi ve iki ülkenin kısa dönemli çıkarlarının örtüşmesi ile açıklanabilir. Tüm bu verilerle beraber iki ülke arasındaki ekonomik ortaklıkların da etkisinin olduğu söylenmelidir.

D- EKONOMİK TEMEL

İki ülke arasında özellikle 1990 sonrası önemli ekonomik gelişmeler gerçekleşmeye başlamıştır. Bu gelişmeler karşılıklı ticaretin artırılması ve bölgesel nitelikli olarak değerlendirilebilecek, fakat tüm dünyayı ilgilendiren alanlarda gerçekleştirilmiş olan proje ve yatırımları kapsamaktadır. Bu alanlarda oluşan ortaklıklar neticesinde karşılıklı bağımlılığın arttığı ve iki ülke arasında iyi ilişkiler kurma yönünde eğilimlerin gerçekleştiği gözlemlenebilir. Ekonomi temelli bu karşılıklı bağımlılık aynı zamanda iki ülke arasında yeni bir güç dengesinin de oluşmasını sağlamıştır. Bu dengenin en önemli noktasını kuşkusuz petrol ve doğalgaz boru hatları oluşturmuştur. Ayrıca Türk firmalarının Gürcistan toprakları

⁹⁵ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik, Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, Küre Yayınları, İstanbul, 2003, s.117-220.

üzerindeki yatırımları ve sağladıkları istihdam düşünüldüğünde iki ülke arasındaki ekonomi temelli ilişkilerin yıllar itibariyle arttığı gözlemlenmektedir.⁹⁶

30 Temmuz 1992 tarihinde iki ülke arasında Ticaret ve Ekonomik İşbirliği anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmanın 9. Maddesi gereğince kurulan Hükümetlerarası Karma Ekonomik Komisyonun (KEK) I.Dönem toplantısına ilişkin protokolü 30 Ocak 1997 tarihinde Tiflis'te, II. Dönem toplantısında ilişkin protokol 23 Aralık 1999 tarihinde Ankara'da imzalanmıştır. Bu protokoller çerçevesinde iki ülke arasındaki dış ticaret giderek artan bir potansiyelle devam etmekte fakat Gürcistan'da yaşanan etnik çatışmalar nedeniyle istenilen seviyeye bir türlü ulaşamamaktadır.⁹⁷ Türkiye bugün Rusya'dan sonra Gürcistan'ın en çok ticaret yaptığı ikinci ülkedir.

Gürcistan'ın ihracat mallarının dış pazarlarda rekabet güçlerinin düşük olması ve ülkenin coğrafi konumundan kaynaklanan yüksek nakliyat giderleri nedeniyle ülkenin en büyük ihracat partnerleri coğrafi yakınlık avantajının bulunduğu Rusya ve Türkiye'dir. Gürcistan, Türkiye'nin askeri ve siyasi alanda oldukça ileri düzeyde işbirliği geliştirdiği nadir ülkelerden olmasına ve iki ülkenin bir kara sınırını paylaşmalarına rağmen ekonomik ve ticari ilişkiler bu özel konumu kesinlikle yansıtmamaktadır.⁹⁸ Dış Ticaret uzmanları Gürcistan ile Türkiye arasındaki dış ticaretin gelecek vaat ettiğini fakat şu an istenilen düzeye gelmediğini belirtmektedirler.⁹⁹

Bu durumun en büyük sebebi, bugüne kadar Gürcistan'daki ekonomik ve siyasi istikrarın yeterli seviyeye gelmemiş olmasıdır. Bununla birlikte özellikle son dönemlerde Gürcistan'da yatırım ve iş ortamının iyileşmeye başlaması, reformların yapılması ve yolsuzlukla kararlı bir şekilde mücadele edilmeye başlanması nedeniyle iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin de ivme kazanmaya başladığı gözlenmektedir. Gürcistan'da faaliyet gösteren 100 civarında Türk firması içinde az sayıda büyük şirket vardır ve bu şirketler içinde ağırlığı Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ) oluşturmaktadır. Ülkedeki toplam Türk sermayesi ise 2007 yılı rakamlarına göre 150 milyon dolar civarındadır. Bu toplam rakamın büyük bir kısmı telekomünikasyon ve imalat sektörlerinde

⁹⁶ T.C Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, *Temmuz Ekonomik İlişkiler Notları*, Ankara, 2000, s.1-4.

⁹⁷ T.C Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, *a.g.e.*, s.2.

⁹⁸ Murat Yeşilkey, *Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Türkiye'ye Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Harp Akademileri Komutanlığı, İstanbul, 2005, s.40-66.

⁹⁹ T.C Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, *a.g.e.*, s.2.

olmakta birlikte liman işletmeciliği, tekstil, su işletme ve bankacılık alanlarında da Türk yatırımları bulunmaktadır. Turkcell'in çoğunluk hissesine sahip olarak Gürcistan firmaları ile 1996 yılında yapmış olduğu ortaklık sonucu kurulan Geocell Telecom, Gürcistan'da GSM hizmetleri vermektedir. 27 Mart 2001'de ülkenin üçüncü büyük GSM operatörü olan GT Mobile'ı da satın alan Geocell şu anda Gürcistan nüfusunun % 85'ine ulaşabilmektedir ve 41 ülkeden 61 operatör ile dolaşım anlaşması mevcuttur. Şişecam, 1997 yılında özelleştirilen Mina Ksani Cam Fabrikası'nın % 76'sını almış, 1999 yılında ise fabrikanın hisselerinin tamamına sahip olmuştur. Fabrika geniş çaplı bir reorganizasyondan geçirildikten sonra yılda 20 bin ton kapasiteyle üretime başlamıştır. 2002 yılında açılan tesislerle kapasite yükseltilmiş ve Mina Ksani Cam Fabrikası, bir sonraki yıl içerisinde toplam 50 bin tonluk üretim gerçekleştirmiştir. Transteknik Holding bünyesindeki Delte Petrol, Poti'de bir petrol depolama tesisi kurmuştur. Karadeniz çevresindeki ülkelerde etkinliğini artırmayı hedefleyen şirket; depolama tesislerini ve ulaşım ağlarını oluşturmaya devam etmekte ve ticaret faaliyetini de bünyesindeki deniz taşımacılığı ile güçlendirmektedir. Bünyesinde ağır sanayi, lojistik, inşaat ve gıda imalat şirketlerini bulunduran Şener Arda Grubu, Gürcistan'a Batumi Enterprizes Limited (BEL) adlı bir ortak teşebbüs ile girmiş ve ilk olarak Batum Limanı'nın feribot terminalini inşa etmiştir. Firma daha sonra aynı limanda çok amaçlı bir terminal inşasını da tamamlamıştır. Her iki proje de yap-işlet-devret şeklindedir ve Şener Arda Grubu bu tesislerin 30 yıllığına işletme haklarını almıştır. Grup ayrıca Tiflis hava alanına sadece 2 kilometre uzaklıkta olan Türk- Gürcü Ticaret merkezini de inşa etmiştir. Grubun bünyesindeki şirketlerden Arda Enterprizes Ltd ise Batuma 20 kilometre uzaklıktaki Kobuletti de ayda 1200 ton kapasiteli bir un fabrikası projesini gerçekleştirmiştir. Tiflis Havaalanı'nın yenilenmesi ve işletilmesi, Tepe Afken Ventures (TAV) tarafından üstlenilmiştir. 6 Eylül 2005 tarihinde imzalanan anlaşmaya göre TAV, Tiflis Havaalanı için 62 milyon dolarlık bir yatırım yapacak ve bir ay içinde mevcut havaalanını devralarak işletmeye başlayacaktır. TAV, aynı anda yeni terminal binası inşaatına ve pistlerin yenilenmesiyle ilgili çalışmalara başlayacaktır. "Yap-işlet-devret" modelinin uygulanacağı havaalanının inşaat ve işletmesini yine bir Türk firması olan 127 Urban İnşaat ile birlikte yürütecek olan TAV, projeyi öncelikli olarak kendi kaynakları ile finanse edecektir. Tiflis havaalanını 10 yıl süreyle işletecek olan TAV aynı anda 15 milyon dolarlık bir havaalanı yatırımını da Batum'a yapacaktır. Yapılan anlaşmaya göre Batum'a yapılacak yatırım karşılığında TAV'a Tiflis havaalanının 10 yıllık işletme süresine 5 yıl daha eklenerek 15 yıla çıkarılması öngörülmektedir.¹⁰⁰

¹⁰⁰ Murat Yeşilkey, *a.g.e.*, s.40-66.

İki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler Türkiye'nin yatırımları ve karşılıklı dış ticaret ilişkileri üzerinden değerlendirilmelidir. Türkiye'nin liberalizasyon sürecine daha erken adım atması ve 2001 sonrası dış ticarete farklı bir önem vermesi, Gürcistan ile olan ticari ilişkilerin Türkiye lehine gelişmesine neden olmuştur. Tüm bu ticari ilişkileri yanında petrol ve doğalgaz boru hatları, ortak tren yolu projeleri, Deriner Barajı ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü çerçevesinde de büyük yatırım ve atılımlar gerçekleştirilmektedir. Gürcistan tüm istikrarsızlığına rağmen Türkiye açısından ekonomik olarak önemli bir ülkedir.

II- İKİLİ İLİŞKİLERİN GELİŞİMİNİ SAĞLAYAN FAKTÖRLER

İki ülke arasındaki ilişkilerin özellikle Soğuk Savaş sonrası gelişimini sağlayan çeşitli faktörler vardır. Bu faktörler iki ülkenin diğer ülkeler ile olan siyasal ve askeri ilişkileri, iki ülkenin birbirleri ile olan ve diğer ülkelerle olan ekonomik ilişkileri ve diğer ülkelerin bölgeye olan ilgileri ve bölgedeki ilişkileri ile birlikte açıklanmaya çalışılacaktır.

Bu bağlamda iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişimini sağlayan faktörler çerçevesinde, siyasal, ekonomik, askeri faktörlerle birlikte bölgeye olan dış girdileri de açıklamaya çalışacağız.

A- SİYASAL FAKTÖRLER

İki ülke arasındaki ilişkilerin gelişimini sağlayan en önemli faktör olarak uluslararası siyasal gelişmeler ve iki ülkenin oluşan bu konjonktüre uygun olarak geliştirdiği siyasi refleksler olarak görülebilir. Nitekim Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve SSCB'nin dağılması gibi siyasal gelişmeler neticesinde Gürcistan bağımsızlığını kazanmış ve iki ülke arasındaki resmi ilişkiler yeniden kurulmuştur. Bu iki büyük siyasi gelişmenin haricinde Gürcistan ve Türkiye'nin Kafkasya özelinde yaşadıkları sorunlar ve bölgede geliştirdikleri ilişkiler de siyasal faktörler dahilinde incelememiz gereken başlıklardır.

1- Gürcistan – Rusya Federasyonu İlişkileri

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte bağımsızlığını kazanan Gürcistan, SSCB'nin mirasını büyük ölçüde kabullenmiş olan Rusya Federasyonu ile ilişkilerini sınırlandırmaya çalışmıştır. Rusya Federasyonu ile en çok sorun yaşayan devlet Gürcistan'dır denilebilir. İki ülke arasındaki sorunların büyük çoğunluğu siyasi olmakla birlikte Rusya Federasyonu'nun Kafkasya özelindeki politikaları Gürcistan'ın Rusya Federasyonu'ndan uzaklaşmasının en önemli nedeni olarak görülebilir.¹⁰¹

SSCB'nin dağılması sürecinde Gürcistan, Gamsahurdiya liderliğinde milliyetçi eylemlerin merkezi haline gelmiştir. Bu süreçte bağımsızlık adına bir çok eylem içerisinde olan Gürcistan, Güney Kafkasya'da bağımsızlığını ilan eden ilk devlet olmuştur. Gürcistan Gamsahurdiya ile birlikte milliyetçi politikalarına devam etmiş, tek ve bölünmez bir ülke olabilmek adına Güney Osetya'nın özerkliğini kaldırmıştır. Bu daha sonraki süreçte Güney Osetya sorunları başlığı adı altında açıklamaya çalışacağımız sorunların temelini oluşturmaktadır.¹⁰²

Gamsahurdiya yönetiminde olan Gürcistan, Rusya Federasyonu'nun eski Sovyet Cumhuriyetleri üzerindeki etkinliğini sürdürmek amacıyla oluşturduğu Bağımsız Devletler Topluluğu'na (BDT) katılmak istememiştir. Gamsahurdiya sonrasında 1992'de başa geçen Şevardnadze, bir yandan ülkede düzeni sağlamaya çalışırken, diğer taraftan da ülkenin içinde bulunduğu ekonomik, siyasi ve sosyal sorunları çözmeye çalışmıştır. Ülkesinde yaşanan etnik çatışmalar nedeniyle bölünme tehlikesiyle karşı karşıya bulunan Gürcistan'ın yeni Devlet Başkanı Şevardnadze, bağımsızlık için ayaklanan Abhazya ile iktidarı tekrar ele geçirmeye çalışan Gamsahurdiya karşısında ayrılıkçı hareketleri desteklemekle suçladığı Rusya Federasyonu ile askeri destek karşılığında işbirliğine gitmiştir. 1993 yılında ise Gamsahurdiya yanlıları, iktidarı yeniden ele geçirmek için karşı saldırıya geçmiştir. Şevardnadze, bu sorunun çözümü için gerekli olan Rus desteğini alabilmek adına, önceden karşı çıktığı BDT'ye katılmaya zorlanmıştır. Bu kararını açıklayan basın bildirisinin okunması sırasında, Rus diplomatlar Moskova'nın hazırladığı basın bildirisini eline tutuşturmuşlardır.¹⁰³ BDT

¹⁰¹ Gamze Kona, "Rusya Federasyonu'nun Kafkasya Politikası", *Jeopolitik*, Sayı 11, Yaz 2004, s.99.

¹⁰² Ali Faik Demir, *a.g.e.*, s.121.

¹⁰³ Ariel Cohen, "Avrasya'da Boru Hattı Siyaset.", *Avrasya Etüdüleri*, Sayı 1, İlkbahar 1996, s.8.

üyeliğine sıcak bakmayan Gürcistan, 22 Ekim 1993'te kurucu anlaşmayı imzalayarak BDT'ye üye olmuş, sonrasında da BDT'nin Kolektif Güvenlik Anlaşması'nda da yer almıştır.¹⁰⁴

Şevardnadze, Gürcistan'ın içinde bulunduğu etnik sorunların temelinde Rusya Federasyonu'nun etkisi olduğunu düşünmüş ama bu sorunların Rusya Federasyonu ile iyi ilişkiler geliştirmekle çözülebileceğini savunmuştur. Bu dönemde Rusya Federasyonu ile Gürcistan arasında iyi ilişkiler kurulmaya başlanmıştır. 3 Şubat 1994 tarihinde Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Yeltsin'in Gürcistan ziyaretinde iki ülke arasında "Dostluk ve İşbirliği Anlaşması" imzalanmıştır. Bu anlaşma askeri bir nitelik taşımaktadır. Buna göre Gürcistan sınırı Rus askerleri tarafından korunacak ayrıca Gürcistan toprakları üzerinde Ruslara ait askeri üsler bulundurulacaktır. Rusya Federasyonu daha sonraki dönemde Gürcistan topraklarına 4 askeri üs kurulmasını öngören anlaşmayı Gürcistan'a imza ettirmiştir.¹⁰⁵

Yapılan bu anlaşma Gürcistan'da iç siyaseti ayaklandırmıştır. Şevardnadze ülkesinde sert bir muhalefetle karşılaşmıştır. Şevardnadze'nin Rus hayranı olduğu ve Rusya lehine çalışan bir ajan olduğu iddialarını Şevardnadze'ye yapılan suikast girişimi izlemiştir. 1995 yılında yapılan bu suikast girişiminin failleri Rusya Federasyonu'na kaçmış, Rusya Federasyonu failleri Gürcistan'a teslim etmemiştir. Bu olay Rus- Gürcü ilişkilerinde bir dönüm noktası niteliğindedir. Çünkü bu olayın ardından Şevardnadze Rusya Federasyonu ile iyi ilişkiler kurarak sorunlara çözüm üretme stratejisinden vazgeçmiş ve batıya daha da önemlisi NATO'ya üye olmak istediklerini bildirmiştir.¹⁰⁶ Rusya Federasyonu ile ilişkilerinde gerilimli bir döneme giren Gürcistan, BDT'ye girerken beraberinde imzaladığı Kolektif Güvenlik Anlaşması'ndan 1999 yılında çekilmiştir. Bu anlaşmadan çekilmesiyle birlikte Rus Askerlerinin Gürcü sınırlarını koruması durumu hukuki olarak sona ermiştir.¹⁰⁷

Rusya Federasyonu, ayrılıkçı Çeçenlerle giriştiği mücadelede Azerbaycan ve Gürcistan'ı ayrılıkçı Çeçenlere yardım etmekle suçlayarak, sınırını kapatmıştır. Bunun sonucunda Rus- Gürcü ilişkileri yeniden gerginleşmiştir. Daha sonraki dönemde Rusya

¹⁰⁴ Fırat Purtaş, *Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu*, Platin Yayınları, Ankara, 2005, s.239.

¹⁰⁵ Mürteza Hasanoğlu, Elnur Cemilli, *Güney Kafkasya'da ABD Politikası*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 107-108.

¹⁰⁶ Fırat Purtaş, "Hazar Bölgesi'nde Rekabetin Yeni Boyutu: Silahlanma Yarısı", *Uluslararası Mücadelenin Yeni Odağı Karadeniz*, Ed. Osman Metin ÖZTÜRK, Yalçın SARIKAYA, Platin Yayınevi, Ankara, 2005, s.240.

¹⁰⁷ Hasanoğlu, Elnur Cemilli, *a.g.e.*, s.108.

Federasyonu'nun arabuluculuk çabalarına rağmen Abhazya ve Güney Osetya sorunlarında olumlu bir gelişmenin yaşanmaması, Rusya Federasyonu'nun açıkça ayrılıkçı nitelik taşıyan bu grupları destekleyerek Gürcistan üzerinde baskı kurmaya çalışması sonrasında, Gürcistan 25 yıllığına Rusya Federasyonu'na kiraladığı askeri üslerden Rusların çekilmesini talep etmiştir. Osetya'nın güneyinde ve kuzeyinde oluşan bu karşılıklı güç dengesinde hem bölgedeki azınlıklar hem de iki ülke arasındaki ilişkiler kopma noktasına gelmiş ve bölgedeki askeri hareketlilik hız kazanmıştır. Gürcistan tüm bu sorunlara Batı'dan gelecek siyasi ve hatta askeri destekle çözüm bulacağını düşünmüştür. Bu gelişmelerin ardından 17 Kasım 1999'da İstanbul'da düzenlenen Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nda Rusya Federasyonu ile Gürcistan ortak bir bildiri hazırlamışlardır. Buna göre Rusya Federasyonu 3 Aralık 2000 tarihine kadar Gürcistan'daki askeri varlığını belirlenen sınırlara indirecek ve 31 Aralık 2000 tarihine kadar Guduata, Vaziani ve Tiflis'teki askeri üsleri boşaltacaktır. 1 Temmuz 2001 tarihinde ise bu üsler tamamen kapanacak ve 2000 yılı içerisinde Batum ve Ahalkelek'teki üslerin durumu da belli olacak ve üsler konusundaki sorunlar çözüme bağlanacaktır.¹⁰⁸

Bu gelişmelerin Rus- Gürcü ilişkilerini olumlu seviyelere taşıması beklenirken 5 Aralık 2000 tarihinde Rusya Federasyonu'nun aldığı bir karar ilişkileri yeniden gerginleştirmiştir. Bu karar Gürcü vatandaşlarının Rusya'yı ziyaretlerine vize uygulanması ile ilgilidir. Bu uygulamanın arkasındaki en dikkat çekici husus ise, Abhazya ve Güney Osetya halkına, vizesiz seyahat hakkı tanınması ve Rusya Federasyonu'na ait pasaportların verilmesine ilişkin karardır. Gürcülere bu nitelikte haklar tanımayan, ancak Gürcistan'dan ayrılmak isteyen etnik unsurlara verilen bu haklar, Gürcistan'da tepkiye neden olmuş, Rusya Federasyonu'nun Gürcistan'ın toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına karşı meydan okumakta olduğu savunulmuştur.¹⁰⁹

Rusya ise bu iddiaları yalanlamış ve Gürcistan'ın toprak bütünlüğünün kendileri için çok önemli olduğunu belirtmiştir. Rus dış politikası, Rusya'nın konumunu "Yakın Çevre" doktrini ile saptamaya çalışmaktadır. Bu doktrine göre, Gürcistan, Rusya'nın etki alanı içinde olan Kafkaslarda stratejik konuma sahip önemli olan bir ülkedir. Dolayısıyla, Rusya, Gürcistan dahil, Kafkasya'daki bölgesel sorunları Rusya Federasyonu'ndan başka hiç bir

¹⁰⁸ Okan Mert, *Türkiye'nin Kafkasya Politikası ve Gürcistan*, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.241-249.

¹⁰⁹ Oktay F. Tanrısever, "Rusya-Gürcistan İlişkilerinde Artan Gerilim: Bir Sağırlar Diyalogu mu?" http://www.stradigma.com/turkce/agustos2003/print_08.html, 20.12.2007.

devletin çözemeyeceğini belirtmektedir.¹¹⁰ Bununla birlikte bu dönemde Aleksandr Dugin'in özellikle üzerinde durduğu "Avrasya jeopolitiği" çözümlemesi Putin'in dış siyasal zihniyetinin temelini de oluşturmaya başlamıştır. Dugin'in Rus Jeopolitiği isimli çalışmasında, Amerika'dan ibaret olan Batıyı, bir başka deyişle, deniz medeniyetinin, Atlantikçiliğin merkezini, kara medeniyeti Avrasyacılığın, Avrasya ile özdeşleştirdiği Rusya'nın "jeopolitik düşmanı" olarak görmektedir. Dugin çalışmasında merkezde Rus (Rusya merkezli), güneyde Orta Asya (İran merkezli), Batıda Avrupa (Almanya merkezli) ve Doğuda Pasifik (Japonya merkezli) merkezli büyük bir "Avrasya İmparatorluğu" projesini geliştirmiştir. Bu projede Rusya'nın kısa, orta ve uzun vadede uygulaması gereken dış politik davranışlar da ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır. Buna göre ilk etapta Kafkasya hakimiyeti kesinlikle başarılmalıdır. Rusya'nın yakın kara havzası olan bu bölgede Atlantikçi bir egemenlik kabul edilemez.¹¹¹

Bu düşünce sistemi Gürcistan için açık bir tehdit niteliğinde olmuştur. Özellikle Putin ile birlikte Rusya yeniden süper güç olma iddiası çerçevesinde önemli siyasal ve ekonomik adımlar atmaya başlamıştır. Gücünü yeniden toparlayan Rusya Federasyonu her geçen gün Kafkasya üzerindeki baskısını arttırmıştır. Rus – Gürcü ilişkileri bu gelişmeler doğrultusunda Gürcistan'ın daha fazla batıya yaklaşmasına ve Rusya'nın Gürcistan'ı daha fazla siyasal tacize uğratmasına sebep olmuştur.

Rusya Federasyonu'nun Gürcistan'la yaşadığı krizlerden birisi de Pankisi vadisi sorunudur. Gürcistan'ın Çeçen etnik kökenli vatandaşlarının yaşamakta olduğu Pankisi vadisinde, Çeçen mültecilerin faaliyetlerde bulunduğu iddiasıyla RF Gürcistan'a baskı uygulamış, Tiflis'in 150 Km kuzeyinde yer alan bu bölgeye askeri harekât düzenlemiştir. ABD, Rusya Federasyonu'nun bu harekâtlarına sert tepki göstermiş, Gürcistan ordusuna yardımda bulunacağını belirtmiştir.¹¹²

Kasım 2003'de Gürcistan'da yapılan seçimlere hile karıştırıldığı iddia edilmiştir. 22 Kasım 2003'de muhalif göstericiler tarafından Gürcistan Meclis Binası basılmış, gelişmeler

¹¹⁰ Oktay F. Tanrısever, "Sovyet-Sonrası Dönemde Rusya'nın Kafkasya Politikası", *Türkiye ve Komşuları*, der. Mustafa Türkeş ve İlhan Uzgel, Ankara: İmge Yayınları, 2002, ss.377-410

¹¹¹ Aleksandr Dugin, *Rus Jeopolitiği, Avrasyacı Yaklaşım*, Küre Yayınları, İstanbul, 2004, s. 10, 81-83, 188 ve 194.

¹¹² Yalçın SARIKAYA, "Rusya Federasyonu'nun Gürcistan Politikası", *Uluslararası Mücadelenin Yeni Odağı Karadeniz*, Ed. Osman Metin ÖZTÜRK, Yalçın SARIKAYA, Platin Yayınevi, Ankara, 2005, s. 188.

sonucunda Nisan 2000’de beş yıllığına Devlet Başkanı olarak seçilen Gürcistan Cumhurbaşkanı Şevardnadze, görevinden istifa etmiştir. Eski milletvekilleri ile toplanan meclis 2 Kasım seçimlerinin (nispi temsil yöntemi ile yapılan seçim) iptali ile yeni Devlet Başkanlığı seçiminin, 04 Ocak 2004 tarihinde yapılmasını kabul etmiştir. Devlet Başkanlığı seçimini, Halk hareketini başlatan Ulusal Hareket (Nino Burjanadze) ve Demokratlar Grubu’nun ortak adayı Saakaşvili, beklenildiği gibi oyların % 96.27 sini alarak Gürcistan’ın 3. Cumhurbaşkanı olmuştur. Gürcistan’da Kasım 2003’te yapılan seçimlere hile karıştırıldığı iddiasıyla, Devlet Başkanı Şevardnadze’ye karşı yapılan ‘Gül Devrimi’ sonrasında 2004’te yapılan seçimlerle Gürcistan’ın başına geçen Saakaşvili, tamamen Batı yanlısı, Rusya Federasyonu’ndan kopuk bir politika izlemeye başlamış, ayrılıkçı Abhaz ve Osetleri kışkırttığını ve desteklediğini ileri sürdüğü Rusya Federasyonu ile ilişkilerin gerilmesinden kaçınmamıştır. Gürcistan, Rusya Federasyonu ile yaşanan enerji krizlerine rağmen, Rusya Federasyonu’nun elinde önemli bir koz olarak kullandığı askeri üsleri boşaltması talebini yinelemiştir.¹¹³

Saakaşvili’nin Devlet Başkanlığından itibaren gerilen Rusya-Gürcistan ilişkilerinde zaman zaman sıcak çatışmaları tetikleyebilecek sorunlar ortaya çıkmıştır. 2006 yılında Gürcistan’da 4 Rus subayı casuslukla suçlanmış ve ortaya çıkan gerginliğe Rusya ekonomik sınırlamalar uygulamak hatta Rusya’da çalışan bazı Gürcüleri sınır dışı etmekle cevap vermiştir. 30 Ekim 2007 tarihinde de Rus askerlerinin Ganmukhuri’ye girip Gürcistan güvenlik güçlerine saldırdığı haberi üzerine iki ülke arasında gerginlik üst seviyelere çıkmıştır. Gürcistan Devlet Başkanı Saakaşvili de olay yerine giderek Rus kuvvetleri komutanı General Chaban’ın Gürcistan’da istenmediğini ve birkaç gün içerisinde ayrılması gerektiğini bildirmiştir. Bu gerilimlerin doruğa ve bir silahlı çatışmaya varması ise Gürcistan’ın Güney Osetya’da kontrolü sağlamak için başlattığı operasyonla birlikte olmuştur.¹¹⁴

Gürcistan, 2-4 Nisan 2008 tarihinde Bükreş’te yapılan NATO Bükreş Zirvesi’nde NATO’nun kapılarını aralayan MAP’a (Üyelik Eylem Planı) dâhil olmak istemiştir. Böylece NATO, Bükreş Zirvesi’nde Güney Kafkasya’yı da kapsayacak şekilde doğuya doğru genişleyebilecektir. Ancak, Almanya’nın ve Fransa’nın bu genişlemeye karşı çıkmaları ve

¹¹³ *Gürcistan Bilgi Notları*, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara, Kasım-2003, s.5-8.

¹¹⁴ Kamer Kasım, “Gürcistan’da Neler Oluyor?”, <http://www.turkishweekly.net/turkce/yorum.php?id=647>, 13.11.2008.

süreci erken bulmaları, Rusya Federasyonu'nun NATO'nun doğuya doğru genişlemesinden kaygı duyması Ukrayna ve Gürcistan'ın MAP'e dâhil edilmesini engellemiştir. Bükreş Zirvesi'nde Gürcistan için NATO'nun kapılarının aralanmayarak ertelenmesi, Rusya Federasyonu'nun Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlık kararlarını şimdilik tanımamasını sağlamıştır. Gürcistan'a NATO kapılarının açılmaması Gürcü halkında büyük bir hayal kırıklığına neden olmuştur. Gürcistan'ın NATO ve AB ülkeleri ile bütünleşmesinin önündeki en büyük engel fiilen Gürcistan toprakları üzerinde bağımsız olan Abhazya ve Güney Osetya olarak düşünülmüştür. Bu nedenle, 5 Ocak 2008'de yapılan devlet başkanlığı seçiminden yıpranarak çıkan Gürcistan'ın Devlet Başkanı Saakaşvili'nin, 21 Mayıs 2008 tarihinde yapılan genel seçimlerden sonra iktidarını güçlendirmek ve Abhazya ile Güney Osetya'yı yeniden Gürcistan'ın bir parçası hâline getirmek isteyeceği belirginleşmiştir. Saakaşvili Batı ile entegrasyonun tam olarak sağlanabilmesi için toprak bütünlüğünün önemli olduğunu düşünmektedir. Saakaşvili, 17-20 Mart tarihleri arasında ABD'yi ziyareti sırasında da olası bir savaş karşısında ABD'nin desteğinin olup olmayacağını anlamak istemiştir.¹¹⁵

8 Ağustos 2008 Cuma günü sabaha karşı Gürcistan Devlet Başkanı Mikheil Saakaşvili tarafından başlatılan Güney Osetya operasyonu, 12 Ağustos Salı günü öğlen saatlerinde Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Medvedev'in "Gürcistan'ı barışa zorlama" operasyonunun tamamlandığını açıklaması ile sona ermiştir. Ancak, Güney Osetya'dan başlayıp Gürcistan'ın tamamına ve oradan da Karadeniz'e yayılan gerilim sona ermemiş, Gürcistan'ın bölünmesine doğru yönelmiştir.¹¹⁶

Rusya'nın müdahalesi ile Gürcistan kuvvetleri Güney Osetya'dan çıkarılmıştır. Ayrıca Kodori Vadisinde de Gürcistan'a karşı ikinci bir cephe açılmıştır. Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy'nin temaslari sonucunda taraflarin ateşkes için 6 maddelik bir ilkeler deklarasyonu üzerinde anlaştıkları ilan edilmiştir. Şiddete son verilmesi, tüm askeri operasyonların durması, karşılıklı olarak insani yardımlara izin verilmesi, Gürcistan kuvvetlerinin çatışmalar öncesi mevzilerine dönmeleri, Rusya kuvvetlerinin önceki pozisyonlarına dönmesi ve Güney Osetya ile Abhazya'nın gelecekteki statüsü üzerine uluslararası görüşmelerin yapılmasını içeren anlaşmanın çatışmaları sona erdirmesi beklenirken 13 Ağustos itibarıyla bu

¹¹⁵ Hasan Kanpolat, "Güney Osetya Savaşı Bitti: Gürcistan Bölünüyor Mu?", *Stratejik Analiz Dergisi*, Cilt 9, Sayı 101, Eylül 2008, s.20-21.

¹¹⁶ Hasan Kanpolat, a.g.m. s.23.

gerçekleşmemiştir.¹¹⁷ 13 Ağustos itibariyle İnguri barajının gölet kısmı, gölet civarında bulunan Zugdidi bölgesinde 2 ve Tsalenjikha bölgesinde 11 köy Abhazya'nın kontrolüne geçmiştir. Ayrıca, son yıllarda ABD ve Türkiye başta olmak üzere NATO ülkelerinin yardımlarıyla modernize edilen Gürcistan Silahlı Kuvvetleri'nin alt yapısı, Rusya Federasyonu Hava Kuvvetleri'nin yoğun bombardımanı ve kara operasyonu ile büyük zarar görmüştür. Rusya Federasyonu, Karadeniz ve Güney Kafkasya'da da avantajlı duruma gelmiştir.¹¹⁸

Gürcistan Cumhurbaşkanı Mihail Saakaşvili, Ağustos'ta ayrılıkçı bölge Güney Osetya üzerine Rusya ile yaşanan kısa dönemli savaş sonrası Gürcistan'ın BDT'den ayrıldığını açıklamıştır. Gürcistan parlamentosu da BDT'den ayrılma kararını onaylamıştır. Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te yapılan Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) Dışişleri Bakanları toplantısında, Gürcistan'ın birlikten ayrılması yönündeki talebine onay verildiği bildirilmiştir. Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, toplantı sonrası gazetecilere yaptığı açıklamada, BDT'ye üye ülkelerin Dışişleri Bakanlarının Gürcistan'ın birlikten ayrılmasını onaylayan karar aldıklarını ifade etmiştir. Lavrov, "*Gürcistan'ın talebi üzerine onun BDT'den ayrılmasının onaylayan karar alınmıştır. Bu karar resmi bir nitelik taşıyor.*" demiştir.¹¹⁹

Yaşanan bu gelişmeler incelendiğinde Gürcistan ile Rusya Federasyonu arasındaki ilişkilerde güvensizlik faktörünün büyük etkisi olduğu gözlemlenebilir. Bununla birlikte Rusya Federasyonu'nun büyük güç olma ideali, Gürcistan'ın egemenlik sınırlarını daraltmaktadır. Bölge aynı zamanda jeopolitik konumu itibariyle üçüncü ülkelerin de rahatlıkla müdahale etmek istedikleri bir bölge olma konumundadır. Bu nedenle ikili ilişkileri açıklamaya çalışırken diğer faktörlerin de etkilerinden söz etmemiz gerekmektedir.

Gürcistan'ın Rusya Federasyonu ile yaşadığı sorunlar Türkiye ile olan ilişkilerini kısmen olumlu etkilemektedir. Çünkü Türkiye sonuçta Batı müttefiki bir ülke konumunu sürdürmekte aynı zamanda AB'ne aday ülke statüsünü de devam ettirmektedir. Bu açıdan bakıldığında Gürcistan için Türkiye hem ABD hem de AB ile temasa geçmek için önemli bir köprü vazifesi görmektedir. Gürcistan Rusya Federasyonu'nu belki Türkiye ile dengeleyebilecek seviyede bir güç hissedememektedir ama Türkiye üzerinden ABD ve AB

¹¹⁷ Mustafa Alican, "Kafkasya Krizi Çözüldü Mü?", <http://www.haberajans.com/kafkasya-krizi-cozuldu-mu-yazisi-118.html>, 16.09.2008.

¹¹⁸ Hasan Kanpolat, a.g.e. s.24-25.

¹¹⁹ "Gürcistan BDT'den Resmen Ayrıldı", *Sabah Gazetesi*, 9 Ekim 2008.

lkeleri ile temasa geçtiğinde Rusya karşısında daha dirençli bir konuma sahip olmaktadır. Tüm bu fonksiyona rağmen 2008 krizi ile Gürcistan ulaşmak istediği hedeflerden uzaklaşmıştır. Bölgedeki Rus etkisi fiili olarak da kendini ispat etmiş grnmektedir. Sonuç olarak Türkiye ile Gürcistan arasındaki ilişkilerde Rusya Federasyonu ile Gürcistan arasındaki ilişkilerin bir itici güç niteliğinde olduğu söylenebilir. Rusya Federasyonu ile ilişkilerin gerginleşmesi Türkiye ile Gürcistan'ın daha da yakınlaşmasını sağlayacak gibi grnmektedir. Fakat bu noktada Türkiye ile Rusya Federasyonu arasındaki ilişkiler de dikkate alınmalıdır. Türkiye özellikle son yıllarda tüm sınır ve deniz aşırı komşuları ile iyi ilişkiler kurma eğilimdedir. Bu nedenle açıklamaya çalıştığımız Gürcistan ile Rusya Federasyonu ve Türkiye arasındaki dengede Türkiye daha çok pasif aktör konumundadır ve iki ülke arasında çoğu zaman arabuluculuk görevini üstlenmektedir.

2- Gürcistan – ABD İlişkileri

Gürcistan ile ABD arasındaki ilişkiler Soğuk Savaş'ın bitimiyle birlikte başlamıştır. Fakat Rusya Federasyonu'nun Gürcistan zerindeki etkinliği bu ilişkilerin belirli bir dönem gelişimini engellemiştir. Gürcistan yakınında bulunan büyük gücü uzaktaki bir başka büyük gcle dengelemek istemektedir. Bu büyük gücü de uluslararası sistemin en etkin aktörü olarak düşünülebilecek ABD'dir.¹²⁰

Gürcistan ile ABD arasındaki ilişkilerin yoğunluğu Gürcistan'ın Rusya Federasyonu ile sorunlar yaşamasıyla artmaya başlamıştır. ABD, Karadeniz'in doğu kıyısında bulunan Gürcistan'a özellikle Rusya Federasyonu karşısında destek vermekten kaçınmamıştır. Bunun belli nedenleri bulunmaktadır. Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan kaynaklı doğal gaz ve petrollerin Batıya transferi açısından Gürcistan önemli bir konumdadır. İnan ve Rusya Federasyonu'nun hâkimiyet sahaları oluşturmaya çalıştığı coğrafyada Gürcistan, ABD için güvenilir bir liman niteliğinde grnmektedir. Bununla birlikte Gürcistan, Kafkasya'da Rusya Federasyonu'na karşı iyi bir tampon bölge konumundadır. Ayrıca, Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattının (BTC) yapımı ile birlikte Gürcistan yalnızca tampon bir bölge olarak düşünülemez. ABD için Gürcistan'ın siyasal istikrarı ve toprak bütünlüğü çok daha önemli hale gelmiştir. Enerji kaynaklarının Batıya transferi ile ABD hem Ortadoğu petrollerine alternatif yeni bir

¹²⁰ Jonathan Eric Lewis, "Stratejik Ortak Olarak Türkiye", <http://www.turksam.org/tr/a1012.html>, 2 Ağustos 2006.

kaynağa sahip olacak hem de Rusya Federasyonu gibi önemli bir ülkenin enerji alanındaki rekabet gücünü kırmış olacaktır.¹²¹

ABD, bölgedeki doğal kaynakların transferinden elde edilecek gelirle Ermenistan ve Gürcistan gibi eski doğu bloğu ülkelerinin ekonomik ve siyasal gelişimlerini tamamlamalarına yardımcı olmak istemektedir. Bu bölgede yaşanan ekonomik değişim siyasal gelişimi beraberinde getirecek ve ABD'nin arzu ettiği ekonomik ve siyasal sistem bölgede egemen olacaktır. Bu şekilde de bölgede hem istihdam sağlanmış hem de istikrar tesis edilmiş olacaktır.

ABD, Gürcistan'a bağımsızlığını kazandığı ilk günden itibaren ekonomik yardımlar yapmıştır. Yapılan bu yardımlar bugüne kadar 1 Milyar Dolar'ın üzerindedir. Bu rakamlar çerçevesinde ABD'nin en çok yardım yaptığı ülkeler arasında Gürcistan, kişi başına düşen yardım bakımından üçüncü sıradadır.¹²²

ABD ile Gürcistan'ın ilişkilerinin gelişimini sağlayan en önemli konu Kafkasya güvenliği ve askeri ilişkilerde karşılıklı yardımlaşma olmuştur. Gürcistan, ABD'nin yürüttüğü “Yabancı Askeri Finansman” (FMF) ve “Uluslararası Askeri Eğitim ve Talim” programlarından yararlanmaktadır. FMF programı sayesinde Gürcistan, ABD'den çeşitli askeri araçlar ve gereçler alabilmektedir. 1997'den itibaren bu program dâhilinde Gürcü subayları askeri eğitimlere tabi tutulmuş ve Gürcistan ordusuna ABD tarafından 1997 – 1999 yılları arasında 17,5 Milyon Dolar yardım yapılarak, Gürcistan ordusunun modernizasyonu sağlanmıştır.¹²³

Gürcistan ABD'nin kendisine yaptığı bu yardımların yanı sıra NATO düzeyinde de ilişkileri geliştirmek istemiştir. Buna bağlı olarak 11 Ocak 1994'te düzenlenen Brüksel Zirvesi'nde NATO'nun “Barış İçin Ortaklık Programı”na dâhil olmuştur. Gürcistan, Rusya

¹²¹ Utku Yapıcı, *Türk Dış Politikasının Yeni Açılımları Orta Asya ve Kafkasya*, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 170-175.

¹²² Gamze Kona, “Rusya Federasyonu'nun Kafkasya Politikası”, *Jeopolitik*, Sayı 11, Yaz 2004, s. 103.

¹²³ Şeref Uslu, *ABD ve Almanya'nın Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'a Yönelik Olan ve Olması Muhtemel Dış Politikalarının İrdelenmesi ve Türkiye'nin Dış Politikasına Etkilerinin İncelenmesi*, Yayınlanmamış Tez, Kara Harp Akademisi Komutanlığı, İstanbul, 2002, s.8-48.

Federasyonu ile gerilen ilişkilerinden hemen sonra NATO ile görüşmeler yapmak istediğini derin ve kalıcı bağlarla NATO'ya dâhil olma arzusunun dile getirmişti.¹²⁴

Gürcistan'da yaşanan Gül Devrimi sonrası Gürcistan ile Rusya Federasyonu arasındaki ilişkiler de giderek zayıflamıştır. Saakaşvili yönetimi yüzünü tamamen Batıya dönmüş ve Gürcistan'a yönelik açılımları tamamen Batıya yönlendirmiştir. 2000'li yıllardan sonra önemli proje yatırımlarının merkezi olan Gürcistan da ABD'nin ilgi odağı haline gelmiş ve ABD, bölgeye Gürcistan üzerinden müdahale edebileceğini görmüştür. Özellikle 11 Eylül 2001 saldırıları sonrası El Kaide'ye destek verdiği bildirilen Çeçenlere karşı Gürcistan üzerinden çeşitli operasyonlar başlatılmıştır.¹²⁵

11 Eylül 2001 sonrası Gürcistan'daki yabancı askeri varlığı ABD lehine değiştirmeye başlamıştır. Gürcistan, Rus, Amerikan ve Türk askerlerinin aynı anda bulunduğu tek ülkedir.

Gürcistan'daki ABD varlığının en önemli nedeni, Saakaşvili iktidarının dış siyasal açılımlarıdır. Saakaşvili, ABD'de eğitim görmüş yaptığı açıklamalarda ABD'ye karşı sıcak duygular beslediğini açıkça dile getiren bir liderdir.¹²⁶ 2002 Irak Savaşı sonrası ABD ile Gürcistan arasındaki ilişkiler zirve noktasına ulaşmıştır. Gürcistan Savunma Bakanı savaş boyunca ABD uçaklarına Gürcistan hava sahasını kullanırmaya hazır olduklarını belirtmiş, bunun üzerine ABD ile Gürcistan arasında Savunma ve İşbirliği anlaşması imzalanmıştır.¹²⁷

Bu anlaşmadan sonra ABD'nin Kafkasya'ya yönelik jeopolitik bakışı Gürcistan lehine farklılaşmıştır. 2005 yılında Amerikan Başkanı George W. Bush'un Tiflis ziyareti ABD'nin Gürcistan'a verdiği desteğin açık sembolü olmuştur. Artık Gürcistan, ABD için Avrasya stratejilerine üst olabilecek konumda, kendisine bağlı yeni bir devlet olarak Chavez'in deyimleriyle Amerikan İmparatorluğu'na eklenmiştir.¹²⁸

Venezuela Devlet Başkanı Chavez'in, Gürcistan'a yönelttiği bu iddianın nedeni 2008 yılı ortalarında patlak veren Güney Osetya Krizi sonrası Gürcistan ABD ilişkilerine karşılık

¹²⁴ Hasan Kanpolat, "Gürcistan NATO'ya Girmek İçin Bir Adım Daha Atıyor.", www.asam.org.tr/yazigoster.asp?ID=1267&kat1=4&kat2=, 28 Kasım 2006.

¹²⁵ Kamil Ağacan, "ABD'nin Gürcistan'a Asker Göndermesi: Terörle Mücadelede Üçüncü Cephe mi Yoksa Köprü Başının Tutulması mı?", *Stratejik Analiz*, s.71.

¹²⁶ Nejat Tarakçı, "Rusya Arka Bahçesini Toparlıyor.", *Jeopolitik*, sayı 10, Bahar 2004, s.54.

¹²⁷ Gökçen Ekici, "Rusya Federasyonu'nun Terör Kartı: Irak Kafkasya'ya Emsal Olabilir mi?", *Stratejik Analiz*, sayı 37, Mayıs 2003, s.72.

¹²⁸ "Chavez: Gürcistan ABD İmparatorluğu'na Eklendi", <http://ntv-msnbc.com.tr/news/458415.asp>, 10.09.2008.

yöneltmiştir. 2008 yılının Ağustos ayında Gürcistan'ın Güney Osetya'ya girmesi ile başlayan kriz, Rusya ve ABD'nin de katılımlarıyla büyümüş, Gürcistan ile ABD arasındaki açık ittifak tüm dünya tarafından fark edilmiştir. AB'nin Karadeniz üzerinde Gürcistan'a insani yardım adı altında destek vermek istemesi ve Rusya Federasyonu'nu karşısına almaktan çekinmeden Gürcistan lehine açıklamalar yapması Gürcistan – ABD ilişkilerinin geldiği noktayı çok net bir biçimde göstermiştir.¹²⁹

Sonuç olarak, Gürcistan ile ABD arasındaki ilişkiler ABD'nin bölgeye nüfuz etme çabaları dâhilinde Gürcistan ile iyi ilişkiler kurması şeklinde nitelendirilebilir. Bu bakımdan Gürcistan sahip olduğu konumu en iyi şekilde kullanmak istemekte ve bu sayede hem Rusya Federasyonu'nun baskısından kurtulmak hem de ekonomik ve siyasal gelişimini hızlandırmak için Batı ile yakınlaşmak amacındadır. ABD'nin bölgedeki en önemli müttefiki Türkiye'dir. Bu bakımdan Gürcistan için Türkiye çok önemli bir konumdur. Gerektiği zaman Türkiye üzerinden ABD ile ilişki kurmak ya da ABD ile ilişkilerde yaşanabilecek muhtemel sorunları Türkiye'nin yardımı ile çözmek isteyen Gürcistan, ABD ile ilişkilerinde Türkiye faktörünü göz ardı etmemektedir. Türkiye de Gürcistan'da yaşanan gelişmelere ABD'nin vereceği tepkiler doğrultusunda yaklaşmaktadır. Bölgede üçlü bir ortak hareket sistemi oluştuğu gözlemlenebilir.

3- Gürcistan – AB İlişkileri

Avrupa Birliği günümüz uluslararası sisteminde kendine özgü yapısı itibariyle gelişmekte olan eski doğu bloğu ülkelerin ilgisini çekmektedir. Hem ekonomik hem de siyasal açıdan dönemin ötesinde idealleri ve politikaları olan AB, Gürcistan için de önemli bir hedef ve mutlak ilişki kurulması gereken bir sistem olarak görülmüştür. Saakaşvili, basına verdiği birçok demeçte AB ile daha sıkı ilişkiler içerisinde olmak için ellerinden geleni yapacaklarını belirtmiştir. Nitekim 2008 yılında patlak veren Güney Osetya krizinde Avrupa Birliği'nin hazırladığı çözüm planı Saakaşvili tarafından kabul edilmiş ve Gürcistan geri adım atmaktan kaçınmamıştır.¹³⁰ AB, Gürcistan için hem öncelikli bir hedef hem de gelişmekte olan ekonomisi için bir kurtuluş planıdır.

¹²⁹ Şanlı Bahadır Koç, "Gürcistan Krizi, ABD ve Türkiye", *ASAM Araştırmaları*, 11 Ağustos 2008, Ankara.

¹³⁰ "Saakaşvili, AB'nin Güney Osetya İçin Hazırladığı Planı Kabul Etti." www.abhaber.com, 11.08.2008.

Avrupa'nın Kafkasya'ya olan ilgisi dâhilinde Gürcistan ile olan ilişkileri bölgedeki enerji transferi yatırımlarının artmasıyla birlikte ilerleme göstermiştir. Basra bölgesine alternatif olarak ortaya çıkan Orta Asya doğalgaz ve petrol rezervlerinin Avrupa'ya transferi Gürcistan üzerindeki yatırımlar ile gerçekleşmektedir. AB, Gürcistan ile kurduğu ilişkiler ile özellikle doğalgaz ihtiyacı bakımından Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmıştır.

Avrupa'nın Kafkasya'ya ilgi duyması Orta Asya ve Kafkasya cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmasıyla başlamıştır. AB, 1990 yılında BDT üyesi 11 ülke ve Gürcistan'da sürdürülen ekonomik reform ve kalkınma sürecine destek olmak, bu ülkelerin dünya ekonomisine entegrasyonunu sağlamak üzere "TACIS" programını oluşturmuştur. Program; AB ile TACIS'e katılan devletler arasındaki ekonomik ve siyasal ilişkilerin verimli ve uyumlu bir biçimde gelişmesini ve bölgede SSCB'nin boşluğunu doldurmayı amaçlamıştır. TACIS, bu hedeflere ulaşmak için üye devletlere teknik destek ve finansman sağlamaktadır. Bu finansman, bölgesel işbirliği programı, ulusal düzeyde uygulanan bölgesel destek programı ve yoksulluğun azaltılması programı üzerinden sağlanmaktadır.¹³¹ Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi 1994'te kabul ettiği "Reddemann Raporu" ile Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan'ın Avrupa'nın coğrafi sınırları içerisinde olduğunu kabul etmiştir. Böylece bu ülkeler Avrupa Konseyi'nin genişleme perspektifi içerisinde yer almıştır. Bu olayı takiben 1 Şubat 1999 tarihinde Gürcistan Avrupa Konseyi'ne kabul edilmiştir.¹³²

22 Haziran 1999'da Lüksemburg'da Güney Kafkasya ülkeleri ile düzenlenen AB zirvesinde AB ülkeleri bölgeye verdikleri ekonomik ve siyasal desteği açıkça dile getirmişlerdir. Zirvenin hemen ardından 1996 tarihinde imzalanan "Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması" 1 Temmuz 1999 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşma ile AB, Gürcistan'a demokratik ilkelere, kanunlara ve insan haklarına vereceği destek çerçevesinde serbest pazar ekonomisinin teşvik edilmesi ve güçlendirilmesini amaçlamıştır.

AB 2003 yılından itibaren Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) kapsamında dünyanın çeşitli bölgelerinde görev almaya başlamıştır. Bu bölgelerden birisi de Gürcistan'dır. Gürcistan 19 Nisan 2004 tarihinde ülkedeki kamu kurum ve kuruluşlarına

¹³¹ Gürol Kıraç, "AB'nin Orta Asya Politikası", www.tusam.net, 18.07.2006.

¹³² *Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri ve Bölge Ülkeleri İlişkileri, Özel İhtisas Kurulu Raporu*, Devlet Planlama Teşkilatı Raporları, Ankara, 2000, s.14

Gürcistan bayrağının yanında AB bayrağının da asılmasına karar vermiştir.¹³³ Bu karar, Gürcistan'ın AB üyeliğini ne kadar çok istediğinin bir göstergesidir. AB de Gürcistan'ın bu ilgisine projelerle destek vermektedir. AB'nin bölgeye yönelik en büyük projesi TRACECA'dır. AB, bu proje ile Avrupa-Kafkasya-Orta Asya koridorunun alt yapısını oluşturmaktadır. Böylece Orta Asya'ya yönelmek isteyen AB, Moskova'ya alternatif bir güzergâha sahip olacaktır. Gürcistan da bu güzergâhın önemli bir geçiş noktası konumundadır. TRACECA, bir diğer adıyla yeni ipek yolu projesi, Gürcistan için hayati önem taşımaktadır.¹³⁴ TRACECA projesi dışında AB'nin Gürcistan'da yürüttüğü projeler de vardır. 1993 yılında başlatılan Avrupa İnsanı Yardım programı (ECHO) program kapsamında Gürcistan'a 84 Milyon Avro yardım yapılan gıda güvenlik programı (FSP), 1998-2004 yılları arasında 110 Milyon Avro borç ve 65 Milyon Avro hibe aktarılan İstisnai Finansal Programı (EFA), 1994 yılında başlatılan ve Gürcistan'ın 2004 seçimlerine 2 Milyon Avro yardım yaparak desteklenmiş olan Demokrasi ve İnsan Hakları İçin Avrupa İnisiyatifi Programı (EIDHR) AB'nin Gürcistan'da gerçekleştirdiği programlardır.¹³⁵

Saakaşvili Savunma Bakanlığı forumu açılışında yaptığı konuşmada buldukları coğrafyada Avrupa ile bütünleşmek için her zaman mücadele ettiklerini ve en eski Avrupalıların kendileri olduklarını söyleyerek, AB'ye yönelik düşüncelerini açıkça ifade etmiştir. Aynı toplantıda Saakaşvili, Türkiye'nin AB üyeliğini en çok destekleyen ülkenin kendileri olduklarını söylemiştir.¹³⁶ AB ile Gürcistan arasındaki ilişkilerin tam anlamıyla tesis edilebilmesi yani, Gürcistan'ın AB'ye tam üye olması ancak Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğine kabulü ile gerçekleşebilir. Bunun en önemli nedeni; Avrupa ile Kafkasya arasındaki coğrafi bütünlüğü Türkiye coğrafyasının AB'ye katılımıyla mümkün olmasıdır. Bu bakımdan Gürcistan AB arasındaki ilişkiler Türk-Gürcü ilişkilerine katkı sağlamakta ve dolaylı bir bağlayıcılık üstlenmektedir. Türkiye de AB üyeliği sürecinde Gürcistan'ın desteğini almaktan hoşnuttur. Nitekim AB düzeyinde gerçekleştirilen projeler ve AB'nin Kafkasya politikaları Türkiye'ye AB üyeliği için umut vermektedir.

¹³³ Hasan Kanpolat, "2004 Yılında Doğu İle Batı Arasında Kafkasya: Geçmiş Doğuda Gelecek Batıda mı?", *Stratejik Analiz*, sayı 56, Aralık 2004, s.60.

¹³⁴ Ali Faik Demir, *a.g.e.*, s.155.

¹³⁵ *European Union In The World, Working For Peace, Security and Stability* EU Yayınları, Brüksel, 2005, s.23-35.

¹³⁶ Saakaşvili: "Türkiye'nin AB'ye Girmesini Çok İstiyoruz", <http://www.abhaber.com/haber.php?id=10161>, 23.12.2007,

4- Türkiye – Ermenistan İlişkileri

Ermenistan bağımsızlığını elde ettikten sonra ilk tanıyan devletlerden biri Türkiye oldu. Buna rağmen Ermenistan bağımsızlık bildirgesinde sözde 1915 Ermeni soykırımını uluslararası alanda tanıtmak için bütün gayretini göstereceğini belirterek, Türkiye Cumhuriyetinden toprak talebinde bulunduğu gibi, devlet armasında da Türkiye sınırlarında bulunan Ağrı Dağı'na yer vermiş ve bu niyetini pekiştirmiştir. Ermenistan, Türkiye Cumhuriyeti'nin bütün iyi niyet gösterilerine rağmen uluslararası alanda Türkiye ve Türkler aleyhine her oluşumda yer alarak dünya ülkeleri parlamentolarında ve kamuoylarında soykırım bahanesiyle kampanyalar yürüttü ve yürütmektedir. Türkiye aleyhine bu teşebbüslerine rağmen Türkiye'nin kendisine karşı uyguladığı yaptırımları da kaldırmasını talep etmektedir ve bu konuda Amerika Birleşik Devletlerini ve Avrupa Birliği'ni Türkiye üzerinde bir baskı unsuru olarak kullanmaktadır. Ermenistan, Taşnakların aşırı milliyetçi hareketlerinden dolayı Trabzon'dan Hazar Denizine kadar silahlı bir tehdit unsuru oluşturmaktadır.¹³⁷

Bununla birlikte Ermenistan, Türkiye ile soydaşlık bağı bulunan Azerbaycan toprağı olan Karabağ'ı işgal etmiştir. Bölgede yaşayan Türkleri sürmüşler ve katletmişlerdir. Bu olaylar neticesinde Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkiler kesilmiştir. Ermenistan'ın işgal etmek için fırsat kolladığı bir başka bölge ise Gürcistan toprakları içerisinde bulunan Javakheti'dir. Bölgede 2002 nüfus sayımlarına göre 248.000 Ermeni yaşamaktadır. Ermenistan bölgede yaşayan Ermenileri bahane ederek sık sık Gürcistan'ı rahatsız edecek açıklamalar yapmaktadır. Bölgedeki Ermeniler de özerklik taleplerini her fırsatta dile getirmektedirler.¹³⁸ Fakat Ermenistan, belirli nedenlerden dolayı Gürcistan'a bu konuda baskı yapamamaktadır. Bu nedenlerin başında Türkiye sınırına 16 km. uzaklıkta olan Metzamor Nükleer Santrali'nde üretilen elektriği satabilecekleri tek ülkenin Gürcistan olmasıdır. Bu santral defalarca infilak tehlikesiyle karşı karşıya gelmiştir. Bu nedenle Metzamor santrali, Türk – Ermeni ilişkilerinde de ciddi bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Ermenistan bu santralden ürettiği elektriği Gürcistan'a satarak önemli bir gelir elde etmektedir. Bununla

¹³⁷ Haluk Selvi, "Türkiye-Azerbaycan-Gürcistan İlişkilerinde Ermenistan Faktörü", <http://www.satemer.sakarya.edu.tr/pdf/azerbaycan.pdf>, 11.08.2007, s.2.

¹³⁸ Kamil Ağacan, "Cavaketi Sorunu Gürcistan Ermenilerinin Artan Özerklik Talepleri", *Stratejik Derinlik*, Haziran 2004, s.83.

birlikte Ermeni ekonomisi Gürcistan'a bağımlı durumdadır. Ermenistan'ın dışı ulaşımı da büyük çoğunlukla Gürcistan üzerinden gerçekleşmektedir.¹³⁹

Türkiye ile Ermenistan arasındaki bir diğer sorun, Türkiye'nin mücadele içerisinde olduğu bölücü terör örgütüne Ermenistan'ın açık destek vermesidir.

Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkilerin bozulması Türkiye ile Orta Asya bağlantılarının zayıflamasına neden olmuştur. Bu nedenle Türkiye Orta Asya ile bağlarını Gürcistan üzerinden devam ettirmek zorunda kalmıştır. Gürcistan'ın kara ve hava sahası sayesinde Azerbaycan ve Orta Asya ile ilişkilerini sürdüren Türkiye için Gürcistan'ın önemi artmıştır. Gürcistan ise Rusya Federasyonu ile iyi ilişkiler içerisinde olan ve kendisine sürekli sorun çıkaran Ermenistan ile Türkiye arasındaki meselelere sessiz kalmaya çalışmaktadır. Bölgede Rusya-Ermenistan ve İran arasındaki stratejik ortaklığa karşın ABD- Gürcistan ve Türkiye birlikteliği gözlemlenebilir. Bu yumuşak saflaşma Türkiye ile Gürcistan arasındaki ilişkilerde Ermenistan'ın fonksiyonunu zayıflatmaktadır. Türkiye, Ermenistan ile yaşadığı sorunlardan dolayı özellikle Orta Asya ile bağlarını güçlendirmek için Gürcistan ile daha sağlam ilişkiler kurma yoluna gitmiştir.

5- Genel Hatlarıyla Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya Politikası

Bu bölümü genel hatlarıyla incelemeden önce şu sorunsal üzerinde biraz tartışmak gerektiği düşüncesindeyiz. Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya'ya yönelik dış siyasal perspektifini etkileyen en önemli faktör nedir?

Türkiye Soğuk Savaş öncesi ilişkisizlik içerisinde olduğu bu bölge ile Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle yeniden ilişki kurmaya çalışmıştır. Türkiye Soğuk Savaş'ın sona ermesini bir dış siyasal açılım fırsatı olarak mı görmüştür yoksa Soğuk Savaş sonrası sistemde yaşanan değişim Türkiye'nin bölgeye yönelik bir açılım politikası izlemesi gerekliliğini mi doğurmuştur?

Türkiye, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin hemen ardından Kafkasya ve Orta Asya politikalarını yenilemeye daha doğrusu oluşturmaya başlamıştır. Özellikle Soğuk Savaş

¹³⁹ Haluk Selvi, *a.g.e.* s.3.

döneminde Batı'nın Türkiye'yi bir sınır karakolu olarak görmesi neticesinde Türkiye'nin artan jeopolitik önemi Soğuk Savaş sonrası etkisizleşmiş olabilir düşüncesi¹⁴⁰ doğrultusunda Türk Dış İşleri, bölgeye yönelik kapsamlı açılımlar için yeni stratejiler üretmeye başlamıştır. Bu doğrultuda 1991 – 1993 yılları arasında SSCB'den kopan devletlerin bağımsızlığını tanıyan ilk ülke Türkiye olmuştur. Türkiye'nin en büyük çabası liberalleşme çabası içerisinde olan bu devletlere model ve lider ülke olarak yakınlaşmak olmuştur. 1991 yılında dönemin cumhurbaşkanı Özal'ın bu ülkelere gerçekleştirdiği ziyaretler sırasında Türkiye'nin bu siyaseti açıkça kendini belli etmiştir.¹⁴¹ Yapılan bu ziyaretlerin ardından Orta Asya Türk devletleri ve Kafkas cumhuriyetleri birer birer bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Bu dönemden sonra ilişkilerde duygusallık ve heyecan artmıştır. Bu heyecan, başta ABD olmak üzere diğer Batılı devletler tarafından da desteklenmiştir. Bunun en önemli nedeni ise SSCB'den boşalan yeri Kafkasya ve Orta Asya'da İran destekli Siyasal İslam'ın dolduracağı endişesidir. Türkiye Batıdan aldığı bu destek ile birlikte Kafkasya ve Orta Asya'daki temaslarını artırmış bölgede eğitim kurumları açmış, 1992'de kurulan Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı vasıtasıyla yatırımlar yapmaya başlamıştır. Bununla birlikte TRT aracılığı ile bu ülkelere iletişim ve enformasyon alanlarında destek verilmiş, Türkiye Diyanet Vakfı işbirliği ile bölgede camiler inşa etmiştir. Fakat bu dönemden sonra bu ülkeler içerisinde yaşayan Rus diasporası ile Rusya Federasyonu arasındaki ilişkiler gelişmiş, Rusya Federasyonu içerisinde bulunduğu ekonomik krizi aşmaya başlamış ve bölgede SSCB'den kalan nüfuzunu etkin hale getirmiştir.¹⁴²

Aynı dönemde Ermenistan ile Azerbaycan arasında yaşanan Karabağ sorununa Türkiye'nin etkin bir biçimde müdahil olamaması, Ermenistan ile yaşanan siyasi sorunlar, Türkiye'nin ekonomik olarak bölgede etkinlik gösterebilecek güçte olmaması, ABD ile Rusya Federasyonu'nun bölgedeki rekabetinin devam etmesi Türkiye'nin etkinlik çabalarını engellemiştir.

Türkiye, Kafkasya üzerinden Orta Asya'ya ve bir bütün olarak Asya coğrafyasına etki edebilmek arzusunu taşımıştır. Fakat gerek Özal gerekse de Süleyman Demirel dönemlerinde bölgeye yönelik uygulanan dış politikalar, uzun bir aradan sonra yeniden temasa geçme çabasından ileri gidememiştir. Bu politikalar, 2000'li yıllardan sonra uluslararası sistemin

¹⁴⁰ Nasuh Uslu, "Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya Politikası Üzerinde Etkili Olabilecek Faktörler", http://strateji.cukurova.edu.tr/TURK_DUNYASI/01.php, 22.06.2007.

¹⁴¹ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Cilt 2*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2002, s.366-378.

¹⁴² Baskın Oran, *a.g.e.*, s.378-392.

daha ayrıntılı analiz edilebilmesi ile Türkiye'nin yeni Kafkasya ve Orta Asya politikalarına temel oluşturmuştur. Nitekim, 2002 yılı sonrası Türkiye'de iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) dış siyasal görüşlerine büyük katkılar sağlayan Ahmet Davutoğlu, bölgeye yönelik yaptığı analizlerde Kafkasya ve Orta Asya'yı bir bütün olarak ele almış, Kafkasya'yı Orta Asya'ya açılan bir kapı olarak nitelendirmiştir. Davutoğlu, Türkiye'nin en önemli atılımlarında biri olan NATO'ya üyelik sürecini Kafkasya'dan gelebilecek Rus saldırılarına karşı savunmasız kalmamak güdüsüyle açıklamaktadır.¹⁴³ Türkiye, özellikle 2002 sonrası ABD'nin de bölgeye olan ilgisinin artmasıyla birlikte aktif dış politika geliştirmeye başlamıştır.

Rusya Federasyonu'nun 2000 yılında yayınladığı Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Doktrinleri Türkiye'nin bölgeye yönelik etkinliğini azaltmasını gerektirebilecek niteliktedir. Çünkü bu doktrinlerde Rusya Federasyonu kendi ulusal güvenlik alanını yakın çevre olarak tanımladığı bölgeleri kapsayacak şekilde genişletmiştir.¹⁴⁴ Bu bölgelerden Rusya Federasyonu'nun en çok önem verdiği yer Kafkasya'dır. Çünkü aynı dönemde hem Rusya Federasyonu'nun Çeçen ayrılıkçılarla iç problemleri ve ABD'nin bölgeye nüfuz etmesinden kaynaklı dış problemleri bulunmaktadır.

Tüm bu gelişmelere rağmen, Türkiye bölgedeki açılımlarını sürdürmektedir. Özellikle ABD ve AB'nin desteği ile Kafkasya'da yürütülen enerji transferleri projeleri, bölgedeki Türk şirketlerinin yatırımları ve AKP'nin genel bir dış siyasal davranış biçimi olarak uygulamaya çalıştığı tüm komşularla iyi ilişkiler kurma siyaseti Türkiye'nin bölgedeki etkinliğini artırmasına yardımcı olmaktadır.

Sonuç olarak Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya ülkeleri ile olan tarihsel kaynaklı duygusal bağları ve bölgenin zengin yer altı kaynakları bakımından çekiciliği Türk Dış Politikası'nı bölgeye yönelik aktif politika sergileme konusunda motive etmektedir. Tüm bu genel çerçevede Türkiye'nin ilk durağı Gürcistan olacaktır. Çünkü hem Türkiye'nin stratejik ortağı ABD ile beraber en çok hareket etme eğiliminde olan ülke Gürcistan'dır hem de Gürcistan, daha önce belirttiğimiz nedenlerden dolayı Türkiye ile karşılıklı siyasal ve ekonomik bağımlılık içerisindedir. Sıraladığımız bu nedenlerden dolayı Gürcistan ile Türkiye

¹⁴³ Ahmet Davutoğlu, *a.g.e.*, s.126-129.

¹⁴⁴ Osman Metin Öztürk, *a.g.e.*, s.38-44

arasındaki ilişkiler Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya politikası çerçevesinde gelişme göstermektedir.

6- Bölgesel Düzeyde Türkiye – Rusya Federasyonu İlişkileri

Türkiye özellikle 1991 ile 1993 yılları arasında bölgede cesur ve aktif bir dış politika izlemiştir. Bu politikaların istikrarlı bir biçimde devam edememesinin en önemli nedenlerinden biri bölgedeki Rus nüfuzunun fark edilememiş olmasıdır. Rusya Federasyonu o dönemde batılı devletler gibi bölgede İran'ın etkin olmasından ve Siyasal İslam düşüncesinin yaygınlaşmasından ziyade Türkiye gibi laik ve batılı bir devletin etkinlik çabalarını daha zararsız görmüştür. Fakat bir süre sonra Pantürkizm ve Panislamizm akımlarının Türkiye tarafından bölgede kullanılacağı endişesiyle Türkiye'ye olan bakış açısını değiştirmeye başlamıştır.¹⁴⁵ Çünkü Türkiye Orta Asya ve Kafkasya Türk devletleri ile görüşmeler yapmasının yanı sıra Tataristan ve Başkurdistan gibi Rusya Federasyonu içerisindeki Türk kökenli özerk cumhuriyetlerle de görüşmeye başlamıştır. Aynı zamanda Rusya Federasyonu Çeçenlerle yaşadığı sorunlarda Türkiye'nin Çeçenistan'a destek verdiğini iddia etmiştir. Bu nedenle Rusya Federasyonu 1993 yılında yakın çevre doktrinin ilan ederek bölgedeki Türk yayılcılığı bizzat kendisi engellemek istemiştir.¹⁴⁶ “Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk Dünyası” söylemi Rusları rahatsız etmiş ve Rusya Federasyonu Türkiye'ye karşı Kürt ayrılıkçıları destekler nitelikte politikalar izlemeye başlamıştır.

Türkiye Rusya'nın bu politikası nedeniyle geri adım atmak zorunda kalmış ve bölgede yeni bir denge oluşmuştur. Bu denge Türkiye'nin bölgeye yönelik politikalarında daha temkinli davranmasına neden olmuştur. Özellikle 2000'li yıllardan sonra Rusya Federasyonu'nun benimsediği güvenlik ve dış politika doktrinleri, Avrasya merkezli yeni bir Rus yayılcılığını destekler niteliktedir. Bu Avrasyacı yaklaşımın en önemli temsilcisi olan Aleksandr Dugin'in bölgeye yönelik Rus politikalarını açıklamaya çalıştığı *Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım* isimli eserinde Türkiye'nin bölgeye yönelik hedeflerinin ABD'nin çıkarlarına hizmet ettiğini söylemektedir. Dugin'e göre; Türkiye'nin mevcut Kafkasya politikası ABD'nin bölgedeki çıkarlarına hizmet etmektedir. Çünkü ABD, Kafkasya jeopolitiğine ilgi duymakta ve bölgeye stratejik ortakları vasıtasıyla yerleşme amacındadır.¹⁴⁷

¹⁴⁵ Baskın Oran, *a.g.e.*, s.424.

¹⁴⁶ Baskın Oran, *a.g.e.*, s.422-423.

¹⁴⁷ Aleksandr Dugin, *a.g.e.*, s.277-325.

1993 ve 2000 yıllarında kabul edilen Rusya Federasyonu askeri doktrinleri ve Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Putin'in dışişleri danışmanlığını yapan Dugin'in Rus jeopolitiği isimli eseri açık bir biçimde Kafkasya'daki asıl tehdidin ABD olduğunu belirtmektedir. Türkiye ve Gürcistan'ın bölgedeki politikalarını ABD'nin tasarrufları çerçevesinde geliştirdikleri savunulmaktadır. Ayrıca Rusya Federasyonu ile Çeçenler arasında yaşanan sorunların arkasında da ABD'nin olduğu açık bir dille ifade edilmektedir.

Sonuç olarak, Kafkasya bölgesi özelinde Türk – Rus ilişkileri tıpkı Soğuk Savaş öncesi gibi bir güvensizlik atmosferinde şekillenmektedir. Türkiye, özellikle Gürcistan ile olan ilişkilerinde Rusya Federasyonu faktörüne dikkat etmekte fakat ABD ve AB'nin bölgeye yönelik beklentilerine de cevap vermeye çalışmaktadır. Çünkü başta BTC projesi olmak üzere Türkiye'yi ekonomik ve siyasi anlamda geliştirecek birçok proje ABD ve AB desteği sayesinde hayat bulmuştur.

7- Bölgesel Düzeyde Türkiye – ABD İlişkileri

1990'larda Türkiye ile ABD'nin Kafkaslara yönelik politika hedefleri birçok açıdan kesişmiştir. Her iki ülke için de önem taşıdığı söylenebilecek yeni ve daha önce denenmemiş bir işbirliği alanı doğmuştur. Kafkasya ile birlikte Orta Asya'da aslında hem Türkiye hem de ABD için yeni alanlardır. Ama Türkiye dil, din, kültür gibi çeşitli faktörler sebebiyle bölge ülkeleri ile daha hızlı bir şekilde ilişkilerini geliştirme olanağına sahipti. Türkiye'nin bu bölgesel politikası, 1990'lı yıllar boyunca ABD tarafından desteklendi. Rusya Federasyonu'nun 1993'den itibaren “Yakın Çevre Doktrini” ile bölgedeki etkinliğini artırmaya çalışması, AB'nin “Avrupa Taşıma Koridoru” (TRECECA) ve Devletler Arası Petrol ve Gaz Taşıma (INOGATE) projelerini ortaya atması Çin'in özellikle Kırgızistan ile ilişkilerini geliştirmeye çalışması ABD'nin bölgeye yönelik ilgisini artırmıştır. ABD, Kafkas ve Orta Asya ülkelerinin 1994 yılında Barış İçin Ortaklık Programı içine alınmasını sağlamıştır. ABD, bağımsızlığını kazanan bu yeni devletlerin tekrar Rusya Federasyonu etkisi altına girmesini istememiştir. Bu nedenle bölgeye yönelik ekonomik yardım programları hazırlamıştır. Ayrıca Orta Asya'daki petrol ve doğalgaz kaynaklarının Basra petrollerine alternatif olabilecek seviyeye gelebilmesi için bölgedeki enerji transferleri projelerini desteklemiştir. ABD, bağımsızlığını kazanan bu ülkelerin serbest pazar ekonomisine

geçmesini istemiş ve Türkiye'nin yaşadığı deneyimleri bu ülkelere aktarabileceğini düşünmüştür. Bu çerçevede Türkiye ile birlikte bu ülkelerin ruble bölgesinden çıkmalarını teşvik etmiştir. Her iki ülke için de Kafkasya ve Orta Asya yeni fırsatların bulunduğu bir bölge konumundadır. Türkiye ile ABD'nin sorunsuz olarak beraber hareket edebildikleri tek bölge Kafkasya ve Orta Asya olmuştur. Bu iki ülkenin yaşadığı tek sorun ise Ermenistan'ın Karabağ'ı işgal etmesiyle yaşanmıştır. ABD'deki Ermeni lobisinin aktif siyaseti ile ABD, Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarını işgal etmense sessiz kalmıştır. Azeri – Ermeni çatışması Türk – ABD ilişkilerinde sessiz bir anlaşmazlık noktası olmayı sürdürmektedir. İki ülkenin öncelikli ekonomik ve siyasal çıkarları bu sorunun gündeme gelmesini engellemiştir.¹⁴⁸

21. yüzyıldaki Amerikan stratejilerini açıklamaya çalışan Brzezinski *Büyük Satranç Tahtası* isimli eserinde ABD'nin bölgeye yönelik çıkarlarını açıklamaya çalışmıştır. Buna göre ABD için Kafkasya, mutlak suretle kontrol altında tutulması gereken bir bölgedir. Brzezinski'ye göre bölgede uygulanan Türk politikaları kısmen emperyalist izler taşımaktadır. Fakat Türkiye'nin sınırlı siyasi kabiliyeti ve askeri gücü göz önüne alındığında büyük bir politik etki alanına erişemeyeceği belirtilmektedir. Türkler kendilerini daha ziyade dağınık haldeki Türkçe konuşan topluluğun potansiyel lideri olarak görmektedirler. Görece modern olarak nitelendirdiği Türkiye'nin bölgede kendini ispat etmek istediğini söylemektedir. Brzezinski'ye göre bu istekler Rusya ve İran'ın bölgeye yönelik isteklerine oranla çok daha masum ve zararsızdır. Bu nedenle, ABD'nin bölgede kısa vadede Türkiye ile birlikte hareket etmesinde hiçbir sakınca yoktur.¹⁴⁹

Bu bağlamda Kafkasya özelinde ABD ile Türkiye arasındaki ilişkiler değerlendirildiğinde iki ülkenin geçmişten bu güne kadar hiç olmadığı kadar iyi bir birliktelik gözlemlenmektedir. Her iki ülke de Kafkasya ve ötesinde Orta Asya bölgelerine aynı perspektiften bakmakta ve bu bölgelerdeki çıkarları orta vadede örtüşmektedir. Her iki ülkenin de bölgedeki en önemli müttefiki Gürcistan'dır. ABD, Gürcistan ile birlikte İran, Ermenistan ve Rusya Federasyonu hattını bölmüş, Azerbaycan ve Orta Asya ülkeleri ile de bölgedeki varlığını anlamlandırmıştır. ABD'nin bu politikalarında en etkin rolü bölge ülkeleri ile kurduğu iyi ilişkilerle Türkiye üstlenmektedir.

¹⁴⁸ Baskın Oran, *a.g.e.*, s.278-283.

¹⁴⁹ Zbigniew Brzezinski, *Büyük Satranç Tarihi Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2005, s.192-193.

B- EKONOMİK FAKTÖRLER

Gürcistan ile Türkiye arasındaki ilişkilerin gelişimini etkileyen diğer faktörlerden birisi de iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler ve bölgenin uluslararası ekonomik değeridir. Kafkasya özellikle 2000 yılından itibaren başta AB'yi, ABD'yi ve Rusya Federasyonu'nu etkileyecek düzeyde ekonomik yatırımların merkezi durumundadır.

1- Ortak Projeler

Türk- Gürcü ilişkilerinin gelişimi ile birlikte iki ülke arasındaki karşılıklı bağımlılığa da önem verilmiştir. Bu bağlamda iki ülke arasındaki çeşitli ortaklıklar karşılıklı ekonomik bağımlılığa tesir etmektedir.

İki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler 1988 yılında Sarp Sınır Kapısı'nın açılması ile başlamıştır. Gürcistan'ın bağımsızlığını kazanması ile özellikle bavul ticareti bu bölgede yoğunlaşmış ve iki ülke arasındaki ticari faaliyetler resmen başlamıştır. 30 Temmuz 1992 tarihinde Türkiye ile Gürcistan arasında “Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması” ile “Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması” imzalanmıştır.¹⁵⁰ Bu anlaşmalar bağlı olarak, iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkileri düzenlemek ve geliştirmek için “Gürcistan – Türkiye Ortak Ekonomi Komisyonu” oluşturulmuştur.¹⁵¹ 1991 yılında Türkiye'den Gürcistan'a elektrik vermeye başlanarak, ilk resmi ekonomik ilişki kurulmuştur. Bir sonraki yıl ise, iki ülke arasındaki ticari ilişkileri artırmaya yönelik anlaşma ve protokoller imzalanmıştır. 1993 yılında ise Türk EXIM BANK ile Gürcistan İthalat – İhracat Bankası arasında 50 milyon dolarlık bir anlaşma imzalanarak Gürcistan'a kredi aktarılmıştır.¹⁵²

Gürcistan ile Türkiye arasındaki yatırım ilişkilerinin birçoğu Türk şirketleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Gürcistan'daki toplam Türk sermayesi yaklaşık olarak 150 milyon dolardır. Yapılan en büyük yatırımlar Turkcell'in çoğunluk hissesine sahip olduğu “Geocell Telecom” ve Tiflis havaalanının Tepe Afken Ventures (TAV) tarafından işletilmesidir. Gürcistan'da Türk firmalarının etkin olduğu başlıca sektörler; müteahhitlik, gıda ve

¹⁵⁰ “Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması”, *Resmi Gazete*, 30 Temmuz 1993, Sayı 21552, “Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması”, *Resmi Gazete*, 4 Haziran 1995, Sayı 22303.

¹⁵¹ “Uluslararası Ekonomik İlişkiler”, <http://ekutup.dpt.gov.tr/disekono/anlasma/2000.html>, 20.06.2008.

¹⁵² Ali Faik Demir, *a.g.e.*, 227-228.

işletmeciliktir. İki ülke arasındaki en önemli projelerden bir tanesi Hopa – Batum enerji nakil hattıdır. 1 Mart 2001 tarihinde TEDAŞ ile Rusya Federasyonu elektrik şirketi RAO UES arasında Gürcistan üzerinden Hopa – Batum hattıyla 70 milyon kWh elektrik enerjisi transferi amacıyla enerji alım sözleşmesi imzalanmış ve 20 Mart 2001 tarihinden itibaren enerji alımına başlanmıştır. Bu tarihten itibaren Gürcistan ile elektrik enerjisi alanında ticaret yapılamamış fakat yeni enerji projeleri üzerine çalışmalar yoğunlaştırılmıştır.¹⁵³

SSCB'nin dağılmasının ardından Karadeniz çevresinde kurulan yeni devletler, ekonomik olarak potansiyel birer güç haline gelmişlerdir. Bu devletleri ortak bir çatı altında toplamak isteyen Türkiye, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesi'ni (KEİB) ortaya atmıştır. Karadeniz'e kıyısı bulunan ülkeler arasında ülkeler arasında ekonomik ve ticari işbirliğini geliştirmek amacıyla kurulmuş olan KEİB, Karadeniz'e kıyısı bulunmayan fakat bölgede yer alan bazı ülkeleri de üyeliğe kabul etmiştir. Gürcistan da Karadeniz çevresindeki 11 ülkenin katılımıyla kurulan ve yaklaşık 400 milyon nüfuslu bir Pazar olan KEİB projesine katılarak bu oluşum içerisindeki yerini almıştır. KEİB projesinin kurucu üyeleri; Türkiye, Rusya Federasyonu, Ukrayna, Bulgaristan, Yunanistan, Azerbaycan, Ermenistan, Moldova, Romanya ve Gürcistan olmuştur. 25 Haziran 1992 tarihinde kurulan KEİB sayesinde üye ülkeler işgücü, mal, hizmet ve sermayenin serbest dolaşımını sağlayarak ortak bir kalkınma planı içerisinde yer almışlardır. Bu proje ekonomik anlamda önemli bir ortaklık gibi görünse de ulus üstü bir yapılanmaya sahip olmadığından AB gibi işlevsel bir yapıya erişememiştir. Çünkü bu projede hükümetler arası ilişkiler ön plandadır.¹⁵⁴ Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü Türkiye ile Gürcistan arasındaki ilişkilere alternatifler sunma bakımından önemli bir adım olarak görülmelidir. Günümüzde de bu teşkilata her iki ülke de önem vermektedir. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Anlaşması 25 Haziran 1992 tarihinde düzenlenen zirve toplantısında işlerlik kazanmış, parlamenterler, özel sektörler, belediyeler ve hatta dışı hükümetler boyutuyla çalışma organları, usulleri ve yöntemleri ile; bankası, istatistik veri ve ekonomik bilgi değişimi koordinasyon merkezi ile somut projeleri sonuçlandırabilecek temel öğelere sahip olmuş bulunmaktadır. Karadeniz Ekonomik İşbirliğini uluslararası bir örgüte dönüştüren KEİB anlaşması 5 Haziran 1995 tarihinde Yalta'da imzalanmıştır. Karadeniz Ekonomik İşbirliği imzalanan anayasa ile bölgesel bir ekonomik teşkilata dönüşerek adını Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (KEİT) olarak belirlemiştir.

¹⁵³ Derya Ekici, *Ülkemizde Elektrik Enerjisi Üretimi*, Sina Kitabevi, Bursa 2007, s.41-45.

¹⁵⁴ Tanış Bleda, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü", *Avrasya Dosyası, Azerbaycan Özel*, İlkbahar 2001, Cilt 7 Sayı 1, s.494-502.

Karadeniz’de bölgesel işbirliği faaliyetlerinin artırılması, iyi komşuluk ve şeffaflığın geliştirilmesine yönelik olarak çok uluslu bir barış gücünün oluşturulmasına ilişkin çalışmalar, Türkiye ile Gürcistan arasında sürdürülmüş, karar verilmiş ve 2 Nisan 2001’de hayata geçirilmiştir. Bu ortaklık Blackseafor adı altında Türkiye’nin önderliğinde Bulgaristan, Gürcistan, Romanya, Rusya Federasyonu, Ukrayna arasında İstanbul’da imzalanan Blackseafor Kurucu Anlaşması ile 2003 tarihinde tüm taraf ülkelerce yürürlüğe girmiştir. Blackseafor’un amacı, ortak sahile sahip olan ülkelerin deniz kuvvetleri arasında işbirliği ve birlikte çalışılabilirliğin geliştirilmesi suretiyle dostluk, iyi ilişkiler ve karşılıklı anlayışın güçlendirilmesine katkıda bulunmaktır. Bu proje KEİT ile düşünüldüğünde tamamlayıcı bir niteliğe sahiptir. Çünkü ülkeler arasındaki ilişkiler güvenlik odaklı da düşünülerek daha sağlam bir zemine oturtulmuştur.¹⁵⁵

Türkiye ile Gürcistan arasındaki en önemli proje kuşkusuz Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı’dır. Fakat bu proje, yalnızca Türkiye ile Gürcistan arasındaki ilişkilerle gerçekleşen bir proje olmamış çok uluslu bir konsensüs ile hayata geçirilmiştir. Bununla birlikte Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı da aynı şekilde projelendirilmiş fakat henüz faaliyete geçmemiştir. Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı AB ülkelerine gaz taşımak amacıyla düşünülen NABUCCO boru hattının da önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Türkiye’den başlayacak olan bu proje, 3300 km’lik bir boru hattının inşasını öngörmektedir. Proje 2002 yılında BOTAS tarafından başlatılmıştır. Türkiye’den çıktıktan sonra terminal ülke Avusturya’ya kadar sırasıyla Bulgaristan, Romanya ve Macaristan’dan geçecek bu boru hattının inşasına 2010 yılında başlanacağı duyurulmuştur. Hat, Türkiye İran doğalgaz hattı ile Bakü-Tiflis-Erzurum boru hatlarını Erzurum’da birleştirmektedir. İki ülke arasında ulaşım alanında ortaya konulan en önemli proje, Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaşım Koridoru adı verilen TRACECA (Transport Corridor Europa-Caucasus-Asia) projesidir. Bu projenin amacı; Avrupa ile Asya arasında daha önce Moskova üzerinden yapılan ulaşım koridoruna alternatif yeni bir koridor yaratarak, zengin yer altı kaynaklarına sahip Kafkasya ve Orta Asya cumhuriyetleri ile Avrupa arasında sağlam bir ulaşım köprüsü kurmaktır. Bu proje de AB’nin desteği ile yürütülmekte ve çokuluslu bir nitelik taşımaktadır.¹⁵⁶ Bu projeye ek olarak iki ülke arasında Türkiye – Gürcistan Karma Ulaştırma Komisyonu’nun desteği ile

¹⁵⁵ Özdem Sanberk, “Türkiye-ABD ve Yeni Karadeniz Bölgesinde Dönüşüm İçin İşbirliği”, *Avrasya Dosyası*, Cilt 13 Sayı 1, 2007, s.52

¹⁵⁶ Ali Faik Demir, *a.g.e.*, s.155.

oluşturulan Kars – Tiflis demiryolu projesi bulunmaktadır. Bu proje 7 Şubat 2007’de Tiflis’te Türkiye – Azerbaycan ve Gürcistan arasında “Tiflis Deklarasyonu” adı ile imzalanarak Kars-Tiflis-Bakü demiryolu projesi şeklinde geliştirilmiş ve hayata geçirilmesi konusunda önemli bir adım atılmıştır. Bu proje ile Türkiye’nin Ermenistan ile yaşadığı sorunlar nedeniyle Azerbaycan ile bağlantısının kesintiye uğramış olmasını engelleyecektir. Türkiye ile Azerbaycan bu demiryolu hattı sayesinde yeniden birbirine bağlanacaktır. Aynı zamanda Kars-Tiflis-Bakü demiryolu hattına ek olarak farklı bir güzergâh olan Hopa-Sarp-Batum demiryolu inşası da projelendirilmiştir. İki Türk yurdunu Gürcistan üzerinden birbirine bağlayacak olan bu proje, yılda 6 milyon ton yükün ülkeler arasında taşınmasını sağlayacaktır. Bu projeye iki Türk yurdu Gürcistan üzerinden birbirine bağlanacak ve İran ile Rusya Federasyonu güzergâhlarına alternatif yeni bir yol hizmete açılmış olacaktır.¹⁵⁷

Gürcistan bağımsızlığını kazandıktan sonra, Çoruh ve Kura nehirleri üzerinde ortak enerji projeleri alanlarında işbirliği başlatmak için Türkiye ile temasa geçmiştir. Buna müteakip 18-19 Ekim 1994 tarihinde Trabzon’da bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Bu toplantı neticesinde Gürcistan’ın amacının ortak enerji projesi geliştirmek olmayıp Çoruh Nehri üzerinde yapılacak barajların Batum ve çevresindeki nehir deltası üzerindeki olumsuz etkilerine yönelik araştırmaların başlatılması olduğu anlaşılmıştır. DSİ Genel Müdürlüğü uzmanlarından oluşan bir heyet Çoruh Nehri ile ilgili konuları görüşmek üzere 10-13 Eylül 1995 tarihlerinde Gürcistan’da ikinci bir toplantı yapmıştır. Bu toplantıdan bir yıl sonra 16-18 Eylül 1996 tarihlerinde Ankara’da Çoruh Nehri ile ilgili konulara ilişkin bir başka toplantı düzenlenmiş Çoruh Nehri üzerine yapılacak Deriner Barajı’nın Gürcistan topraklarına vereceği zararlarla ilgili araştırmalar yapılması konusunda anlaşmaya varılmıştır.¹⁵⁸ Çoruh Nehri üzerine yapılan ve tamamlanan Deriner Barajı, iki ülke arasında gerçekleşen ortak bir proje değildir. Gürcistan’ın taleplerine rağmen Türkiye projeyi kendi imkânlarıyla gerçekleştirmiş ve Gürcistan’a herhangi bir pay vermeyi uygun görmemiştir. Deriner Barajı dışında Türkiye ile Gürcistan arasında proje ve yatırım anlamında çok önemli atılımlar yapılmıştır. Her iki ülkenin tarihinde de bu yoğunlukta bir ortaklık bulunmamaktadır.

Bu projeler, Türkiye ve Gürcistan dışında tüm dünyayı ilgilendirecek çapta büyük ve uzun vadede her iki ülkeye de katkı sağlayacak projelerdir. Özellikle petrol ve doğalgaz boru

¹⁵⁷ Hasan Kanpolat, “Kars-Tiflis-Bakü Demiryolu Projesi, Kafkasya’da Demir İpek Yolu”, *Stratejik Analiz*, Mart 2007, s.63-69

¹⁵⁸ Sedat Çabuk, *Türkiye-Gürcistan İlişkileri ve Türkiye’nin Takip Etmesi Gerek Politikalar*, Kara Harp Akademisi Yayınlanmamış Akademi Tezi, İstanbul 2001, s.52-58

hatlarıyla ilgili olan projeler iki ülkenin kendi çıkarlarından ziyade uluslararası sisteme yön veren büyük güçlerin çıkarlarıyla da yakından ilgilidir. Bölgeye ilgi duyan Rusya Federasyonu, AB ve ABD, farklı proje ve örgütlenmeler ile hem Kafkasya-Orta Asya hattına egemen olmak istemekte hem de ürettikleri ve destek verdikleri projelerle bölgenin kalkınmasına yardımcı olmaktadır. Rusya Federasyonu Türkiye ile birlikte KAİB üzerinden etkinliğini devam ettirmek niyetindedir. Buna karşılık ABD, BTC petrol boru hattına verdiği ekonomik ve siyasal destekle, kendisine alternatif enerji yolları ve kaynakları oluşturmaya çalışmaktadır. AB ise, TRECECA'ya yaptığı yatırımla tarihi İpek Yolu güzergâhını yeniden canlandırarak Kafkasya ve Orta Asya pazarlarına açılmak, bu bölgelerdeki etkinliğini artırmak niyetindedir. Bu rekabet, Gürcistan ile Türkiye arasındaki ilişkilere orta vadede katkı sağlamaktadır. Her iki ülkenin sınır komşusu olmasından dolayı bölgeye yönelik yatırımlar her iki ülkeyi kapsayacak şekilde gerçekleşmekte ve bu durum iki ülke arasındaki karşılıklı bağımlılığın artmasına yol açmaktadır. Bu karşılıklı bağımlılık, iki ülke arasındaki ilişkilerin iyi niyet ve yardımlaşma çerçevesinde gelişimini zorunlu kılmaktadır. Ayrıca her iki ülkenin de gelişmekte olan ekonomilerinin bu projelere duyduğu ihtiyaç ilişkilerin istikrarlı bir biçimde sürdürülmesi gerekliliğini gündeme getirmektedir.

2- Kafkasya ve Orta Asya Pazarı

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Kafkasya ve Orta Asya ülkelerinde ekonomik sistem tamamen değişmiştir. Yıllarca SSCB'nin komünist ekonomik sistemi içerisinde bulunan bu ülkeler SSCB'nin dağılmasının ardından liberalleşme sürecine girmişlerdir. Bununla birlikte özellikle bölgenin yer altı kaynakları ABD ve AB gibi büyük ekonomik güçlerin ilgi odağı haline gelmiştir. SSCB'nin büyük devlet misyonunu üstlenen Rusya Federasyonu da bölgedeki etkinliğini ve nüfuzunu kaybetmemek için Bağımsız Devletler Topluluğu bünyesinde tutmak istediği bu devletlerle ilişkilerini sürdürmek niyetinde olmuştur. Bölge dünya ekonomisi için hem yeni bir pazar hem de enerji kaynakları bakımından iyi bir alternatiftir. Bölgedeki petrol ve doğalgaz rezervleri Arap Yarımadası eksenli Basra petrollerine ve Rus – İran doğalgazına alternatif olarak görülmektedir. Aynı zamanda bölge jeopolitik açıdan Rus hinterlandının merkezinde yer almakta, Orta Doğu, Avrasya ve Uzak Doğu eksenli güç merkezlerinin kesişme noktasında bulunmaktadır.

Orta Asya ve Kafkasya'da bulunan devletler liberalleşme süreçlerinde dış dünyaya daha fazla açılmaya başlamışlar ve doğal olarak AB ülkeleri ile de ticari ilişkilerini ilerletmişlerdir. Türk Cumhuriyetlerinin de dâhil olduğu BDT ülkeleri AB'nin dış ticaretinde oldukça önemli bir orana sahiptir. 2006 yılı itibariyle AB ülkelerinin BDT ülkelerinden toplam ithalatı 191 milyar dolar olarak gerçekleşmişken, AB'nin bu ülkelere toplam ihracatı 129 milyar dolarda kalmıştır. Fakat AB'nin BDT ülkeleriyle ticaretinde Rusya Federasyonu'nun büyük yer işgal ettiği de unutulmamalıdır. AB'nin bu ülkelerden her biriyle ikili ticari ilişkileri mevcuttur. Bu ilişkiler Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları (PCA) çerçevesinde yürümektedir. AB'nin söz konusu bölgeyle ticari ilişkileri, bölgesel olmaktan çok ikilidir. AB ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasında imzalanmış olan söz konusu anlaşmalar, miktar kısıtlamalarının ortadan kaldırılması, rekabet ve devlet yardımları gibi birçok ticari konuyu kapsamaktadır.¹⁵⁹

AB'nin BDT ülkelerinden ithalatının kompozisyonu incelendiğinde, bu ithalatın büyük kısmını enerji ürünlerinin oluşturduğu görülmektedir. BDT'nin AB'ye ihracatında bu ürünlerin payı % 60'tan fazla bir orana tekabül etmekte, AB ise bu ürünlerde BDT'nin en önemli ortağı konumunda bulunmaktadır.¹⁶⁰

Soğuk Savaş boyunca olduğu gibi, Sovyetler Birliği'nin dağılmasını takip eden ilk yıllarda da Orta Asya bölgesi ABD'nin dış politika öncelikleri arasında yer almadı. 1990'ların sonuna kadar Irak'ın Kuveyt'i işgali, Ortadoğu Barış Süreci, Bosna ve Kosova olayları, Rusya'nın geleceği ve NATO'nun yeniden yapılandırılması gibi gelişmelerle meşgul olan Washington, Orta Asya bölgesine ikincil önem atfetmeye devam etti. Ancak, bir taraftan Rusya'nın 1993'te ilan ettiği "Yakın Çevre Doktrini"yle Orta Asya'daki etkinliğini tekrar artırma çabası içerisine girmesi, Avrupa Birliği'nin TRACECA ve "Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Gaz Taşıma" (Intersate Oil and Gas Transport to Europe / INOGATE) projelerini geliştirmesi, Çin'in bölgede etkin olmaya başlaması, Türkiye'nin beklenen etkinliği gösterememesi ve ABD merkezli petrol şirketlerinin bölgede artan çıkarları gibi faktörler 1990'ların ortalarından itibaren ABD'nin bölgeye ilgisini yavaş yavaş artırdı.¹⁶¹

¹⁵⁹ İsmail Bozdemir, *Avrupa Birliği Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Ekonomik İlişkileri*, www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/DisTicaretGelistirmeDb/turk%20cumhuriyetleri/sayfa117.doc, 21.09.2008, s.117-122.

¹⁶⁰ İsmail Bozdemir, *a.g.e.*, s.122- 132.

¹⁶¹ İlhan Uzgel, "ABD'yle İlişkiler", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Yorumlar, Belgeler*, Baskın Oran (der.), Cilt. II, İstanbul, İletişim, 2001, s. 278.

ABD, bölgeye yönelik siyasi ve ekonomik hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla, ekonomik yardımları sık sık başvurduğu bir araç olarak kullandı. 1 Nisan 1992'de Özgürlük Desteği Yasası'nın (Freedom Support Act) yürürlüğe girmesiyle başlayan ve Clinton'un ikinci dönemi sırasında yoğunlaşan Amerikan yardımlarının miktarı 1999 sonu itibariyle 2,3 milyar doları aştı. George Walker Bush'un ABD Başkanı seçilmesinden 11 Eylül 2001'e kadar geçen süre zarfında da ABD'nin bölgeye olan ilgisi esasen ekonomik temelli olmaya devam etti. ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell'ın eski Sovyet Cumhuriyetlerinden sorumlu danışmanı Clifford Bond ABD Temsilciler Meclisi Uluslararası İlişkiler Komitesi'ne sunduğu bir raporda, ABD'nin bölgede yaşamsal çıkarları bulunduğunu, bunun da enerji kaynaklarının dünya piyasalarına sorunsuz aktarılması ve bölge ülkelerinin serbest piyasa koşullarını benimsemelerine odaklandığını ifade etmekteydi. 11 Eylül 2001'de New York ve Vaşington D.C.'de gerçekleştirilen terörist eylemler, bir yandan ABD'nin terörle mücadele söylemi altında dünyanın çeşitli bölgelerinde askerî operasyonlar yürütmesine imkân sağlarken, diğer yandan da ABD'nin bir çok ülkeyle yakın işbirliği içine girmesine de yol açtı. Bu ülkeler arasında bazı Orta Asya cumhuriyetleri de bulunmaktaydı.¹⁶²

Kafkasya ve Orta Asya devletleri bağımsızlıklarının hemen ardından serbest piyasa ekonomisini benimseseler de bu geçiş sürecinde büyük zorluklar yaşamışlardır. Buna rağmen günümüzde bu devletler yabancı yatırımlara kapılarını açmış, korumacı politikalardan yavaş yavaş sıyrılmaya başlamışlardır. Kafkasya ve Orta Asya jeoekonomik olarak birlikte değerlendirilmelidir. Çünkü ithalat ve ihracat ilişkileri içerisinde malların ve enerji kaynaklarının transferi bu jeoekonomik hat üzerinde yapılmaktadır. Bölgeye ilgi duyan ABD ve AB, bölgeyle sınırdaş olmamalarından dolayı ortak hareket edebilecekleri ülkeler üzerinden bölgeye etki etmek niyetindedirler. Özellikle AB'ye üyelik müzakereleri sürecinde olan ve ABD ile stratejik ortaklık konumunu korumaya çalışan Türkiye ile işbirliği içerisinde olan AB ve ABD, bölgeye yönelik tasarruflarında Türkiye ile birlikte hareket etmektedirler. Bunun en somut örneği; BTC ve TRACECA projelerinde Türkiye'nin kilit rol oynamasıdır. Bu bağımlı ilişki, Türkiye'nin politikalarında da etkisini göstermiştir. Türkiye, Ermenistan ile yaşadığı sorunlardan dolayı tüm enerjisini Gürcistan üzerinde toplamıştır. Gürcistan'ı Azerbaycan, Hazar ve Orta Asya'ya çıkış kapısı olarak gören Türkiye, bu ülke ile olan ilişkilerini istikrarlı bir biçimde iyileştirme niyetinde olmuştur. Nitekim AB ve ABD ile kurduğu bağımlı ilişkiden dolayı aldığı destekle de Gürcistan'ın bölgedeki en önemli ortağı

¹⁶² Çağrı Erhan, "ABD'nin Orta Asya Politikası ve 11 Eylül Sonrası Yeni Açılımları", <http://www.stradigma.com/turkce/kasim2003/vizyon.html>, 10.11.2007.

pozisyonundadır. Özellikle Gürcistan'ın Rusya Federasyonu ile yaşadığı sorunlar sonrası ilişkilerinin kopma noktasına gelmesi Türkiye ile daha yakın ve geliştirilebilir politikalar oluşturulmasına zemin hazırlamıştır.

C- BÖLGESEL GÜVENLİK FAKTÖRÜ

Kafkasya bölgesi sahip olduğu etnik farklılaşmalar nedeniyle tarihte hep çatışma düzeyi yüksek bir bölge olarak anılmıştır. Osmanlı Devleti ve SSCB dönemlerinde merkezi otoritenin kontrolü dâhilinde olan bölgede kısa süreli barış ve istikrar sağlansa da SSCB'nin dağılmasının hemen ardından çatışmalar yeniden tetiklenmiştir. Bunun en önemli nedeni, bölgedeki dinsel ve etnik yapının dağınık bir şekilde yerleşik olmasıdır. Bölge ülkelerinin tümünde etnik ve dinsel azınlıklara rastlanmaktadır. Özellikle Gürcistan'da çoğunluğu Müslüman olan Acarların yaşadığı Acaristan Özerk Bölgesi, kuzeyde bulunan Güney Osetya Özerk Bölgesi ve yine kuzeyde bulunan Abhazya Özerk Bölgesi zaman zaman Gürcistan'daki merkezi otorite ile sorunlar yaşamaktadır. Bunun dışında Pankisi, Javakheti bölgesinde yaşayan Ermeniler ve bu bölgeden 1944 yılında sürgüne uğrayan Ahıska Türklerinden Gürcistan'a dönenlerin bir bölümü bölgenin diğer etnik unsurlarını oluşturmaktadır. Bu etnik farklılık ve dağınıklık, diğer Kafkas coğrafyalarında da benzerlik göstermektedir.¹⁶³ Gürcistan'ın bu etnik düzensizliği belirli sorunlara neden olmaktadır. Fakat bu sorunlara çözüm bulunamamasının asıl nedeni; Gürcistan'ın merkezi idaresi ile bu bölgedeki yönetimlerin karşılıklı olarak görüşmemesidir. Çünkü bu sorunlara başta Rusya Federasyonu olmak üzere ABD, AB ülkeleri, Ermenistan, Türkiye, NATO ve BM müdahil olmaktadır. Bu ülkelerin ve uluslararası örgütlerin, Gürcistan'ın kendi iç sorunlarına müdahil olma eğilimlerinin nedeni bölgenin bir enerji koridoru niteliği taşımasından kaynaklanmaktadır.¹⁶⁴

Bölgedeki güvenlik sorunlarının başında enerji kaynaklarının transferinde kullanılan bu koridorun güvenliği gelmektedir. Özellikle Avrupa ve ABD artan doğalgaz ihtiyacını karşılayabilmek için Rus doğalgazına alternatif güzergâhlar oluşturmaya çalışmaktadır. Bu amaçla NABUCCO boru hattı projesi 27 Haziran 2006 yılında kabul edilmiş, bu proje ile Türkiye üzerinden AB ülkelerine doğalgaz taşınması amaçlanmıştır. NABUCCO projesinin 2012 yılında tam kapasite ile çalışmaya başlayacağı düşünülmüştür. Avrupa'nın ihtiyacını

¹⁶³ Güner Özkan, "Gürcistan'da Yeni Yönetim, Etnik Ayrılıkçı Bölgeler ve Güvenlik", *Orta Asya ve Kafkasya'da Güç Politikası*, Der. Turgut Demirtepe, Usak Yayınları, Ankara 2008, S.211-247.

¹⁶⁴ Jonathan Aves, *Gürcistan: Kaostan Düzene mi?*, Aka Kitabevi, İstanbul 2000, s.65-67.

neredeşye tek başına karşılayan ve bu durumun daha uzun yıllar sürmesini garantiye almak isteyen Rusya Federasyonu özellikle gelecekte doğalgazın en büyük tedarikçileri olan Orta Asya ülkelerini gazlarına sadece kendilerine satmaları konusunda politik ve ekonomik hamlelerle sıkıştırmaktadır. Bu projenin yanı sıra Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı ile Türkiye-Gürcistan eksenli enerji koridorunun önemi bir kat daha artmaktadır. Kafkasya, gelecekte dünyanın en önemli enerji koridoru olma pozisyonundadır. Bu hattın güvenliği başta ABD ve AB olmak üzere tüm dünya için büyük önem taşımaktadır. 2008 Kafkasya krizinin ardından ABD, bu projeye destek vermesi için Rusya Federasyonu'nu ikna etmeye çalışmaktadır. Fakat Gürcistan'ın Rusya Federasyonu ile yaşadığı sorunlar projenin kısa vadede hayata geçirilmesini zorlaştırmaktadır.¹⁶⁵ Projelerin hayata geçmesi sonrası bölgede yaşanabilecek çatışmalar Avrupa'ya yapılacak olan gaz ve petrol transferlerini tehlikeye sokacaktır. Bu nedenle bölgede siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanması gerekmektedir. Bu amaçla özellikle ABD Gürcistan'ın toprak bütünlüğünün korunması tezini savunmakta ve bölgede ortak hareket ettiği Türkiye ve Azerbaycan'dan da bu konuda destek beklemektedir. Rusya Federasyonu ise, Gürcistan'ın yaşadığı etnik problemlerde istikrarsızlığı artırmak adına Güney Osetya ve Abhazya'daki ayrılıkçılara destek vermektedir. Rusya Federasyonu'nun bu politikası nedeniyle Gürcistan'daki siyasi istikrar bir türlü sağlanamış ve bölge etnik çatışmaların odağı olmuştur.¹⁶⁶

Rusya Federasyonu'nun Kafkasya'ya yönelik bu politikalarda en büyük destekçisi İran'dır. Her ne kadar NABUCCO projesi ile İran doğalgazının Avrupa'ya transferi düşünülse de İran'ın ABD ile yaşadığı sorunlar bölgede Rusya Federasyonu ile birlikte hareket etmesini gerektirmiştir. İran'ın nükleer geliştirme programı ABD tarafından tepki çekmekte fakat Rusya Federasyonu bu konunun dünya güvenliğini tehdit etmediğini ve İran'ın nükleer enerji konusunda istediği şekilde davranabileceğini savunmaktadır. İran ile ABD arasındaki bu gerilimde AB ülkeleri ABD'nin yanında yer alarak İran'ı çeşitli diplomatik araçlarla uyarıya da NABUCCO projesine İran'ın destek vermesi gerektiğinden ABD gibi sert tepkiler vermekten kaçınmışlardır.

2008 yazında yaşanan Kafkasya krizi sonrası Gürcistan, NATO ile ilişkilerinde NATO'ya üyelik konusunun biran önce gerçekleşmesi gerektiğini belirterek daha istekli ve

¹⁶⁵ Mete Göknel, "Kafkas Krizinin Ardından Enerji Kaynakları Konusundaki Gelişmeler", www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?kat1=11&ID=2620, 15 Eylül 2008.

¹⁶⁶ Güner Özkan, *a.g.e.*, s.211-247.

aceleci tavır sergilemeye başlamıştır. Gürcistan, kriz boyunca Rusya Federasyonu'nun BTC ve BTE projelerini hedef aldığını belirtmiştir. Bu açıdan ABD'den ve AB'den askeri destek beklemiştir. Buna karşılık Rusya Federasyonu'nun dengeli güç kullanımı ve çatışmaları devam ettirmeme yönündeki eğilimi Rusya'nın da bu projelerin ABD ve AB için hayati önem taşıdığını farkında olduğunun göstermektedir. Bölgede oluşan bu enerji dengesi, Gürcistan'ın krizden zaferle çıkma umutlarını suya düşürmüş, devlet başkanı Saakaşvili'nin başta kendi halkı tarafından tepki görmesine neden olmuştur.¹⁶⁷ Sonuç olarak Kafkasya bölgesi, petrol ve doğalgaz boru hatlarının üzerinden geçtiği önemli stratejik bir konumdadır. bu nedenle bölgedeki etnik ve dinsel çatışmalar problemin muhatapları tarafından çözümlenememekte, başta ABD olmak üzere Rusya Federasyonu ve AB bölgesel sorunlara sık sık müdahale etmektedir. Türkiye, bölgedeki istikrarın sağlanması açısından kilit ülke konumundadır. Türkiye'nin ABD ve Rusya Federasyonu ile ilişkilerinde bölgesel düzeyde sorunlar bulunmamaktadır. Bu nedenle Türkiye, sık sık bölgede Rusya Federasyonu ile çeşitli işbirlikleri geliştirme niyetinde olmaktadır. Türkiye'nin bu koşullar altında Kafkasya'da yaşanan 2008 krizinde uzun vadeli bir vizyonla tüm bölgeyi kucaklayan ve hiçbir ülkeyi dışlamayan bir politikayla hareket etmiş olması ve Kafkasya istikrar platformu adını verdiği bir girişimi başlatması bölgedeki ağırlığını artırmıştır. Türkiye dışında bölgede hiçbir ülke böyle bir rolü yüklenilecek konumda bulunmamaktadır. Türkiye bu girişimin arkasında durmaya devam ettiği sürece bölge barışına ve istikrarına katkı sağlayacaktır. Dolayısıyla bölgede barış ve istikrardan yana olan Gürcistan ile ilişkilerini geliştirecek yeni bir faktör ortaya çıkmıştır.¹⁶⁸

D- İKİLİ İLİŞKİLERDE ETKİLİ OLAN DIŞ FAKTÖRLER

SSCB'nin dağılmasının ardından Rusya Federasyonu geleneksel Sovyet yayılım bölgesindeki topraklarda jeopolitik kontrolü yeniden eline geçirme arayışına girmiştir. Günümüz uluslararası sisteminde tek süper güç olarak tanımlanan ABD'nin bölgeye yönelik politikaları Rusya Federasyonu'nun bu girişimlerini etkisizleştirmek üzerine olmuş ve bölgede Soğuk Savaş döneminde yaşanan rekabet yeniden başlamıştır. Diğer taraftan bölgenin giderek artan jeoekonomik değeri AB'nin bölgeyle ilgilenmesine neden olmuştur.

¹⁶⁷ Mete Göknel, "Kafkaslardaki Savaş ve Enerji Hatları", www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID2463&kat1=42&kat2=, 20 Ağustos 2008

¹⁶⁸ Özdem Sanberk, "Yeni Büyük Oyun ve İstikrar Platformu", *Radikal Gazetesi*, 1 Eylül 2008

1- ABD'nin Kafkasya Öngörüsü ve Stratejileri

ABD, SSCB'nin dağılmasının hemen ardından bölge ülkelerinin bağımsızlık ve egemenlik taleplerini desteklemiştir. Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan çıkışlı petrol ve doğalgaz kaynakları ve bu ülkelerin yanında kaynakların taşınmasına yardımcı olacak enerji koridorlarının üzerinde bulunan Ermenistan ve Gürcistan gibi ülkelerin de sosyal, ekonomik ve siyasal gelişimlerine yardımcı olmak istemektedir. ABD, Kafkasya'da istikrar ve istihdamı sağlamak hedefindedir. Bu sayede ABD bölgedeki nüfuzunu artırarak yer altı kaynaklarının kontrolünü ele geçirecek ve bölge ülkelerinin serbest piyasa ekonomisine geçmeleriyle birlikte bölgeyi pazar olarak kullanacaktır. ABD şirketleri ABD'yi bu politikalarında destekleyerek ABD'nin bölgedeki etkisini artırmasını istemektedirler. ABD, petrol ithalat güzergâhlarının çeşitlendirilmesi ile Basra Körfezinde yaşanabilecek herhangi bir istikrarsızlıkta Kafkasya bölgesini ve bu bölgeden taşınan yer altı kaynaklarını alternatif olarak kullanmayı amaçlamaktadır.¹⁶⁹

11 Eylül 2001'de yaşanan olaylardan sonra ABD, Taliban rejiminin ve El-Kaide terör örgütü lideri Usame Bin Ladin'in etkinliğini kırmak amacıyla Afganistan'ı işgal etmiştir. ABD, Bush Doktrini doğrultusunda yürürlüğe koyduğu yeni güvenlik politikası ile tüm dünya genelinde uluslararası terörizme savaş açmış ve tüm ülkelerden yürüttüğü bu mücadeleye destek vermelerini istemiştir. Brzezinski, ABD'nin Jeostratejik gerekliliklerini anlattığı *Büyük Satranç Tahtası* isimli eserinde Avrasya'nın ABD için en önemli jeopolitik ödül olduğunu belirtmiştir.¹⁷⁰ Bu analiz, ABD'nin yalnızca terörizmle mücadele adına bölgede olmadığını bir göstergesidir. Çünkü bir başka analizde Brzezinski, ABD'nin uygulaması gerektiği politikaları şu şekilde sıralamaktadır:

“Uluslararası güç dağılımında potansiyel olarak önemli bir kaymaya neden olabilecek güce sahip, stratejik olarak dinamik Avrasya devletlerini tespit etmek ve bunların siyasal seçkinlerinin merkezi dış amaçlarıyla, bunlara ulaşma arayışlarının olası sonuçlarını deşifre etmek; konumları ve varlıkları daha aktif Jeostratejik oyuncular ya da bölgesel koşullar üzerinde hızlandırıcı etkilere sahip olan jeopolitik olarak önemli Avrasya devletlerini saptamak. Yaşamsal ABD çıkarlarını korumak ve geliştirmek üzere bu devletleri devre dışı

¹⁶⁹ Dinçer Taşçıkar, “Orta Asya'daki Ekonomik Reformlar ve Yeni Büyük Oyun”, *Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları*, Bağlam Yayınları, İstanbul 1998, s.241-243

¹⁷⁰ Zbigniew Brzezinski, *a.g.e.*, s.51

*bırakmak birlikte karar vermek veya kontrol etmek amacıyla belirli ABD politikaları geliştirmek, daha özel ABD politikaları arasında küresel ölçekte bağlantı kuracak daha kapsamlı bir jeostratejiyi kavramsallaştırmak.”*¹⁷¹

Buradan da anlaşılacağı gibi ABD, uluslararası sistemde süper güç olarak konumunu korumak istemektedir ve bu amaçla Rusya Federasyonu'nun olası meydan okumalarına engel olabilmek için bölgeye öncelikli olarak yerleşme politikasını benimsemektedir. Bu politika çerçevesinde bölgenin yer altı kaynakları ve bölgenin batı ürünlerine olan ihtiyacı bağlamında sahip olduğu pazar ABD'ye ek faydalar sağlamaktadır. Bölgede çeşitli yerlerde üstlere sahip olan ABD, etkinliğini artırmak amacıyla bölge ülkelerinin siyasi yapılarına baskı kurmaktadır. Bu politika çerçevesinde Kadife Devrim, Gül Devrimi, Turuncu Devrim adlarıyla anılan iktidar değişikliklerinde ABD'nin rolü olduğu iddia edilmiştir.¹⁷²

Sonuç olarak ABD, bölgedeki etkinliğini artırmak istemektedir. Bu bağlamda Rusya Federasyonu ile bölgede yaşanabilecek olası rekabete hazır görünmektedir. ABD uyguladığı bu bölgesel politikada büyük oranda Türkiye ile beraber hareket etmekte ve onun coğrafi üstünlüğünden faydalanmaktadır. ABD'nin bölgedeki diğer bir stratejik ortağı ise Gürcistan ve Azerbaycan'dır. ABD, Gürcistan ve Azerbaycan üzerinden hem enerji transferi projelerini hayata geçirmekte hem de Rusya'nın kenar kuşak olarak tanımladığı bölgeye yerleşmek için zemin hazırlamaktadır. Bu amaçla Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı'na büyük destek vermiş ve Azerbaycan, Türkiye, Gürcistan hattında karşılıklı ekonomik bağımlılığı esas alan bir sistem inşa etmiştir. Uluslararası sistemde ABD'nin hegemon güç konumunda olması ABD'nin bu politikaları izlerken herhangi bir uluslararası destek aramadan hareket etmesini sağlamaktadır. Türkiye, Gürcistan ve Azerbaycan da elde ettikleri ekonomik ve siyasal kazanımlardan dolayı ABD'nin bu politikalarına destek vermekte ve bölgede ABD ile birlikte hareket etmektedirler.

¹⁷¹ Zbigniew Brzezinski, *a.g.e.*, s.62-63.

¹⁷² *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Kasım 2003.

2- Rusya Federasyonu'nun Kafkasya Öngörüsü ve Avrasyacılık

SSCB'nin dağılmasından hemen sonra Rusya Federasyonu, kendi iç siyasi istikrarsızlıklarıyla ve ekonomik sorunlarıyla ilgilenmek zorunda kalmıştır. 1991 – 1993 yılları arasında daha sonra Atlantikçi olarak adlandırılacak olan grubun etkisiyle Kafkasya'yı ihmal eden Batı merkezli bir politika izlemiştir. 1993 yılından sonra ise Dugin'in Rus Parlamentosu'nun strateji ve jeopolitik konularda başdanışmanlığını yapan Aleksandr Dugin'in ortaya koyduğu Avrasyacılık görüşü ağırlık kazanmaya başlamıştır. Avrasyacılığın genel anlamda amacı, SSCB'den kopan ülkelerle ekonomik işbirliğini geliştirerek Rusya Federasyonu'nun siyasi ve ekonomik nüfuz alanını daha kalıcı ve güvenli hale getirmeyi ve ABD karşısında dengeyi sağlayarak uluslararası sistemdeki iki ya da çok kutupluluğu sağlamaktır.¹⁷³ Rusya Federasyonu, 1993 yılından itibaren Avrasyacıların etkisiyle bölgeye yönelik politikalarını yakın çevre doktrinini ileri sürerek değiştirmiştir. Aleksandr Dugin, Avrasyacılığı aktarmaya çalıştığı eseri *Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım'* da Rusya Federasyonu ile Atlantikçilerin çıkarlarının her alanda uyuşmadığını belirtmektedir. Dugin'e göre özellikle Kafkasya Ruslar ve batı Avrupalıların jeopolitik çıkarlarının geleneksel olarak çatıştığı bir alandır. Dugin, Rusya Federasyonu'nun ekonomik ve politik çıkarlarının Bağımsız Devletler Topluluğu içindeki bağları kuvvetlendirmekten geçtiğini ifade etmiştir.¹⁷⁴

Rusya Federasyonu, 1993 yılına kadar geçirdiği duraklama devresini hızla kendini toparlayarak atlattığı ve eski Sovyet toprakları üzerinde yeniden söz sahibi olabilmek için harekete geçmiştir. Bağımsızlığını yeni kazanmış olan Kafkasya ülkelerinin ekonomik ve siyasi yönlerden kendilerini idare edemeyecek konumda olmaları, Rusya Federasyonu'nu çeşitli konularda içişlerine müdahale etmeye teşvik etmiştir.¹⁷⁵ 1993 yılında Rusya Federasyonu'nun Doğu Avrupa'yı tamamen terk etmesinden sonra kendisine hareket sahası olarak Kafkasya ve Orta Asya bölgeleri kalmıştır. Aynı yıl Moskova'da kabul edilen dış politika konsepti ile eski SSCB toprakları yakın çevre doktrini içerisinde değerlendirilmiş ve Rusya Federasyonu'nun bundan sonraki dönemlerde etki alanı olarak kabul edilmiştir. Bu doktrin çerçevesinde eski Sovyet Cumhuriyetleri'ni bir çatı altında toplamayı amaçlayan

¹⁷³ Nejat Tarakçı, *a.g.e.*, s.50-51

¹⁷⁴ Aleksandr Dugin, *a.g.e.*, s.365

¹⁷⁵ Kamil Ağacan, *a.g.e.*, s.76.

oluşumlara yönelmiştir.¹⁷⁶ Rusya Federasyonu, Orta Asya doğalgazının ve Kafkas petrolünün farklı güzergâhlarda kendisinden bağımsız olarak batıya aktarılmasına karşı çıkmaktadır. Çünkü batı için alternatif olabilecek bu kaynaklar, Avrupa'nın doğalgaz ihtiyacının neredeyse tamamını karşılayan Rusya Federasyonu için ekonomik bir darbe anlamına gelmektedir. Ayrıca Rusya Federasyonu ile Almanya, Fransa gibi Rus doğalgazına bağımlı ülkelerle Rusya Federasyonu arasındaki ilişkilerin bağımlılık boyutu azalacak Rusya'nın AB'nin lokomotifi olan bu ülkeler üzerindeki etkinliği zamanla kaybolacaktır. Rusya Federasyonu, GAZPROM ve ITERA şirketleri üzerinden Kafkasya'ya doğalgaz vermektedir. Türkmenistan'dan Bakü'ye ve oradan da Tiflis'e ulaştırılacak olan yeni doğalgaz hattı bölgenin Rusya'ya olan bağımlılığını da azaltacaktır.¹⁷⁷

2008 yazında yaşanan krizin ardından Rusya Federasyonu bölge konusundaki kararlılığını açıkça göstermiştir. Fakat ABD'nin bölgedeki etkinliği de bu kriz sonrası kesin bir biçimde ortaya çıkmıştır. Özellikle Gürcistan'ın ABD'den aldığı destek Rusya Federasyonu'nun bu bölgeleri kaybetmek üzere olduğunun bir göstergesi niteliğindedir. Ermenistan da dâhil olmak üzere tüm Kafkasya ülkeleri ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri batı ile olan ilişkilerini geliştirmekte ve bu ülkeler başta Amerikalı olmak üzere batılı yatırımcıların ilgi odağı haline gelmektedirler.

Sonuç olarak Rusya'nın bölgeye etkin olma çabaları Rusya Federasyonu ile problem yaşayan Kafkas ülkelerini ABD'nin yanına çekmiş ve bölgedeki Rus etkinliği yavaş yavaş azalmaktadır. Rusya Federasyonu'nun bölgedeki etkinliğinin azalması, ABD'nin Kafkasya'da beraber hareket etmeyi planladığı Türkiye'nin Kafkas ülkeleri ile olan ilişkilerini geliştirmiştir. Ermenistan ile yaşadığı özel sorunlardan dolayı Ermenistan hariç Gürcistan ve Azerbaycan ile önemli projelere imza atan Türkiye, bölgeden elde edeceği ekonomik ve siyasi çıkarlar doğrultusunda ABD'nin bir nevi bölgedeki izdüşümü olarak hareket etmektedir.

3- AB'nin Kafkasya Öngörüsü ve Stratejileri

AB, Uluslararası Hukuk, İnsan Hakları, Eşitlik ve Çok Taraflılık ilkelerini ön plana çıkarması sayesinde Kafkas ülkeleri tarafından saygı duyulan ve güvenilen bir örgüt konumundadır. Uluslararası Hukuku ön plana çıkarması AB'nin faaliyetlerine meşruiyet

¹⁷⁶ Osman Metin Öztürk, *a.g.e.*, s.36.

¹⁷⁷ Oktay Tanrısever, *a.g.e.*, s.3

kazandırmaktadır. Kafkasya'daki ülkeler açısından AB, kendi aralarındaki ve özellikle de kendi ülkeleri içindeki sorunların çözülmesi açısından tercih edilir bir ortak konumundadır. Fakat AB, bu sorunlara ABD'nin ve Rusya Federasyonu'nun gereğinden fazla müdahil olmalarından dolayı karışmamayı tercih etmektedir.¹⁷⁸ Buna rağmen AB'nin Kafkasya'ya olan ilgisi her geçen gün artmaktadır. Kafkasya'ya yönelik ayrılan kaynaklar Rusya Federasyonu'nun bölgeye ayırdığı kaynaktan çok daha fazladır.¹⁷⁹

AB, 1990 yılında BDT üyesi 11 ülke ve Gürcistan'da sürdürülen Ekonomik Reform ve Kalkınma Sürecine destek olmak, dünya ekonomisi ile bu ülkelerin bütünleşmesine yardımcı olmak üzere TACIS programını benimsemiştir. TACIS programı ile bu ülkelerin ekonomik ve siyasi gelişmelerine katkı sağlamak ve istikrarlı bir ekonomik sistemi bölgede yerleşik kılmak hedeflenmiştir. Haziran 1994 Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nde kabul edilen "Reddemann" raporu ile Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan Avrupa'nın coğrafi sınırları içerisine dahil edilmiştir. 1999 yılında ise bu ülkeler Avrupa Konseyi'ne alınmıştır.¹⁸⁰

22 Haziran 1999'da Lüksemburg'da Güney Kafkasya ülkeleri ile düzenlenen AB zirvesinde AB ülkeleri bölgeye verdikleri ekonomik ve siyasal desteği açıkça dile getirmişlerdir. Zirvenin hemen ardından 1996 tarihinde imzalanan "Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması" 1 Temmuz 1999 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşma ile AB, Gürcistan'a demokratik ilkelere, kanunlara ve insan haklarına vereceği destek çerçevesinde serbest pazar ekonomisinin teşvik edilmesi ve güçlendirilmesini amaçlamıştır.¹⁸¹

AB 2003 yılından itibaren Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) kapsamında dünyanın çeşitli bölgelerinde görev almaya başlamıştır. Bu bölgelerden birisi de Kafkasya'dır.¹⁸² AB'nin bölgeye yönelik en büyük projesi TRACECA'dır. AB, bu proje ile Avrupa-Kafkasya-Orta Asya koridorunun alt yapısını oluşturmaktadır. Böylece Orta Asya'ya yönelmek isteyen AB, Moskova'ya alternatif bir güzergâha sahip olacaktır. Gürcistan ve Azerbaycan da bu güzergâhın önemli geçiş noktaları konumundadır. TRACECA, bir diğer adıyla yeni ipek yolu projesi, Kafkas devletleri için hayati önem taşımaktadır. TRACECA

¹⁷⁸ Mahmut N. Sezgin, "AB'nin Güney Kafkasya Politikası", *Stratejik Analiz*, sayı 43, Kasım 2003, s.63.

¹⁷⁹ Mahmut N. Sezgin, *a.g.e.*, s.63

¹⁸⁰ Ali Faik Demir, *a.g.e.*, s.154.

¹⁸¹ *Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri ve Bölge Ülkeleri İlişkileri, Özel İhtisas Kurulu Raporu*, Devlet Planlama Teşkilatı Raporları, Ankara, 2000, s.14

¹⁸² Hasan Kanpolat, "2004 Yılında Doğu İle Batı Arasında Kafkasya: Geçmiş Doğuda Gelecek Batıda mı?", *Stratejik Analiz*, sayı 56, Aralık 2004, s.60.

projesi dışında AB'nin Gürcistan'da yürüttüğü başka projeler de vardır. Nabucco doğalgaz taşıma projesi Bakü- Tiflis- Erzurum doğal gaz hattının bağlandığı ve doğal gaz geçişinin Avusturya terminaline kadar sürdüğü bir projedir. Özellikle Avrupa artan doğalgaz ihtiyacını karşılayabilmek için Rus doğalgazına alternatif güzergâhlar oluşturmaya çalışmaktadır. Bu amaçla NABUCCO boru hattı projesi 27 Haziran 2006 yılında kabul edilmiş, bu proje ile Türkiye üzerinden AB ülkelerine doğalgaz taşınması amaçlanmıştır. NABUCCO projesinin 2012 yılında tam kapasite ile çalışmaya başlayacağı düşünülmüştür.¹⁸³

1993 yılında başlatılan Avrupa İnsanı Yardım programı (ECHO) program kapsamında Gürcistan'a 84 Milyon Avro yardım yapılan gıda güvenlik programı (FSP), 1998-2004 yılları arasında 110 Milyon Avro borç ve 65 Milyon Avro hibe aktarılan İstisnai Finansal Programı (EFA), 1994 yılında başlatılan ve Gürcistan'ın 2004 seçimlerine 2 Milyon Avro yardım yaparak desteklenmiş olan Demokrasi ve İnsan Hakları İçin Avrupa İnisiyatifi Programı (EIDHR) AB'nin Gürcistan'da gerçekleştirdiği programlardır.¹⁸⁴

Sonuç olarak AB, Rusya Federasyonu'nun ve ABD'nin bölgeye yönelik ilgisinin yanında sessiz kalmak istememektedir. AB, her geçen gün artan doğal gaz ihtiyacında Rusya doğalgazına alternatif bir seçenek aramaktadır. Bu şekilde Rusya federasyonu ile ilişkilerinde bu bağımlılık unsuru göz ardı edebilecek seviyeye geleceklerdir. Tüm bu faktörlerle birlikte AB, bölgedeki ülkelerin ekonomik gelişimlerini tamamlamalarını beklemekte ve bölgeye yönelik yapacağı yatırımları projelendirmektedir. Kafkasya bölgesi hem kendi pazar potansiyeli ile hem de Orta Asya'daki potansiyel pazara ulaşım bakımından AB için büyük önem taşımaktadır. Avrupa Birliği üyelik sürecinde olan Türkiye, AB'nin bölge ile iletişimde bir köprü vazifesi görmektedir. AB ile iyi ilişkiler geliştirmek isteyen Gürcistan ve Azerbaycan, Türkiye ile ilişkilerini de bu boyutta analiz etmekte ve Türkiye'yi bir Avrupa ülkesi olarak değerlendirerek birçok konuda örnek almaktadır.

¹⁸³ Ali Faik Demir, *a.g.e.*, s.155.

¹⁸⁴ *European Union In The World, Working For Peace, Securaty and Stability*, EU Yayınları, Brüksel, 2005, s.23-35.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SONRASI TÜRKİYE-GÜRCİSTAN İLİŞKİLERİNİN TEMEL PARAMETRELERİ VE ULUSLARARASI SİSTEMİN İKİLİ İLİŞKİLERE ETKİSİ

Bu bölümde ilişkilerin temel parametreleri olan bu konu başlıkları detaylandırılarak açıklanacaktır. İki ülke arasındaki ilişkilere doğrudan veya dolaylı olarak etki eden katkı sağlayan bu temel parametreler, hem iki ülke açısından hem de bölgeye yönelik tasarruflarda bulunmak isteyen ABD, AB ve Rusya Federasyonu açısından oluşturulacak politikalarda dikkat edilen hususları içermektedir. Soğuk Savaş sonrası döneme ilişkin birinci bölümde yapılan analizler doğrultusunda uluslararası sistemin ikili ilişkilerdeki rolü de bu bölümde ayrıntılı olarak incelenecektir.

Özellikle SSCB'nin dağılması sonrası bu bölgelerde oluşan jeopolitik boşluklarda¹⁸⁵ ABD ve Rusya Federasyonu'nun mücadele içerisinde olmaları bölgenin stratejik önemini arttırmış, aynı şekilde bölgede yaşanan tüm gelişmelerde de sorunun bölge ülkeleri dışına çıkmasına neden olmuştur. Gürcistan'ın kendi sınırları içerisinde yaşadığı sorunlar, bu bağlamda başta Rusya Federasyonu olmak üzere ABD, AB, Türkiye ve İran ekseninde ilgi oluşturacak düzeye gelmiştir. Bu nedenle hem Türkiye'nin hem de Gürcistan'ın yaşadığı sorunlar, çatışmalar, işbirlikleri, ortaklıklar ve iki ülke arasındaki ilişkiler yoğun olarak dünya gündemine taşınmakta, bölgenin bir enerji koridoru olması ve Soğuk Savaş sonrası jeopolitik öneminin artması sebebiyle özellikle büyük güçlerin müdahalelerine sebep teşkil etmektedir.

¹⁸⁵ Jeopolitik boşluk; Ahmet Davutoğlu'nun *Stratejik Derinlik* isimli eserinde açıklanmaya çalışılan, Soğuk Savaş sonrası dönemde SSCB'nin etkin olduğu bölgelerde oluşan kaotik durumu ifade etmektedir. Ahmey Davutoğlu, *a.g.e.*, s.119.

I- TÜRKİYE-GÜRCİSTAN İLİŞKİLERİNE ETKİ EDEN GÜVENLİK SORUNLARI VE SİYASAL SONUÇLARI

Türkiye ile Gürcistan arasındaki ilişkilerin siyasal anlamda farklı işlevleri vardır. Bu işlevlerin en önemlisi; bölgesel olarak Kafkasya'ya ve enerji koridoru olması itibarıyla de bölgeye yönelik çıkarları olan büyük devletlere olan etkileridir. Türkiye ile Gürcistan arasındaki siyasal ilişki, yalnızca iki ülkeye doğurduğu sonuçlar bakımından değil, tüm dünyayı kapsayacak bir biçimde değerlendirilmelidir.

Çalışmamızda oluşturmak istediğimiz sistem düzeyinde analiz perspektifinin yanı sıra konumuz dahilinde incelediğimiz iki aktörün kendi iç ve bölgesel sorunları dış etkilerden bağımsız bir şekilde ilişkileri etkileyebilmektedir. Bunlar Gürcistan'ın azınlıklarla yaşadığı sorunlar bölgesel düzeyde Türkiye'nin Ermenistan ile yaşadığı problemler ve iki ülke arasında bir sorun olarak ortaya çıkan Ahıska Türkleri gibi meseleler şeklinde sıralanabilir. Bu parametreler aktör düzeyinde incelenebilir fakat büyük güçlerin bu parametreleri değerlendirerek kendi politikalarının bir parçası haline getirmesi bakımından sistem düzeyinde bir etkiye neden olmaktadır.

Örneğin Rusya Federasyonu, Gürcistan'ın iç sorunlarına müdahil olarak Türkiye ile Gürcistan arasındaki ilişkilere etki edebilmektedir. Bunu yaparken de aktör düzeyinde incelenmesi gereken spesifik sorunları yani; ilişkilere yön veren temel parametreleri kullanmaktadır. Bu bakımdan çalışmamıza Türk – Gürcü ilişkilerini etkileyen aktör düzeyindeki sorunlara ve ilişkilere de yer verilmiştir.

A- GÜRCİSTAN'IN TEMEL GÜVENLİK SORUNLARI

Gürcistan'ın yüzölçümü 69.700 km² olup nüfusu 5.300.000 ve Başkenti Tiflis'tir. Dini yapı açısından karışık olarak nitelendirilebilecek olan Gürcistan'da nüfusun %65'i Gürcü Ortodoks, %11'i Müslüman, %10'u Rus Ortodoks, %8'i Ermeni Ortodoks ve %1 Yahudi'dir.

Etnik yapı olarak %70 Gürcü, %8 Rus, %10 Ermeni, %5 Azeri ve kalanlarını ise Abhazlar, Ukraynalılar, Osetler ve diğerleri oluşturmaktadır.¹⁸⁶

Gürcistan içinde bulunduğu farklı, etnik yapı itibariyle her an etnik ve dini çatışmalara gebe bir ülkedir. Bu etnik ve dini çatışmalar zaman zaman sıcak çatışmaya dönüşmekte ve sonuçları dünya kamuoyunca da gözlemlenen bir boyuta ulaşmaktadır. Gürcistan içerisinde üç özerk bölge mevcuttur. Bunlar Abhazya, Güney Osetya ve Acaristan'dır. Bu bölgeleri idare eden yerel özerk yönetimler zaman zaman merkezle sorunlar yaşamakta ve bağımsızlık taleplerinde bulunmaktadırlar. Bununla birlikte bu özerk bölgelerin dışında da çeşitli etnik ve dini azınlıklar bulunmaktadır. Bunların başında Javakheti ve Pankisi bölgelerinde dağınık olarak yaşayan Ermeniler, Ruslar, Kuzey Kafkasya halkları, Müslüman Gürcüler, Javakheti bölgesinden 1944 yılında sürülen ve yakın bir zamanda yavaş yavaş bölgeye yerleşmeye çalışan Ahıska Türkleri bulunmaktadır. Bu etnik farklılıklar ülkenin idaresini de güçleştirmektedir. Çünkü başta Rusya Federasyonu olmak üzere ABD ve AB bölgede yaşanan iç sorunlara müdahil olmakta bu nedenle de Gürcistan bağımsız hareket edebilme yetisini yitirmektedir.¹⁸⁷

Gürcistan'ın içerisinde bulunduğu bu çatışma durumunu detaylandırarak açıklamakta fayda vardır.

1- Abhazya Sorunu

Abhazya Özerk Cumhuriyeti Gürcistan'a bağlı olup SSCB'nin dağılmasından beri fiilen bağımsız bir ülkedir. Gürcistan'ın Karadeniz sahilinin kuzeyinde yer alan bu özerk cumhuriyet, Rusya Federasyonu'nun ana toprakları ile bu federasyona bağlı Karaçay Çerkez Özerk Bölgesi'yle komşudur. Yüzölçümü 8700 km² olup nüfus 537.000 (1997) başkent Suhumi Karadeniz kıyısında bir liman şehridir.¹⁸⁸ Abhazya Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti SSCB dönemi boyunca Gürcistan'a bağlı bir özerk cumhuriyet statüsündeydi. SSCB'nin dağılıp BDT'nin kuruldu günlerde Abhazya'nın başkenti Suhumi'de Kafkas Dağlı

¹⁸⁶ Mustafa Öztürk, "Kafkasya'nın Tarihi Coğrafyası ve Stratejik Önemi", *Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri XIX ve XX. Yüzyıllarda Türkiye ve Kafkaslar*, 24-26 Ekim 2002, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 2003, s.16.

¹⁸⁷ Güner Özkan, *a.g.e.*, s.211-247

¹⁸⁸ Alaeddin Yalçınkaya, *Kafkasya'da Siyasi Çekişmeler Etnik Düğümden Küresel Kördüğümüne*, Lalezar Kitabevi, Ankara 2006, s.181-182.

Halkları Birliği III. Kongresi yapıldı. Kongreden bir konfederasyon kararı çıktı ve Abhazya Kafkas Halkları Konfederatif Birliği'ne cumhuriyet statüsünde dâhil olarak Gürcistan'dan ayrıldığı ilan etmiştir. Bunun üzerine Gürcistan bölgede olağanüstü hal ilan etmiştir. 14 Ağustos 1992 tarihinde Gürcistan Abhazya'yı işgal etmiş ve iki ülke arasında resmen savaş başlamıştır. BDT'ye girmek istemeyen Gürcistan, Abhazya'nın bağımsızlık talepleri karşısında Rus desteğini alabilmek için BDT'ye dâhil olmayı ve kendi toprakları üzerinde Rus üslerinin kurulmasını kabul etmiştir. Şevardnadze'nin BDT'nin temasları sonucu Rusya Federasyonu 1994 yılının Eylül ayında Abhazya sınırını kapatmıştır. Ekim sonunda ise Rusya Federasyonu'nun denizden de abluka oluşturması sonucu Abhazya dünyadan tecrit edilmiştir. Gürcistan'ı BDT içinde tutmak konusunda ikna etmek üzere Abhazya'nın Gürcü milliyetçiliğine kurban edilmesi tüm Kuzey Kafkasya'da tepkilere yol açmıştır.¹⁸⁹

Nihai statüsüne karar veremeyen Abhazya, (Tam bağımsızlık mı Gürcistan veya Rusya ile federal yapı mı yoksa Kafkas Dağlıları ile federalizm mi?) kendi içinde çok iyi organize olmuştur ve askeri başarıları Gürcistan'ı şaşırtmıştır. Bu bağlamda Abhazya'yı Gürcistan sınırları içinde tutma istekleri Gürcistan yönetiminin Rus Barış Gücü'ne göz yummasına neden olmuştur. Daha sonra Rusya'nın, Jirinovski'nin 1993 seçimleri öncesi hissettirdiği eski Sovyet ülkelerine müdahale etme amaçları çerçevesinde her fırsatta Abhazya'da asker buldurması veya mevcut askeri gücü yeni katılımlarla desteklemesi Gürcistan'ın BDT konusunda oyalamaları Rusya Federasyonu ile Gürcistan arasındaki ilişkilerin bir istikrara oturmasına engel olmuştur. Rusya Federasyonu'nun Abhazya'nın bağımsızlık isteklerini BDT çerçevesinde barış gücü ile durdurmak bahanesiyle Rusya Federasyonu'nun bölgeyi kontrol amacına yönelmesi Gürcistan'ın tepkisine yol açmıştır. Söz konusu bu çekişme Nisan 2002'de Rusya Federasyonu'nun Abhazya'ya asker sevkıyatı yapması ve Gürcistan'ın bu duruma sert tepki vererek derhal Rus kuvvetlerinin Abhazya'yı terk etmesini istemesiyle doruk noktasına ulaşmıştır. Nitekim BDT nezdinde barış gücü gönderilmesi Abhazya'nın Gürcistan'a karşı bağımsızlık taleplerini karşı Gürcistan'ın Rusya Federasyonu'ndan yardım istemesi üzerine gerçekleşmiştir.¹⁹⁰

ABD'nin desteğiyle 2003 yılında "Kadife Devrim" ile işbaşına gelen Saakaşvili, Rusya Federasyonu'nun SSCB'den kalma Gürcistan'ı kontrol etme çabalarına karşı daha

¹⁸⁹ Alaeddin Yalçınkaya, *a.g.e.*, s.185.

¹⁹⁰ Kamil Ağacan, "Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Gürcistan İlişkileri", *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası* (der:İdris Bal), Nobel yay., Ankara, 2004, s.433.

cesur adımlar atmıştır. Bu bağlamda göreve geldikten hemen sonra gazetelere yaptığı açıklamada Saakaşvili; “Abhazya’yı geri almak için bugün hazır değiliz, ancak 2-3 yıl içinde hazır oluruz.” diyerek Abhazya ve diğer özerk bölgeler konusundaki hassasiyetlerini ortaya koymuştur.¹⁹¹

Bu bağlamda Gürcistan Abhazya’ya uyguladığı ekonomik ambargoyu daha sertleştirmiş ve Abhazya limanına yaklaşan Rus gemilerinin vurulacağını açıklamıştır. Abhazya’ya lüks tatil için gelen Ruslar yeni Tiflis yönetimi tarafından uyarılmış ve oranın tatil yeri değil 300.000 Gürcü’nün kovulduğu savaş bölgesi olarak anılmıştır.¹⁹² Daha sonra Jirinovski’ye Abhazya yolunda saldırı gerçekleşmesi ilişkilerin daha da gerilmesine neden olmuştur.

2004 Ekim’inde Abhazya’da gerçekleşen başkanlık seçimlerini Rus destekli Rauf Hacimba yerine, Sergey Bagapş kazanmıştır. Sergey Bagapş, 2008 yılında gerçekleşen Gürcü- Rus çatışmaları sonrası bağımsızlığını ilan etmiştir. Şu an fiilen bağımsız olan Abhazya ile Gürcistan arasında kısa dönemde yeni bir çatışma çıkma olasılığı vardır.

2- Güney Osetya Sorunu

Kafkasların eteklerinde kurulmuş olan Güney Osetya Gürcistan’a bağlı özerke bir bölge olarak yüzölçümü yaklaşık 3900 km² olup nüfusu 100.000 civarındadır. Yönetim merkezi Tskhinvali’dir. Osetya’ya adını veren bu bölgedeki Oset nüfusudur ve toplam nüfusun yüzde yetmişini oluşturur.¹⁹³ 17 ve 18. yüzyıllarda bir bölümünün Müslüman olduğu söylenen Osetlerin ülkesi SSCB tarafından 1922 yılında Güney Osetya, 1936’da ise Kuzey Osetya özerk bölgeleri olarak ayrılmıştır. Güney Osetya’da nüfusun yüzde kırkı Müslüman diğer bölümü ise Ortodoks’tur. Hıristiyan Gürcüler ile Müslüman Osetler geleneksel olarak çatışma halindedirler. Gürcüler, Osetlerin asıl vatanlarının Kuzey Osetya olduğunu savunarak, Güney Osetya’yı Gürcistan olarak tanımlamışlardır. 1989 yılında Osetya’da Gürcü dilinin mecburi tutulmasına dair Gürcistan’ın yasa çıkarması, Osetlerin tepkisine yol açmıştır. Bu uygulama bölgenin özerklik statüsünü özerk cumhuriyet statüsüne çıkarılması ve Rusya Federasyonu’na bağlı Kuzey Osetya ile birleşme taleplerine yol açmıştır. Bu ihtilaflar 1989

¹⁹¹ “Abhazya’yı 3 Yılda Geri Alırız”, *Hürriyet Gazetesi*, 6 Temmuz 2004.

¹⁹² Aleaddin Yalçınkaya, *a.g.e.*, s.187

¹⁹³ Alaeddin Yalçınkaya, *a.g.e.*, s.189.

yılı boyunca devam etmiş ve 1990'da Gürcüler Güney Osetya'da iktidardaki halk cephesinin seçimlerde aday gösterilmesinin yasaklamıştır. Bu yasağın ardından Osetler buldukları bölgede Güney Osetya Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etmiş ancak Rusya Federasyonu ve Gürcistan bu deklarasyonu reddetmiştir. 1992'de olaylar giderek büyümüş, yapılan halk oylaması sonucunda Osetya'nın bağımsızlığı ve Kuzey Osetya ile birleşmesi halkoyuyla kararlaştırılmıştır. Bu süreç boyunca Gürcistan, 1990 – 91 ve 92 yıllarında bölgeye askeri müdahalelerde bulunmuştur. Temmuz 1992'de Yeltsin ile Şevardnadze arasındaki görüşmelerde Gürcü – Oset çatışmasının durdurulması kararı alınmış ve Dagomis Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma gereğince Temmuz 1992'de Rusya Federasyonu bölgeye müdahale etmiş ve çatışmaları durdurmuştur.¹⁹⁴

2000'li yıllara kadar Osetya'nın en önemli talebi, Gürcistan'dan ayrılıp Kuzey Osetya ile birleşmek ve Rusya Federasyonu'nun bir parçası olmaktı. Fakat Rusya Federasyonu Gürcistan ile olan ilişkilerini bu sorun nedeniyle kesintiye uğratmak istememiş, buna rağmen Güney Osetya'ya da belli başlı konularda destek vermekten geri kalmamıştır. Saakaşvili'nin iktidara gelmesiyle Gürcistan'ın özerk bölgeleri hedef alan politikaları sıklaşmıştır. Bu tarihten sonra Rusya Federasyonu ile Gürcistan arasındaki ilişkilerin gerilmesiyle Osetler, bölgede yalnız kalmış, fakat Rusya Federasyonu'nun askeri ve siyasal desteği devam etmiştir. Bu desteği neden gösteren Gürcistan yönetimi 2004 yılında Osetya'ya müdahale etmiş ve bölgede askeri çatışmalar başlamıştır. 2004 Ağustos'undan 2008 Ağustos'una kadar geçen sürede Osetya ile Gürcistan arasında kısa süreli çatışmalar devam etmiş, 2008 Ağustosunda Gürcistan'ın bölgeye müdahalesi ile Kafkasya'da savaş patlak vermiştir. Savaşın asıl nedeni 17 Şubat 2008 tarihinde Güney Osetya'nın bağımsızlık ilan etmesi ve bu bağımsızlığı Rusya Federasyonu'nun BDT'nin, AB'nin ve BM'nin tanımasını istemeleridir. Güney Osetya parlamentosu kabul ettiği kararda Kosova'nın ikna edici bir örnek olduğunu belirterek, Kosova örneği ile egemen devletlerin toprak bütünlüğü argümanının önceliğini yitirdiğini savunmuştur. Bunun üzerine 8 Ağustos sabahı Gürcistan silahlı kuvvetlerinin Güney Osetya'ya karşı düzenleyeceği harekât başlamıştır.¹⁹⁵

Saakaşvili göreve geldiği ilk günden beri toprak bütünlüğünün tesisini temel alan bir politika izlemiştir. Bu amaçla Haziran 2004'te "Osetya ile Yeniden Uzlaşma Planını"

¹⁹⁴ Alaeddin Yalçınkaya, *a.g.e.*, s.190-191.

¹⁹⁵ Hasan Kanpolat, "Güney Osetya Sorununun yakın Tarihi", www.avsam.org/tr/yazigoster.asp?ID=2441&kat1=42&kat2=, 30 Ağustos 2008

açıklamış ve bölgeye yönelik ekonomik projelere ağırlık verilmesi konusunda bir karar alınmıştır. Fakat Osetya, bu kararın ardından bağımsızlık taleplerini yinelemiş, Osetya'nın bağımsızlığı için referandum düzenleyerek % 99,8 evet oyu kullanılarak gerçekleştirilen halk oylamasının sonucunda bağımsız olduklarını iddia etmiştir.¹⁹⁶

Rusya Federasyonu, Gürcistan'ın Güney Osetya'ya müdahalesinin hemen ardından bölgedeki barış gücüne ve Batının özellikle de ABD'nin Gürcistan'a verdiği desteği göz ardı etmeden, soruna müdahil olmuş ve bölgede savaşıyan taraf haline gelmiştir. Gürcistan bu müdahalesinde batının, kendisine destek vereceğini Rusya'nın da soruna çok fazla müdahil olmayacağını düşünmüştür. Nitekim 2008 Kasım'ında Gürcistan parlamentosunda bu konuya ilişkin bir tartışma yapılmış ve Gürcistan'ın askeri müdahalesindeki hataları detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Savaş Gürcistan'ın başkenti Tiflis'in Rusya Federasyonu tarafından savaş uçaklarıyla bombalanmasına kadar, Gürcistan için ağır ve yıkıcı sonuçları doğurmuştur. Uluslararası kamuoyunda Gürcistan, barışı bozan taraf olarak görülmüş, Gürcistan ise çatışmaların yoğunlaşması ve büyümesinden Rusya Federasyonu'nu suçlamıştır. Sonuç olarak kriz, yapılan ateşkes anlaşması ile sona erse de siyasal ve diplomatik olarak devam etmektedir.¹⁹⁷

Bu çatışmalar sonucunda çeşitli uluslararası sonuçlar ortaya çıkmıştır. Gürcistan'ı bombalayan Rus uçaklarının Ermenistan'daki üslerden havalanması Gürcü Ermeni ilişkilerinin yeniden gözden geçirilmesi sonucunu doğurmuştur. Bununla birlikte Gürcistan'a yardım etmek amacıyla Karadeniz'den Kafkaslara yönelik ABD ile soruna müdahil olan ve savaşıyan taraf haline gelen Rusya Federasyonu arasındaki ilişkileri Soğuk Savaş dönemindeki iki kutupluluk durumuna gelmiş ve ABD ile Rusya Federasyonu bölgeye yönelik hedeflerini açıkça belli etmişlerdir. AB ülkeleri ise Gürcistan'a sınırlı destek vermekle birlikte sorunun temelinde Rusya Federasyonu'nun olduğunu söyleyen ve Rusya Federasyonu'nu suçlayan ifadelerden kaçınmışlardır. AB, gelişmeleri yakından izlemiş ve tarafları savaşı durdurma konusunda ikna ederek diplomasi masasına çekmeyi başarmıştır. AB için bu gelişme Gürcistan'a kesin olarak yerleşme sonucunu taşımaktadır. AB'nin bundan sonraki hedefi, Rus barış güçlerinin bulunduğu ayrılıkçı bölgelere AB'li askerlerle müdahale etmek olacaktır.¹⁹⁸

¹⁹⁶ Hasan Kanpolat, *a.g.e.*

¹⁹⁷ Ali Faik Demir, "Güney Osetya Krizinde Kim Haklı Kim Haksız? Kim Kazandı Kim Kaybetti?", www.avsam.org/tr/yazidoster.asp?ID=2467&kat1=42&kat2=, 5 Kasım 2008

¹⁹⁸ Reha Yılmaz, "Kafkasya'da Büyük Oyunun Küçük Halkası: Güney Osetya", www.avsam.org/tr/yazigoster.asp?ID=2468&kat1=42&kat2=, 10 Kasım 2008

Rusya Federasyonu ise özellikle bölgenin ekonomik ve siyasal yapısı itibariyle sorunlardan uzak kalmak istememekte her türlü soruna ve çözüme müdahil olma hedefindedir.

Güney Osetya'nın geleceği açısından herhangi bir kalıcı çözüm sunulamamış, Gürcistan Güney Osetya ilişkileri çözümsüzlük dâhilinde devam etmiştir. Gürcistan, Güney Osetya ve Rusya Federasyonu ile giriştiği bu mücadele sonrası BDT'den tamamen ayrıldığını açıklayarak ABD ile olan ilişkilerini stratejik ortaklık seviyesine taşımıştır.

Dünya bu çatışmanın ardından resmen ikiye bölünmüştür. ABD karşıtı politikaları ile bilinen Hugo Chavez, Güney Osetya'nın bağımsızlığını tanımış ve ABD'nin sorunun temeli olduğunu söylemiştir. Chavez ile birlikte Nikaragua Devlet Başkanı Daniel Ortega da Chavez'in görüşlerine katılarak ABD'yi suçlamış ve Güney Osetya'nın bağımsızlığını tanımıştır. Böylece Rusya Federasyonu dışında Güney Osetya'nın bağımsızlığını tanıyan devletler de ortaya çıkmış ve Rusya Federasyonu'nun bu küresel krizde yalnız bırakmamışlardır.

3- Acaristan Sorunu

Gürcistan'a bağlı özerk cumhuriyet olan Acara, 3000 km²'lik bir bölgede olup nüfusu 393.000'dir. Acara'nın başkenti Batum'dur. Acara Özerk Cumhuriyeti halkının önemli bir kısmını oluşturan ve bölgeye adını veren Acarlar, İslamiyet'i kabul etmiş fakat etnik olarak Gürcü olan bir halktır. 1877 – 78 Osmanlı Rus harbinden sonra bölgenin Rusya'ya bağlanması üzerine Müslüman halkın önemli bir bölümü Türkiye'ye göç etmiştir. Bu bölge 1921 yılında Türk – Sovyet dostluk anlaşması neticesinde kurulmuş Bolşevik yönetiminin Kafkasya'da yönetimi ele geçirmesinden sonra Acarya Özerk Sosyalist Cumhuriyeti'ne dönüştürülmüş daha sonra Gürcistan' a bağlı Acarya Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti haline gelmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra diğer özerk bölge cumhuriyetler gibi eski statüsünün devamı olarak Gürcistan Cumhuriyeti'ne bağlı özerk cumhuriyet olmuştur. Ancak Gürcistan'daki diğer özerk cumhuriyetlerde olduğu gibi burada da özerklik ve bağımsızlık tartışmaları gündeme gelmiştir. Buna rağmen Saakaşvili'nin iktidara gelmesine kadar büyük bir problem oluşturmamıştır.¹⁹⁹

¹⁹⁹ Alaeddin Yalçınkaya, *a.g.e.*, s. 198-199.

Acaristan, Abhazya ve Güney Osetya'nın aksine hiçbir zaman bağımsızlık ve kendi kaderini tayin hakkını kullanma düşüncesine sahip olmamıştır. Bu yüzden bir dönem merkezi hükümet ile silahlı çatışmanın yaşanmadığı tek özer bölge konumunda olmuştur. Acaristan Yüksek Şura Başkanı Aslan Abaşidze'nin gayretleri neticesinde 1991-1994 yılları arasında yaşanan iç savaşlarda Acaristan, Gürcistan'ın en istikrarlı bölgesi olmuştur. Bunun neticesinde 2000 yılının Şubat ayında Gürcistan parlamentosu, Acaristan'ın özerkliğini gündeme almış ve Nisan ayında özerkliği onaylamıştır.²⁰⁰

Türkiye – Gürcistan ve Acara özerk Cumhuriyeti arasındaki ilişkileri etkileyen en önemli belge 13 Ekim 1921 tarihli Kars Anlaşması'dır. Bu anlaşmaya göre Türkiye, garantör ülke konumundadır. 2004 sonrası Gürcistan ile Acaristan arasındaki sorunlarda Türkiye'nin müdahalesi gündeme gelmiş fakat Türkiye kalıcı barışın sağlanması konusundaki görüşlerini yineleyerek sorunlara çok fazla müdahil olmak istememiştir. Gürcistan ile Acara Özerk Cumhuriyeti arasındaki gerginlik 2004 yılının Mart ayında Hulo ve Kobuleti illerindeki seçimlerin yenilenmesi amacıyla bölgeye girmek isteyen seçim görevlilerinin Acar yetkililer tarafından bölgeye sokulmamasıyla başlamıştır. Bu olaydan sonra Gürcistan meclisi Acaristan'da devlet otoritesinin sağlanması, silahların toplanması, insan hakları ihlallerinin sona erdirilmesi hakkında bir kanun tasarısı çıkarmış, Acaristan'da olağanüstü hal ve seferberlik ilan etmiştir. Gürcistan'ın Kulevi bölgesinde yapmak istediği tatbikat esnasında Acaristan'a karşı askeri harekâta bulunulacağı endişesini taşıyan Aslan Abaşidze, Acaristan'ı merkeze bağlayan köprüleri yıkmış ve iki yönetim arasındaki gerginlik doruk noktasına ulaşmıştır.²⁰¹ Söz konusu gerginlik, Abaşidze karşıtı muhalefetin Acaristan halkı ile üniversite öğrencileri ile beraber yaptığı gösteriler sonucunda 6 Mayıs 2004'te Abaşidze'nin istifa etmesi ve Moskova'ya gitmesiyle son bulmuştur. Bunun üzerine Saakaşvili, Batum'a yaptığı ziyaretle merkezi hükümet ile Acara Özerk Cumhuriyeti arasındaki bağları yeniden kurmuştur.²⁰²

Saakaşvili'nin Acara Özerk bölgesinde kazandığı bu zafer, daha sonraki yıllarda gerçekleştirdiği revizyonist politikalara da cesaret vermiştir. Aynı yıl yaşanan Abhazya sorunu ve yine aynı yıl yaşanan Osetya gerginliği ile 2008 yılında Gürcistan'ın Osetya'ya

²⁰⁰ Kamil Ağacan, *a.g.e.*, s.434.

²⁰¹ "Acara Köprüleri Uçuruyor." *Hürriyet Gazetesi*, 3 Mayıs 2004

²⁰² "Abaşidze Kaçtı Saakaşvili Geldi." *Hürriyet Gazetesi*, 6 Mayıs 2004.

yaptığı askeri müdahaleler Acara bölgesinde Abaşidze'ye karşı kazanılan bu zaferin verdiği cesaretin bir neticesi olarak görülebilir.

4- Ahıska Türkleri Sorunu

Kafkaslarda siyasi gelişmelerin ilk bakışta önemli bir boyutunu teşkil etmemekle birlikte önemli göstergelerinden birisi Ahıska Türkleri hakkındaki kararlardır. Ahıska Türkiye'nin Gürcistan sınırına yaklaşık 30 km uzaklıkta olup, Gürcistan'ın güney batısında bulunan bölgedir. Bölge aynı zamanda Mesketya dağları üzerinde bulunduğundan Mesket veya Mesketya Türkleri de denmektedir. Mesket Sıradağları, Kafkasya'nın büyük ve küçük olarak nitelendirilen bölümlerini birleştiren dağ dizisidir. Burası aynı zamanda günümüzde Ermeni nüfusun bulunduğu Javakheti İdari Biriminin büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Etnik olarak Anadolu ve Kafkas Türklerinin parçası olan Ahıska Türkleri, ayrı bir boy ya da etnisiteye sahip değillerdir. Burada yaşayan Türkler, bölgenin isminden dolayı Ahıskalı ya da Ahıska Türkleri olarak adlandırılmıştır. Ahıska Türklerinin büyük çoğunluğu Osmanlı'nın Gürcistan'ı fethinden sonra Konya, Tokat ve Yozgat'tan getirilen İç Anadolu Türklerinden oluşmaktadır.²⁰³ Bunun dışında kısmen Müslümanlaşmış ve Türkleşmiş Gürcü'lerin de varlığından söz edilmektedir.²⁰⁴ 1828-1829 Osmanlı – Rus Savaşı sonucunda imzalanan Edirne Anlaşması ile Ahıska Ruslara bırakılmıştır. Bu bölgede yaşayan Türkler 1944 yılında SSCB lideri Stalin tarafından diğer Kafkas halklarıyla beraber sürgüne gönderilmiştir. O dönemde Stalin, yaklaşık sayıları 300.000 - 400.000 olan Ahıskalı'yı Gürcistan'ın güneyindeki topraklardan Özbekistan'a sürmüş ve o tarihten bugüne kadar yalnızca 10.000 Ahıskalı bölgeye geri dönebilmiştir. Vatandaşları Gürcistan'a geri dönmek isteyen Ahıskalıların durumları Ağustos 1994'te Rusya ile Gürcistan arasındaki “Sürgün edilen kişilerin, çocukları ve torunları da dahil olmak üzere haklarının geri verilmesi hakkında” yapılan anlaşma gereğince Ahıskalıların anavatanlarına geri dönme hakları verilmiştir. Fakat bu geri dönüşü destekleyecek fiili çabalar henüz gerçekleşmemiştir. Bu anlaşma öncesi Türkiye, 1992 yılında çıkardığı “Ahıska Türklerin Kabulü ve İskânına Dair Kanun” ile Ahıska Türklerinin Türkiye'ye yerleşmesi ve geldikleri devletlerle olan hukuki ilişkilerinin sürdürülebilmesi için “Çifte Vatandaşlık” statüsünün verilmesini kabul etmiştir.²⁰⁵

²⁰³ Alaeddin Yalçınkaya, *a.g.e.*, s.205

²⁰⁴ İdris Bostan, “Ahıska”, *DİA*, Cilt 1, İstanbul 1988, s.526.

²⁰⁵ Rasim Bayraktar, “Ahıskalılar Açısından Gürcistan'daki Gelişmeler”, *Ahıskalılar Vakfı Tarih ve Kültür Dergisi*, Sayı 2, İstanbul Mayıs 2002, s.12.

Gürcistan yönetimi Avrupa Konseyi'ne verdiği taahhütte 2001 – 2010 yılları arasında Ahıska Türklerinin anavatanlarına dönmelerini sağlayacağını belirtmiştir. Fakat bununla ilgili somut bir gelişme gözlemlenememiştir. Ahıska Türklerinin anavatanlarının önemli bir bölümünü oluşturan Javakheti bölgesinde Ermenilerin olması nedeniyle Ermeni lobileri her zeminde Ahıskalıların bu topraklara dönmelerini engellemektedir. Bölgede bulunan Ahalkale Rus üssünün kapatılma kararı Ermeniler arasında Ahıskalıların yurtlarına dönüş yolunun açıldığı izlenimi vermektedir. Bu sorun, Türkiye ile Ermenistan ilişkilerinde de ayrı bir mesele olarak ele alınmaktadır.²⁰⁶

Türkiye ile Gürcistan arasındaki ilişkilerde Deriner Barajı dışında yalnızca siyasi olarak nitelendirebileceğimiz tek sorun Ahıska Türklerinin anayurtlarına dönüş meselesidir. Türkiye bu meseleye gereğinden fazla ihtiyatlı davranmakta ve sorunun iki ülke arasında bir krize dönüşmesini istememektedir. Fakat sorunun çözümü için kabul edilmiş sürecin de takipçiliğini yapmaktadır. Gürcistan ise topraklarında yeni bir etnik grubun, başka bir bölgesel probleme sebep olabileceği endişesiyle sorunun çözümünü zamana yaymak istemektedir. Çünkü Gürcistan henüz topraklarında var olan etnik problemleri çözüme bağlayamamıştır. Ahıska Türkleri nedeniyle de Türkiye ile sorun yaşamak istemeyen Gürcistan, Avrupa Konseyi vasıtasıyla taahhüt edilmiş süreç için konunun takipçisi olan tarafları bilgilendirmekte ve yaşadığı sorunları da başta Türkiye olmak üzere tüm taraflarla paylaşmaktadır.

Ahıska Türkleri, Türkiye ile Gürcistan arasında sorun olan bir mesele değil, ilişkilerin bütününde yer alan kültürel bir detay ve karşılıklı güvenin ve iyi niyetin bir sigortası olarak değerlendirilmelidir. Çünkü Türkiye, meselenin çözümünde kendisine düşen payı kabullenmiş ve Gürcistan'a çözümlenme sürecinde destek vereceğini taahhüt etmiştir.²⁰⁷

Gürcistan'da patlak veren kriz sonrası bölgedeki istikrarsızlık nedeniyle 1 Ocak 2009 tarihinde sona eren dönmek isteyen Ahıskalıların başvuru süresi Gürcistan parlamentosu hukuk komisyonu tarafından 1 Temmuz 2009 tarihine kadar uzatılmıştır. Bu süre uzatımı

²⁰⁶ Alaeddin Yalçınkaya, *a.g.e.*, s.215.

²⁰⁷ Hasan Kanpolat, "Gürcistan'ın Ankara Büyük Elçisi Tiflis'e Başbakan Gitti" *Hürriyet Gazetesi*, 4 Kasım 2008.

kararı öncesi Gürcistan ile Türkiye arasında dışişleri seviyesinde yürütülen görüşmeler, etkin rol oynamıştır.²⁰⁸

5- Javakheti Sorunu

Kafkasya'daki etnik farklılaşmaların odağı olan bir başka bölge ise Javakheti bölgesidir. Bölge özel idari bir birim olmadığı halde coğrafi demografik özellikleri yüzünden siyasi önem taşımaktadır. Gürcistan'ın güney batısında Türkiye'nin Ardahan vilayeti ile sınır bölgesinde yer alan ve Gürcistan'ın 12 idari biriminden birini oluşturan Javakheti'nin nüfusunun önemli bir kısmını Ermeniler oluşturmaktadır. Bölge aynı zamanda Gürcistan Ermenistan sınırının bulunduğu yerdir.²⁰⁹

Bölgede genel olarak iki temel sorun bulunmaktadır. Bu sorunlardan ilki; Türkiye'nin de müdahil olduğu Ahıska Türkleri sorunudur. Ahıska Türklerinin bölgeye dönecek olması Ermenileri rahatsız etmektedir. Türkiye'nin uzun vadede Azerbaycan ve Orta Asya ile ilişkilerinde önemli yeri olması beklenen Türkgözü (Posof) sınır kapısı bu bölgede bulunmaktadır. Türkiye, Ahıska Türklerinin de bölgeye yerleşmesiyle bu sınır kapısının daha güvenilir olacağını düşünmektedir. Bölgedeki ikinci sorun ise; Ermenilerin özerklik talebidir. Özellikle 2003 sonrası gelişmeler Ermenilerin bu taleplerinin artmasına neden olmuştur. Dünya çapında ciddi ve etkili bir lobiye sahip olan Ermeniler Javakheti Sorunu'nun da ABD ve Avrupa ülkelerinin gündeme taşımıştır. Buna rağmen bugünkü şartlar dahilinde ABD'den veya Avrupa'dan Gürcistan aleyhine bir politika izlemeleri beklenmemektedir. Bölgedeki Rus üssünün tasfiyesi ve ABD'nin Gürcistan'daki etkinliğini artırması karşısında ABD'nin Ermenilere destek vermesi çok da gerçekçi görünmemektedir. Öte yandan bu bölgede doğabilecek özerk ya da bağımsız bir Ermeni devletinin ilk amacı Ermenistan ile birleşmek olacaktır. Bu bakımdan değerlendirildiğinde Javakheti bölgesi Gürcistan için dikkat edilmesi gereken bir bölge niteliğindedir.²¹⁰

Gürcistan ile Ermenistan arasındaki sorunların büyük bölümünün de kaynağı Javakheti Ermenilerinin istek ve talepleridir. Bu sorun, Gürcistan'ın Azerbaycan ile olan ilişkilerine

²⁰⁸ "Ahıska Türklerinin Dönüşü", *Hürriyet Gazetesi*, 29 Aralık 2008.

²⁰⁹ Alaeddin Yalçınkaya, *a.g.e.*, s.214

²¹⁰ Kamil Ağacan, *a.g.e.*, s.83-87

Türkiye'nin Ermenistan ile yaşadığı sorunlarda Ermenilere herhangi bir destek verilmemesine ve Türk – Gürcü ilişkilerinin ortak sorun kaynağı bağlamında gelişmesine neden olmaktadır.

6- Pankisi Vadisi Sorunu

Pankisi Vadisi, Gürcistan'ın kuzeydoğusunda, Çeçenistan sınırında bulunan, idari bir birim olmayan önemli bir geçittir. Bu geçit Çeçen direnişçilerin dış dünya ile temasını sağladıkları en önemli yol olarak bilinmektedir. Rusya Federasyonu ile Gürcistan arasındaki ilişkilerin temelinde yer alan problemlerden birisi de Pankisi Vadisi üzerinden Çeçen direnişçilere Gürcistan'ın verdiği iddia edilen destektir. Bu vadi 11 Eylül 2001 saldırıları sonrası ABD'nin de ilgisini çekmiş, bölgede Çeçenlere eğitim vermek üzere bulunan El-Kaide üyelerinin olduğu iddia edilmiş ve ABD askerleri bölgeye yerleştirilmiştir.²¹¹ Böylece bölge, aynı anda Rus ve ABD askerlerinin konuşlandığı bir konuma sahip olmuştur.

Pankisi Vadisi Rusya Federasyonu ve ABD'nin her an kozlarını paylaşmak için kullanabilecekleri bir bölge konumundadır. Her ikisi de kendileri için tehlike arz eden teröristlere karşı burada olduklarını iddia etmektedirler. Fakat bölgedeki konumları bu söylemlerinden biraz daha farklıdır. Rusya Federasyonu hem Çeçenistan bölgesini abluka altına almak istemekte hem de Gürcistan üzerinde asker bulundurarak gözdağı vermektedir. ABD ise El-Kaide militanlarının izini sürmekle beraber bölgedeki gelişmelere yakın olabilmek ve anında müdahale edebilmek amacıyla bölgedeki askeri varlığını sürdürmek niyetindedir. Bununla beraber ABD daha önce de belirttiğimiz nedenlerden dolayı bölgedeki etkinliğini artırma ve bölgeye yerleşme planları yapmaktadır.

B- TÜRKİYE'NİN KAFKASYA BÖLGESİNE YÖNELİK GÜVENLİK SORUNLARI

Osmanlı Devleti'nin yıkılmasına neden olan en önemli savaşlar Balkan ve Kafkasya'da yapılan Osmanlı – Rus savaşlarıdır. Bu savaşlarda ağır yenilgiler alan Osmanlı kendisi için ağır anlaşmalara imza atmış ve bu süreç sonunda parçalanmıştır. Osmanlı

²¹¹ Alaeddin Yalçınkaya, *a.g.e.*, s.194-198

Devleti'nin merkez coğrafyasını oluşturan Anadolu Jeostratejik olarak Balkanlar'dan ve Kafkasya'dan gelebilecek saldırılara açıktır. Özellikle tarihi Osmanlı – Rus savaşları Rusya'nın Osmanlı'yı yıkan devlet olarak anılmasına neden olmuştur. Osmanlı'dan miras kalan bu Rus çekincesi ve özellikle Rusya'nın sıcak denizlere inme isteği Türkiye'yi her zaman korkutmuştur.

Bu sebepten dolayı Türkiye Kafkasya güvenliğine her zaman ayrı bir önem vermiştir. Son dönemlerde bölgede faaliyete geçen Bakü – Tiflis – Ceyhan Petrol Boru Hattı ve gerçekleştirilmesi muhtemel diğer enerji ve ulaşım projeleri nedeniyle bölgenin güvenliği Türkiye açısından hassasiyet gösterilmesi gereken bir konu olmuştur.²¹²

Türkiye için Kafkasya bölgesinin önemini artıran en önemli güvenlik sorunu; Ermenistan ile yaşadığı problemlerdir. Ermenistan bağımsızlığının hemen ardından Azerbaycan toprağı olan Karabağ'ı işgal etmiş 1915 yılında Türklerin Ermenilere soykırım yaptığını iddia ederek bu teze uluslararası meşruiyet kazandırmaya çalışmışlardır. Türkiye'nin Ermenistan ile yaşadığı sorunlar Kafkasya'da Gürcistan'ın ve Azerbaycan'ın önemini artırmıştır.

Türkiye'nin bölgeyle ilgili üç temel önceliğı vardır: Rusya'nın Güney Kafkasya'ya dönüşünü sınırlandırmak; bunun doğal sonucu olarak bölge ülkelerinin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü desteklemek; Hazar havzası enerji kaynaklarının üretim ve taşınmasında rol almak. Türkiye'nin öncelikleri Gürcistan ve Azerbaycan'ın öncelikleri ile örtüşmüştür.²¹³

1- Ermenistan İle İlişkilerdeki Gerginlik

SSCB'nin dağılmasının ardından Ermenistan bağımsızlığını kazanır kazanmaz Azerbaycan'ın Karabağ bölgesini işgal etmiş ve 1 milyona yakın Azeri Türkü'nün kendi ülkesinde mülteci durumuna düşürmüştür. Bununla birlikte Ermenistan'ın sözde soykırım iddiaları Ermeni lobisinin de desteğı ile uluslararası kamuoyunda gündeme getirilmiş,

²¹² Kamil Ağacan, “Türkiye – Gürcistan – Azerbaycan: Güvenlik İstikrar ve Refah Eksenini”, *Stratejik Analiz*, Mayıs 2007, s.23-29

²¹³ Kamil Ağacan, *a.g.e.*, s.26.

Türkiye'nin bu iddiaları kabul etmesi ya da Türkiye'ye bu iddiaların kabul ettirilmesi istenmiştir. Ermenistan ile yaşanan güvenlik çıkmazı bu iki nedenden dolayı oluşmuştur.

Bağımsızlığının ardından Ermenistan'ın soykırım iddialarının uluslararası alanda çığırtaşığını yapan Ermeni lobisi son derece düşmanca bir tavır içerisinde birçok alanda faaliyet göstermiştir. Ermeni lobisinin en önemli çalışmalarından birisi dünyanın çeşitli ülkelerinin parlamentolarına taşıdıkları Ermeni iddialarını içeren Ermeni tasarıları oluşturmaktadır.²¹⁴

Türkiye buna karşılık Ermenistan ile sınır kapısını kapamış, jeopolitik izolasyon uygulamaya başlamıştır. Ayrıca Karabağ meselesinde Azerbaycan ile ortak hareket etmeyi hedeflemiş ve uluslararası alanda Azerbaycan'a destek aramaya çalışmıştır.

Ermenistan'ın soykırım iddialarının altında uzun vadede Türkiye'den maddi tazminat ve toprak talebi yatmaktadır. Bu durumun farkında olan Türkiye, özellikle Koçaryan döneminde bu sorunun tarihi bir sorun olduğunu iletmiş, devlet arşivlerini Ermeni araştırmacıların kullanımına açmıştır. Türkiye, soykırım iddialarını kesinlikle reddetmektedir. Bu bakımdan Ermenistan'ın her türlü talebini de yersiz ve mesnetsiz bulmaktadır. 19 Şubat 2008 tarihinde yapılan seçimler sonucu Ermenistan'da başkanlık koltuğuna oturan Sarkisyan'ı ilk kutlayan devlet adamlarından birisi Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'dür. Gül, iki ülke arasındaki ilişkilerin bundan sonraki dönemde bölgenin istikrar ve refaha katkı sağlayacak seviyede olması temennilerini iletmiştir. Sarkisyan'ın iktidara gelmesiyle birlikte uluslararası kamuoyunda sorunların çözümüne dair iyimser bir beklenti oluşmuştur.²¹⁵ Fakat bu sorunun çözümü Türkiye ile Ermenistan ilişkileriyle sınırlı değildir. Sorunun bir başka boyutu ise Türkiye – Azerbaycan ilişkileridir. Türkiye'nin Ermenistan'a sınır kapısını açması ve ilişkileri yeniden karşılıklı iyi niyet temelinde geliştirebilmesi için Ermenistan'ın işgal ettiği Azerbaycan toprağı Karabağ'dan çekilmesi şarttır. Türkiye'nin bu problem ortadan kalkmadan Ermenistan ile iyi ilişkiler geliştirmesi halinde Azerbaycan'ın büyük hayal kırıklığına uğrayacağı muhtemeldir. Bu da Azerbaycan – Gürcistan – Türkiye hattı üzerinde gerçekleşen birden çok projenin geleceğini tehlikeye atmaktadır. Türkiye, özellikle son dönemde Ermenistan ile ilişkilerinde çözüm arayan taraf durumundadır. Azerbaycan ile

²¹⁴ Şenol Kantarcı, "Tarih Boyunca Türk Ermeni İlişkileri Ve Ermeni Sorunu'nun Ortaya Çıkışı", <http://www.turksam.org/tr/a1336.html> , 01.09.2008.

²¹⁵ Yıldız Deveci Bozkuş, "Sarkisyan Döneminde Türk – Ermeni İlişkilerinin Geleceğı" *Stratejik Analiz*, Temmuz 2008, s.117.

Ermenistan arasındaki sorunlarda da arabuluculuk görevi üstlenebileceğini açıkça belli etmektedir. Fakat tüm bu iyi niyetli girişimlere rağmen Ermenistan'ın bu konuya samimi yaklaşım yaklaşmadığı belirsizliğini korumaktadır. Ermenistan özellikle Türkiye ile olan sınır kapısının açılmasında sonra lobi faaliyetlerinin sona ereceği konusunda herhangi bir garanti vermemektedir. Bununla birlikte Karabağ konusunda da herhangi adım atmamıştır. Bu nedenle sınır kapısının açılması Türkiye açısından üzerinde çok ciddi düşünülmesi gereken bir husustur.²¹⁶

Türkiye – Ermenistan ilişkilerindeki sorunlar nedeniyle Ermenistan ile diplomatik ilişkiler kesilmiş durumdadır. Ermenistan Türkiye ile diplomatik ilişkilerin kurulmasını istemektedir. Ancak Türkiye iki ön şart üzerindeki ısrarını sürdürmektedir. Bunlardan ilki Ermenistan'ın soykırım iddialarının Türkiye tarafından kabul edilmesi talebinden vazgeçmesi, ikicisi ise Ermenistan'ın Azeri topraklarındaki işgaline son vermesidir.²¹⁷ Ermenistan'ın Karabağ dışında revizyonist politikalar geliştirip müdahalede bulunabileceği Javakheti bölgesi de Türkiye açısından Kafkasya açısından bir güvenlik sorunu oluşturmaktadır. Fakat günümüz konjonktürü Karabağ'ı işgal edildiği dönemdeki gibi bir müdahaleye müsait değildir. Bununla birlikte Ermenistan'ın dünyaya açılacağı ve Rusya Federasyonu ile ilişki kurabileceği tek kapı olan Gürcistan ile ilişkilerine Javakheti sorunu nedeniyle bozması çok akılcı bir davranış olmayacaktır.

Sonuç olarak Ermenistan, bölgesel olarak bir güvenlik tehdidi oluşturabilecek bir güçte olmasa da bölgedeki konumu itibarıyla bölge istikrarının ve sağlanabilmesi açısından önemli bir ülkedir. 2008 Kafkasya krizinde Tiflis'i bombalayan Rus uçakları Ermenistan'daki üsleri kullanarak Ermenistan'ın bölgedeki konumunun önemini göstermişlerdir. Bu bakımdan Türkiye'nin bölgedeki istikrar ve güvenin tesisi açısından Ermenistan ile kuracağı ilişkiler güvenlik odaklı da düşünülmelidir.

²¹⁶ Şenol Kantarcı, “Amerikalı Bir Uzmanın Gözüyle Türkiye-Ermenistan İlişkileri”, <http://www.turksam.org/tr/a277.html>, 30.04.2008

²¹⁷ Alaeddin Yalçınkaya, *a.g.e.*, s.166

2- Türkiye'nin Güvenlik Algısında Rusya Federasyonu Fonksiyonu

19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu açısından Rusya hem büyük bir düşman hem de topraklarında egemenlik sağlamak isteyen büyük bir tehdittir. Özellikle Osmanlı – Rus savaşları Kafkaslar ve Balkanlardan Anadolu'nun Ruslar tarafından işgal edilebileceğini göstermiştir. Rusların, Türklerden özellikle bu yüzyılda yoğunlaşan taleplerinin başında boğazlar gelmektedir. Ruslar Karadeniz üzerinden boğazlar vasıtasıyla Akdeniz'e ve oradan da okyanuslara inmek hevesinde olmuşlardır.²¹⁸

I. Dünya Savaşı sonrası gerçekleşen Bolşevik Devrimi bu istek ve taleplerin önüne belli bir süre set çekmiş olsa da SSCB döneminde uygulanan revizyonist politikalar Türkiye'yi tedirgin etmiş ve Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin ABD'nin yanında yer almasına neden olmuştur. Türkiye'nin Soğuk Savaş döneminde batı paktında yer almasının en önemli nedenleri arasında SSCB'nin Doğu Anadolu topraklarından Kars'ı ve Ardahan'ı istemesi ve boğazlardan üs talep etmesi yer almaktadır.²¹⁹ Bu talepler nedeniyle SSCB – Türkiye arasındaki ilişkiler dönem boyunca gergin ve paranoyak devam etmiştir. Türkiye açısından Rusya'nın tarihi amacı Boğazları kontrol altına almak ve Doğu Anadolu üzerinden yayılımcı bir politika uygulamak şeklinde tasavvur edilmektedir.

SSCB'nin dağılması ve Rusya Federasyonu'nun kurulması sonrası Rusya da Türkiye'nin Türkçü/ Turancı revizyonist politikalar izleyeceğinden dolayı endişelenmeye başlamıştır.²²⁰ İki ülke arasındaki karşılıklı endişeler Soğuk Savaş sonrası Rusya Federasyonu ve Türkiye arasındaki ilişkilerin yeniden tesisi ile birlikte azalmaya başlamış fakat hiçbir zaman tam anlamıyla silinmemiştir. Özellikle ayrılıkçı Çeçenlerle mücadele içerisinde olan Rusya, Türkiye'nin Çeçenlere destek verdiği iddiası ile Türkiye'deki terörist faaliyetlerini aralıksız olarak sürdüren ayrılıkçı kürt gruplara destek vermiştir. Bu sorun özellikle iki ülke arasındaki ilişkilerin Soğuk Savaş sonrası istenilen düzeye erişmesini engellemiştir. Bununla

²¹⁸ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2005, s.51.

²¹⁹ “Stalin'in Türkiye Sırrı”, *Sabah Gazetesi*, 1Aralık 2007; tarihli gazetede yer alan haber “ABD ve İngiltere'nin İkinci Dünya Savaşı sırasında Moskova yönetimiyle yaptığı müzakerelerin tutanakları, "Stalin liderliğindeki Sovyetlerin o dönemde Türkiye'den Kars ve Ardahan'ı talep ettiğini ve Boğazlar'da üs istediğini" bizzat Stalin'in ağzından net biçimde ortaya koyuyor.” şeklindedir. Bu haberde ilgili tutanağın çevirisinin bir bölümü de yer almaktadır.

²²⁰ Mithat Çelikpala, “1990'lardan Günümüze Türk-Rus İlişkileri”, *Avrasya Dosyası*, Cilt:13, Sayı:1, 2007, s.270-271.

birlikte Rusya Federasyonu, Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya'daki ülkelerle sıcak temaslar kurmasını da Türkiye'nin bölgeye nüfuz etme eylemi içerisinde olduğu şeklinde yorumlamıştır. Rusya Federasyonu'nda Putin'in devlet başkanı olmasıyla birlikte izlenmeye çalışılan Avrasyacılık siyaseti çerçevesinde Rusya Federasyonu, Türkiye'yi kısmen de olsa bağımsız hareket edebilen fakat Atlantikçi bir ülke olarak tanımlamıştır. Bu bakış açısı nedeniyle Türkiye'nin bölgesel düzeydeki tüm ilişkileri, Batı'nın bölgesel politikalarının Türkiye tarafından uygulandığı şeklinde yorumlanmıştır.²²¹

Rusya Federasyonu'nun büyük oranda benimsediği belirtilen "Avrasyacı" perspektif, Rusya'nın özellikle 2000 yılından sonraki siyasal dönüşümünün temelini oluşturmuştur. Avrasyacı yaklaşım, yakın çevre ve uzak çevre olarak tanımlanan jeopolitiğe etki edebilecek bir Rusya Federasyonu'nu yaratmayı amaçlamaktadır. Bu şekilde Rusya ABD'nin ve diğer batılı güçlerin karşısında yeniden bir süper güç olarak durmak istemektedir. Avrasyacı yaklaşımın mantığı Çarlık Rusyası'nın ve SSCB'nin yayılmacı mantığından hiç de uzak değildir. Hatta hiç olmadığı kadar iyi bir temel üzerine inşa edilmiştir. Geçmişte yaşanan devlet tecrübelerinin yeniden yorumlanması ve Rus Jeopolitiğinin gerçekçi bir biçimde yeniden tanımlanması bölgedeki Rus politikalarının geleceği konusunda Türkiye açısından endişe vericidir.

Rusya ile Türkiye arasındaki ilişkilerdeki bir diğer boyut ise Ermeni- Türk ilişkilerinde Rusya Federasyonu'nun fonksiyonudur. Ermenistan'ın Türkiye tarafından ekonomik ve siyasal olarak izole edilmeye çalışılması, bu ülkenin İran ve Rusya ile ilişkilerini geliştirmesine neden olmuştur. Özellikle Rusya Federasyonu, Gürcistan ve Azerbaycan'ın batı merkezli politikalar benimsemesinden dolayı Kafkasya bölgesinde Ermenistan ile iyi ilişkiler kurmaya özen göstermiştir. Rusya Federasyonu içerisinde yaşayan Ermeni diasporasının da etkisiyle Ermenistan ile Rusya Federasyonu başta ekonomik ilişkiler olmak üzere bir çok alanda işbirliği içerisindeyler. Ermenistan, Güney Kafkasya bölgesinde Rusya'nın siyasi, askeri ve ekonomik çıkarlarını koruyan vazgeçilmez bir kalesi niteliğindedir. Rusya Federasyonu Devlet Duması Başkanı Boris Kızılov 15 Aralık 2004 tarihinde Ermenistan'ı Rusya'nın "ileri karakolu" olarak tanımlamıştır. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ise Ermenistan'ı Rusya'nın stratejik ortağı olarak adlandırarak bu ortaklığın sadece Kafkasya sınırları içinde değil uluslararası sistemde de geçerli olduğunu söylemiştir. 20-21 Mayıs 2004

²²¹ Aleksandr Dugin, *a.g.e*, s. 261.

tarihinde Erivan'ı ziyaret eden Rusya Federasyonu Savunma Bakanı Sergey İvanov ile Ermenistan Savunma Bakanı Serj Sarkisyan arasında iki önemli anlaşma imzalanmıştır. Bunlardan biri Rusya'nın Gümrü'de bulunan 102. Askeri Üssü ile ilgili olmuştur. Anlaşma çerçevesinde Rus askerleri için bir kampüs yaratılması kararı alınmıştır. Bu Türkiye-Ermenistan sınırını koruyan Rus askeri üssünün Ermenistan'da birkaç on yıl daha devamı anlamına gelmektedir. Anlaşmanın ikinci önemli konusu Rusya'nın yeni yıldan itibaren Ermenistan'a Rusya iç piyasası fiyatından silah satması olmuştur. Daha önce Ermenistan'a MİG-29 ve S-300 füzeleri yerleştiren Rusya, yeni yılda yeni füze sistemleri yerleştirme kararı almıştır. Bu anlaşmaların yanı sıra anlaşmada 2000 Ermeni subayının Moskova'da eğitim alması kararlaştırılmıştır. Ayrıca 2004 Ağustos ayında Soçi'de iki devlet başkanının görüşmesi sırasında 24-27 Ağustos tarihlerinde Ermenistan'da ortak askeri tatbikat yapma kararı alınmış ve bu karar uygulanmıştır.²²²

Rusya'nın Azerbaycan politikası Putin'le beraber değişim sürecine girmiştir. Putin'le beraber Rusya, Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarını işgali meselesinde Ermenistan lehine olan politikasını değiştirmiş ve bu konuda her iki tarafı dikkate alan açıklamalar yapmıştır. Moskova'nın Azerbaycan politikasının bu çizgisi 2004 yılında da devam etmiştir. Bu dönemde daha çok kültürel ve ekonomik meseleler ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda 2004 Haziran-Temmuz aylarında ardı arkasına Rusya Federasyonu'nun kültürden ve ekonomiden sorumlu yetkilileri Azerbaycan'a ziyaret düzenlemiştir. 1-3 Eylül arasında gerçekleşen Beslan olayı Rusya-Azerbaycan ilişkilerinde kısa süreli bir hoşnutsuzluğa neden olsa da konu 24 Eylül 2004 tarihinde Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in Moskova ziyareti sırasında çözülmüştür. Günümüzde Güney Kafkasya ülkeleri arasında Rusya'nın askeri ve ekonomik açıdan en düşük düzeyde bulunduğu ülkenin Azerbaycan olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda Rus yetkililerin ziyaretleri, Moskova'nın yakın çevre sınırları içinde yaratmaya çalıştığı "liberal imparatorluğun" Azerbaycan sınırlarını pekiştirmeyi hedeflemiştir.²²³

2004 yılında Rusya yakın çevre devletleri arasında en sıkıntılı ilişkisini Gürcistan ile yaşamıştır. Mihail Sakaşvili'nin Gürcistan Başkanı seçilmesi sonrası ülkenin toprak bütünlüğünü sağlamaya yönelik politikaları Moskova ile ilişkilerini de etkilemiştir. Rusya'nın ayrılıkçı Abhazya bölgesinde askeri üssü ve Güney Osetya içinde ise barışı koruma adı altında

²²² Cavid Veliev, "Rus Dış Politikasında Yakın Çevre", <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=135&sayfa=64>, 21.01.2008.

²²³ Cavid Veliev, *a.g.e.*

askerleri bulunmaktadır. Gürcistan, ayrılıkçı hareketlerin Rusya Federasyonu tarafından desteklendiğini iddia etmiştir. Rusya ise kendisini, bölge sorunlarının siyasi yolla çözülmesinde taraf olarak görmüş ve bu düşünce ile hareket ettiğini söylemiştir. Öte yandan Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü savunmuş olsa da Gürcistan içinde ayrılıkçı bölgelerden yetkililerin Rusya'ya davet edilmesi ve Rus yetkililerin bu bölgeleri ziyareti “Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü savunuyoruz” söylemine ters düşmüştür.

Bu konularda Gürcistan'ın ABD ve İngiltere'den destek alması Moskova tarafından hoş karşılanmamış ve Abhazya ile Güney Osetya sorunlarının çözümünün kendi tekelinden çıkarak ABD ve AB eline geçmesini her şekilde engellemeye çalışmıştır. Ayrıca Rusya'da iktidar yanlısı Vatan Partisi'nin Duma'da, “Eski SSCB bölgesinde bulunan özerk bölgelerin Rusya ile birleşme taleplerinin Rusya tarafından kabulü” konulu karar taslağını gündeme getirmesi, Gürcistan'a yönelik bir baskı olarak değerlendirilebilir.²²⁴ Ayrıca tüm siyasal uygulamaların yanında Rusya Federasyonu, Orta Asya doğalgazının ve Kafkas petrolünün farklı güzergâhlarda kendisinden bağımsız olarak batıya aktarılmasına karşı çıkmaktadır. Çünkü batı için alternatif olabilecek bu kaynaklar, Avrupa'nın doğalgaz ihtiyacının neredeyse tamamını karşılayan Rusya Federasyonu için ekonomik bir darbe anlamına gelmektedir. Ayrıca Rusya Federasyonu ile Almanya, Fransa gibi Rus doğalgazına bağımlı ülkelerle Rusya Federasyonu arasındaki ilişkilerin bağımlılık boyutu azalacak Rusya'nın AB'nin lokomotifi olan bu ülkeler üzerindeki etkinliği zamanla kaybolacaktır. Rusya Federasyonu, GAZPROM ve ITERA şirketleri üzerinden Kafkasya'ya doğalgaz vermektedir. Türkmenistan'dan Bakü'ye ve oradan da Tiflis'e ulaştırılacak olan yeni doğalgaz hattı bölgenin Rusya'ya olan bağımlılığını da azaltacaktır.²²⁵

Rusya Federasyonu, bölgede artan ABD ve AB etkinliği nedeniyle bölgeye yönelik politikalarında daha kararlı adımlar atmaya çalışmaktadır. Bunun en önemli kanıtı 2008 yılında Güney Osetya ile Gürcistan arasında patlak veren krizde Gürcistan'a askeri müdahalede bulunmasıdır. Rusya için Kafkasya hiçbir zaman vazgeçemeyeceği bir jeopolitiktir. Kafkasya'nın jeopolitik önemini arttıran en önemli özellik ise Anadolu'ya açılan bir kapı ve sıcak denizlere inmek için kullanılacak bir koridor olmasıdır. Bu nedenlerden dolayı Türkiye'nin güvenlik algısında Rusya Federasyonu hiçbir zaman göz ardı edilmemesi gereken bir unsur olarak durmaktadır.

²²⁴ Cavid Veliev, *a.g.e.*

²²⁵ Oktay Tanrısever, *a.g.e.*, s.3

3- Bölgesel İstikrarsızlığın Türkiye'ye Etkisi

Soğuk Savaş döneminde bölgesel düzeyde ABD-SSCB rekabetinin en yoğun yaşandığı bölgelerden birisi Kafkasya'dır. Kafkasya jeopolitik konumu itibarıyla iki kutup arasındaki kilit bölgelerden biri konumunda olmuştur. Bu durum Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Rusya Federasyonu'nun Avrasyacı yaklaşım çerçevesinde eski SSCB topraklarını yakın çevresi olarak tanımlamasıyla yeniden oluşmuştur. Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde bölgenin küresel enerji sevkiyatına sağladığı katkı ve bu durumdan kaynaklanan yeni konumu jeopolitik öneminin yanında jeoekonomik bir önemde sahip olmasına yol açmış ve bölgedeki rekabete AB, Japonya ve AB politikalarının zaman zaman dışında kalmaya çalışan Almanya ve İngiltere gibi büyük güçlerin katılmasına neden olmuştur.²²⁶ Bu durum bölgedeki küresel çatışma riskinin artmasına zemin hazırlamıştır.

Bölgedeki tansiyonun yükselmesine neden olan bir başka etmen ise bölgedeki iç dengelerin gergin bir seyir izlemesidir. Gürcistan ile Gürcistan içindeki özerk cumhuriyetler arasındaki ilişki, Azerbaycan – Ermenistan arasındaki Karabağ sorunu, bu bağlamda soruna müdahil olan ve Ermeni Diasporası ile sürekli çatışma içerisinde bulunan Türkiye'nin bölgedeki durumu, Rus-Çeçen çatışmaları ve bölgesel düzeyde değerlendirilebilecek Rus-Gürcü çatışmaları bölge içi dengelerin her an savaş durumuna geçebileceğini göstermektedir.²²⁷

Bölgesel istikrarsızlığın kaynağını oluşturan bu etmenler, bölgedeki uluslararası nitelikteki yatırımların gelişimini engellemese de, bu projelerin hayata geçmesi konusunda endişeler yaratmaktadır. Özellikle BTC gibi, küresel düzeyde öneme sahip olan yatırımların zarar göreceği endişesi bölgedeki sorunlara tüm ülkelerin büyük hassasiyetle yaklaşmalarını sağlamaktadır. Bölgedeki bu tedirginlik ve endişeler, bölgenin istikrar özlemini ertelemektedir. Bölgesel istikrarsızlığın Türkiye'ye etkisi bağlamında sonuçlar elde etmek istendiğinde, Türkiye'nin bölgeye yaptığı yatırımlar ve bölgesel düzeyde ortak olduğu projeler bakımından bölgesel istikrarsızlıktan en çok etkilenen ülkeler arasında olacağı söylenebilir.

²²⁶ Ahmet Davutoğlu, *a.g.e*, 126.

²²⁷ Ahmet Davutoğlu, *a.g.e*, 127.

Bölgede oluşabilecek bir krizin Türkiye'yi ne yönde etkilediği 2008 yılında yaşanan Gürcistan- Güney Osetya sorunu ile ortaya çıkmıştır. Türkiye ile Gürcistan arasındaki ekonomik ilişkiler durma noktasına gelmiş, Gürcistan'daki Türk yatırımcılarının endişeleri artmış ve yatırımların artış hızında azalmalar meydana gelmiş, Rusya Federasyonu'nun Gürcistan'a askeri müdahalede bulunması Türkiye'nin Kafkasya'daki güvenlik çıkmazını bir kez daha hatırlamasına yol açmıştır. Kafkasya'da, Rusya ve Gürcistan arasında beş gün süren sıcak çatışmaların ardından, yoğun bir uluslararası diplomasi savaşı başlamış, bu amaçla, 13-14 Ağustos 2008'de Moskova ve Tiflis'e giden Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, Rusya Lideri Dimitriy Medvedev ile Gürcü Lider Mihail Saakaşvili'ye “*Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Platformu*” adı altında bir oluşum önerisinde bulunmuş ve bu teklif meslektaşları tarafından olumlu karşılanmıştır.²²⁸

Bölgesel barış ve ortak güvenlik ile ekonomik işbirliği ve enerji güvenliğini de içine alacak şekilde, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ilkelerine dayalı, ortak kriz çözme ve yönetme mekanizmasına sahip bir platform olarak başlatılması düşünülen bu yeni sürece, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın de dâhil edilmesi planlanmaktadır. Ocak 2000 tarihinde Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından önerilen ve daha sonra beklenen ilgiyi görmemesi nedeniyle rafa kaldırılan, Rusya'nın dâhil olmadığı “*Kafkasya İstikrar Pakti*” fikrine yakın görünen bu yeni oluşum düşüncesi, Kafkasya'da kalıcı barış ve istikrar umutlarını artırmış gibi görünmektedir. Rusya-Gürcistan savaşı vesilesiyle öne sürülen “*Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Platformu*” düşüncesi, bölgesel istikrarsızlıktan büyük rahatsızlık duyan Türkiye'nin iyi niyetli bir diplomatik atağıdır.²²⁹

Türkiye bu şekilde, hem bölgesinde inisiyatifi eline geçirme ve hem de komşularıyla iyi ilişkiler geliştirme niyetindedir. Fakat gerek Kafkasya'nın karmaşık etnik ve siyasi yapısı ve gerekse ABD ve Rusya'nın birbiriyle çatışma halindeki bölgesel jeopolitik çıkarları, en azından yakın gelecekte, bölgede kalıcı bir istikrar ortamının sağlanmasının zor olduğunu işaret etmektedir. Bu nedenle de Türkiye, iyi niyetli bu diplomasi atağının sürekliliğini sağlayarak bölgede barış ve istikrardan yana olan tavrını ortaya koymaya çalışarak çatışmalardan uzak kalmak istediğini açıkça belirtmiştir. Türkiye'nin bu yönde bir birlikteliği başlatacak ülke olması ise bölgesel etkinliğini arttırdığının bir göstergesi olarak görülebilir.

²²⁸ “Kafkasya Paktına Bakü'de Sıcak Baktı”, *Sabah Gazetesi*, 21 Ağustos 2008.

²²⁹ Nejat Çoğal, “Kafkasya'da İstikrar Arayışı”, <http://www.turkocagi.org.tr/modules.php?name=Gundem&file=article&sid=2641>, 21.09.2008.

C- ORTAK GÜVENLİK HEDEFLERİ, NATO, AGİT, KARADENİZGÜCÜ (BLACKSEAFOR) VE KAFKAS İTTİFAKI

Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan güvenlik boşluklarının belki de en önemlilerinden birisi Kafkasya'dır. Çünkü Kafkasya daha önceki bölümlerde de açıklamaya çalıştığımız nedenlerden dolayı her an sıcak çatışmaların yaşanabileceği bir bölge durumundadır. Fakat başta büyük güçler olmak üzere birçok ülkenin katılımıyla oluşturulan çeşitli uluslararası örgütler, Kafkasya'nın güvenliği üzerine çalışmaya başlamıştır. Kafkasya'nın nispeten güvenli olması durumunda uluslararası örgütlerin bölgeye ilişkin politikaları, bölgesel örgütlenmeler, bölgesel girişimler ve bu girişimler sayesinde bölgedeki ülkeler arasında gerçekleştirilen işbirlikleri daha da etkili olacaktır.

Bölgeye ilişkin sorunlara çözüm bulmak amacıyla taraf olmaya çalışan en önemli örgütlerden biri AGİT'tir. 1975'de, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı bünyesinde bir araya gelen ülkelerin, Doğu ve Batı blokları arasında arabulucu bir zemin yaratılması amacıyla ve Helsinki Nihai Senedi'ni imzalamasıyla kurulan, daha sonra da AGİT'e dönüştürülen örgüt, Kanada'dan Rusya Federasyonu'na uzanan alanda, 55 üye ülkeyle Avrasya-Atlantik coğrafyasındaki en geniş bölgesel güvenlik örgütü olma özelliğini taşımaktadır. AGİT'in amaçları, çok taraflı diplomasinin devletler ve diğer uluslararası örgütlerle işbirliği içerisinde sağlanması, olası çatışmaların saptanması, silahların denetlenmesi, diplomatik girişimlerin teşvik edilmesi, güvenlik mekanizmalarının korunması, insan hakları ve demokrasi ilkelerine bağlı kalınmasının sağlanması, ekonomik ve çevresel güvenliğin sağlanması olarak sıralanabilir. AGİT'in temelini oluşturan "işbirliğine dayalı güvenlik" kavramı, özellikle 11 Eylül sonrasında yeni bir anlam ve önem kazanmıştır. Bu bağlamda, AGİT, terörizm, örgütlü suç, silah, uyuşturucu ve insan kaçakçılığı gibi güvenlikle bağlantı diğer tehditlerle mücadeleyi de içerecek biçimde faaliyet sahasını genişletmiştir. Bu bağlamda, AGİT, Balkanlar, Orta ve Doğu Avrupa, Kafkasya ve Orta Asya'daki Alan Misyonları yoluyla görevlerini yerine getirmektedir.²³⁰

AGİT ile beraber NATO'da bölge güvenliğine katkı sağlamaya çalışmaktadır. Barış İçin Ortaklık (BİO), NATO'nun geçirdiği dönüşümle birlikte, yeni bir boyut kazanmıştır. BİO üyesi ülkeler, ister barışı koruma misyonları olsun, isterse terörizm ve kitle ima silahlarının

²³⁰ Gökhan Koçer, "Karadeniz'de Güvenliği Kim Sağlamalı?", <http://www.usakgundem.com/uayazar.php?id=721>, 21.11.2008.

yayılması gibi ortak güvenliğe yönelik yeni tehditler olsun, her alanda NATO'nun yeni sorunlar karşısındaki tepkilerini yönlendirmek ve bunların uygulanmasına yardımcı olmakta önemli roller oynamaktadırlar. NATO'nun, ortaklık mekanizmaları vasıtasıyla sağladığı öneri ve yardımlar da, bu ülkelere reform çalışmalarında yardımcı olmaktadır. Türkiye, BİO faaliyetleri kapsamında, ağırlıklı olarak Balkanlar, Kafkaslar, Karadeniz ve Türk Cumhuriyetleri ile ilgilenmektedir.²³¹ NATO'nun bölge ülkeleri ile yakın ilişkileri ise Rusya Federasyonu tarafından çok hoş karşılanmamakla beraber, Gürcistan gibi Rusya Federasyonu'ndan bağımsız bir güvenlik konseptine sahip olmak isteyen ülkeler için NATO, batı ile entegrasyonun gerçekleştirilmesi açısından önemli bir örgütlenme konumundadır. Bölgedeki ABD kontrol alanlarının genişlemesi çerçevesinde NATO'nun da bölgede etkinliğini arttıracığı söylenebilir.

Karadeniz'deki tek bölgesel askeri örgütlenme olarak Türkiye'nin öncülüğünde ve Türkiye ile Bulgaristan, Gürcistan, Romanya, Rusya Federasyonu ve Ukrayna arasında 2001'de kurulan Karadenizgücü'nün (BLACKSEAFOR) amacı, kıyıdaş ülkelerin deniz kuvvetleri arasında işbirliği ve birlikte çalışabilirliğin geliştirilmesi suretiyle, Karadeniz'de dostluk, iyi ilişkiler ve karşılıklı anlayışın daha da güçlendirilmesine katkıda bulunmaktır. Gerek duyulduğunda göreve çağırılması öngörülen BLACKSEAFOR çerçevesinde, üye ülkelerin deniz kuvvetlerinin katılımıyla, denizde, arama-kurtarma operasyonları, insani yardım, çevre koruma operasyonları, mayın temizleme faaliyetleri, iyi niyet ziyaretleri ve üye ülkeler tarafından kararlaştırılacak diğer görevlerin gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır. Hâlihazırda, BLACKSEAFOR'un yeni güvenlik ortamına uyum sağlaması ve görev tanımının terörizm ve kitle imha silahlarıyla mücadeleyi de kapsayacak biçimde genişletilmesi amacıyla bir dönüşüm sürecinden geçmesi üzerinde çalışılmaktadır. Bu proje KEİT ile düşünüldüğünde tamamlayıcı bir niteliğe sahiptir. Çünkü ülkeler arasındaki ilişkiler güvenlik odaklı da düşünülerek daha sağlam bir zemine oturtulmuştur.²³²

2008 krizi sonrası Kafkasya'da yaşanan güvenlik sorunları nedeniyle, 13-14 Ağustos 2008'de Moskova ve Tiflis'e giden Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, Rusya Lideri Dimitriy Medvedev ile Gürcü Lider Mihail Saakaşvili'ye "*Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Platformu*" adı altında bir oluşum önerisinde bulunmuş ve bu teklif meslektaşları

²³¹ Gökhan Koçer, *a.g.e.*

²³² Özdem Sanberk, "Türkiye-ABD ve Yeni Karadeniz Bölgesinde Dönüşüm İçin İşbirliği", *Avrasya Dosyası*, Cilt 13 Sayı 1, 2007, s.52

tarafından olumlu karşılanmıştır.²³³ Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ilkelerine dayalı, ortak kriz çözme ve yönetme mekanizmasına sahip bir platform olarak başlatılması düşünülen bu yeni sürece, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın de dâhil edilmesi planlanmaktadır.²³⁴ Rusya-Gürcistan savaşı nedeniyle öne sürülen “*Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Platformu*” projesi henüz yeni bir girişim olmakla beraber dünya genelinde destek görmüş ve Kafkasya için yeni güvenlik umutları taşımakta olduğu düşünülmüştür.

Bununla beraber Kafkasya'daki güvenlik sorunlarına kalıcı ve barışçıl çözümler getirmesi düşünülen tüm bu uluslararası örgütler henüz sorunlara gerekli müdahalede bulunamamışlar ve kalıcı bir çözüm yolu bulamamışlardır. Bölgenin kendi içerisinde barındırdığı ülkeler ve etni-siteler arası dengenin yanı sıra büyük güçlerin bölgeye olan ilgilerinden kaynaklı oluşan bölgesel rekabet dengesi bölgedeki güvenlik sorunlarına hangi örgüt tarafından ne şekilde çözümler sunulacağı sorununu beraberinde getirmiştir.

Kafkasya, belki de hiç olmadığı kadar büyük bir güvenlik açmazının içinde bulunmakta, bu güvenlik açmazının yaratacağı boşluklardan faydalanmak isteyen güçlerin fırsat kolladığı bir dönemden geçmektedir. Bölgenin barış ve istikrara kavuşmasına en çok ihtiyaç duyan Türkiye ise bir çok alanda bölgesel işbirliğine yönelik atılımların öncüsü olmak hedefindedir. Türkiye bu yaklaşımı ile diğer bölge ülkelerine de örnek olmakta, Gürcistan'ı da içine alacak bir güvenlik çemberi yaratma düşüncesine uluslararası kamuoyunda da destek bulmaktadır.

Sonuç olarak Gürcistan ve Türkiye açısından ortak güvenlik hedefleri, bölgesel istikrarın sağlanması ve barış ortamının korunması olarak özetlenebilir. Fakat 2008 krizinde gözlemlenen durum, Gürcistan açısından bunun zaman zaman farklılık gösterebileceği şeklinde yorumlanmasına yol açmıştır. Fakat Rusya'nın da müdahil olduğu çatışmalar sonrası yaşanan diplomatik süreçte Gürcistan'ın istikrar adına attığı adımlar, çeşitli zorlamalar neticesinde olsa da bölgesel güvenliğin sağlanması açısından önemlidir.

²³³ “Kafkasya Paktına Bakü’de Sıcak Baktı”, *Sabah Gazetesi*, 21 Ağustos 2008.

²³⁴ Nejat Çoğal, *a.g.e.*

II- TÜRKİYE-GÜRCİSTAN İLİŞKİLERİNDE İŞBİRLİĞİ VE ORTAKLIK FONKSİYONU

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve SSCB'nin dağılmasından sonra ekonomik ve siyasal anlamda tam anlamıyla bir çıkmazın içine sürüklenen Gürcistan, bir yandan ekonomide liberalizasyonu sağlamaya çalışmış, diğer yandan da komşularıyla olan ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. SSCB'nin mirasından en büyük payı alan Rusya Federasyonu ve Gürcistan'ın güney komşusu Türkiye, bu dönemde Gürcistan için iki önemli çıkış kapısı olmuştur. Bununla birlikte Gürcistan ile aynı sorunları yaşayan ve yer altı kaynakları bakımından zengin olan Azerbaycan ile işbirliği de Gürcistan açısından önemli görülmüştür. Türkiye ile Gürcistan arasındaki işbirliği ve ticaret 1988 yılında Sarp Sınır Kapısı'nın açılması ile başlamış, Gürcistan'ın bağımsızlığından sonra 30 Temmuz 1992'de imzalanan Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması ve Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması ile hukuki temellere oturulmuştur. Bu iki anlaşmaya bağlı olarak ekonomik ve ticari ilişkileri yönlendirmek, artırmak ve düzenlemek amacıyla Gürcistan – Türkiye Ortak Ekonomi Komisyonu kurulmuştur.²³⁵

Türkiye ile Gürcistan arasındaki işbirliği, yalnız ticari alanda değil, küresel çapta oluşturulan enerji transferi projeleri ile de desteklenmiştir. Özellikle bu projelerle Rusya Federasyonu ile sorunlar yaşayan Gürcistan, Türkiye ve projeye destek veren AB ve ABD gibi büyük güçler vasıtasıyla batıyla entegrasyonunu sağlamlaştırmaya çalışmaktadır. Türkiye açısından Gürcistan ile ortak yürütülen projeler hem siyasal hem de ekonomik anlamda ülkeye büyük katkı sağlamakta, Türkiye'nin ihtiyacı olan açılımlar bu işbirliği ve ortaklıklar sayesinde gerçekleşebilmektedir. Özellikle enerji alanında Türkiye'nin duyduğu ihtiyaç, BTC Petrol Boru Hattı ve BTE Doğalgaz Boru Hattı projeleri Türkiye açısından hayati önem taşımaktadır.²³⁶

Türkiye ile Gürcistan arasındaki işbirliği ve ortaklıklar her iki ülke açısından da birinci derecede önem teşkil etmektedir ve her iki ülkenin de bu yoğunlukta işbirliği ve ortaklık

²³⁵ Gürcistan Ülke Profili, "Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Raporları", www.tika.gov.tr/dosyalar/gurcistan.doc, 20.09.2008

²³⁶ İlyas Kamalov, "Türkiye – Azerbaycan – Gürcistan Arasındaki İşbirliği ve Gürcistan", www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=2397&kat1=6&kat2=, 01.09.2008

ilişkileri içerisinde olduğu başka üçüncü bir ülke bulunmamaktadır. Bu işbirliği ve ortaklıklar, çeşitli proje ve örgütler kapsamında sınıflandırılabilir.

A- TÜRKİYE – GÜRCİSTAN ORTAK PROJELERİ

Türkiye ile Gürcistan arasındaki ortak projeler; Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (KEİT), Bakü – Tiflis – Ceyhan Petrol Boru Hattı, Bakü – Tiflis – Erzurum Doğalgaz Boru Hattı ve NABUCCO, TRACECA (İpek Yolu) Projesi ve Kars – Tiflis Demiryolu projeleri olarak sınıflandırılabilir. Bu projelerin büyük çoğunluğu ABD ve AB gibi büyük güçlerin desteği ile hayata geçmiş ve projelerden elde edilecek fayda da aynı şekilde uluslararası bir nitelik kazanmıştır.

1- Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ)

Karadeniz Ekonomik İşbirliği dünyada küreselleşme ve bölgesel düzeyde uluslararası bütünleşme yönünde, siyasal ve ekonomik alanda yeniden yapılanma ve ülkeler arası işbirliğinin artırılması sürecinin bir ürünü olarak düşünülebilir. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Türkiye'nin öncülüğünü yaptığı bölgesel ekonomik işbirliği girişimi olarak başlamıştır. Karadeniz havzasında işbirliği arayışları konusunda ilk arayışlar 1990 yılında gerçekleştirilmiş, 19 – 21 Aralık 1990 tarihinde Ankara'da bu amaçla ilk toplantı düzenlenmiştir. Bu süreci 1991 yılında Bükreş'te, Sofya'da ve 11 – 12 Temmuz 1991 tarihinde Moskova'da yapılan toplantılar izlemiş, bu toplantılar sonucunda işbirliğine temel oluşturacak anlaşmalar düzenlenmiştir. 25 Haziran 1992 tarihinde İstanbul'da düzenlenen zirve toplantısında Arnavutluk, Ermenistan, Azerbaycan, Bulgaristan, Gürcistan, Yunanistan, Moldova, Romanya, Ukrayna, Rusya Federasyonu ve Türkiye Karadeniz Ekonomik İşbirliği Anlaşması'nı imzalamış ve böylece Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın temelleri atılmıştır.²³⁷

²³⁷ Hasan Kanpolat, "KEİ Yeniden Yapılandırılıyor", www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?kat1=4&ID=1373, 15.05.2007

25 Haziran 1992 tarihinde oluşturulan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesi (KEİB) sayesinde üye ülkeler işgücü, mal, hizmet ve sermayenin serbest dolaşımını sağlayarak ortak bir kalkınma planı içerisinde yer almışlardır. Bu proje ekonomik anlamda önemli bir ortaklık gibi görünse de ulus üstü bir yapılanmaya sahip olmadığından AB gibi işlevsel bir yapıya erişememiştir. Çünkü bu projede hükümetler arası ilişkiler ön plandadır.²³⁸ Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü Türkiye ile Gürcistan arasındaki ilişkilere alternatifler sunma bakımından önemli bir adım olarak görülmelidir. Günümüzde de bu teşkilata her iki ülke de önem vermektedir. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Anlaşması 25 Haziran 1992 tarihinde düzenlenen zirve toplantısında işlerlik kazanmış, parlamenterler, özel sektörler, belediyeler ve hatta dışı hükümetler boyutuyla çalışma organları, usulleri ve yöntemleri ile bankası, istatistik veri ve ekonomik bilgi değişimi koordinasyon merkezi ile somut projeleri sonuçlandırabilecek temel öğelere sahip olmuş bulunmaktadır. Karadeniz Ekonomik İşbirliğini uluslararası bir örgüte dönüştüren KEİB anlaşması 5 Haziran 1995 tarihinde Yalta'da imzalanmıştır. Karadeniz Ekonomik İşbirliği imzalanan anayasa ile bölgesel bir ekonomik teşkilata dönüşerek adını Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (KEİT) olarak belirlemiştir.

Uzun süren Soğuk Savaş dönemi boyunca farklı kutuplarda yer alan Karadeniz ülkeleri birbirleriyle ticaret yapamamış, siyasal alandaki ilişkilerini bloklardaki çatışmalar nedeniyle sınırlı tutmuşlardır. Bu nedenle Soğuk Savaş'ın bitiminden hemen sonra Türkiye, Karadeniz'in en uzun kıyı sınırına sahip olan ülke olarak bu işbirliğinin oluşmasına öncülük etmiştir. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesi, Türkiye'nin Karadeniz'i ve Karadeniz'e kıyısı olan eski doğu bloğu ülkeleriyle olan ilişkilerini daha aktif bir biçimde kullanabilmesini sağlamıştır.²³⁹ Oluşturulan bu ekonomik ve her geçen gün siyasal fonksiyonu da artan birliktelik, yalnızca Türkiye açısından değil, Gürcistan gibi ekonomik ve siyasal anlamda zaman zaman yetersiz olan ülkeler açısından da yeni bir umut olarak nitelendirilmiştir.

Bu girişim, Rusya Federasyonu'nun eski SSCB coğrafyasında etkin olmak amacıyla oluşturduğu Bağımsız Devletler Topluluğu Örgütü'ne alternatif bir sistem olarak da görülebilir.²⁴⁰ Nitekim Karadeniz Ekonomik işbirliğinin artan etkinliği karşısında BDT'nin Karadeniz'deki etkinliğinde azalmalar görüldüğü söylenebilir.

²³⁸ Tanşuğ Bleda, *a.g.e.*, s.494-502.

²³⁹ Ahmet Davutoğlu, *a.g.e.*, s.160-161.

²⁴⁰ Ahmet Davutoğlu, *a.g.e.*, s.188.

Türkiye – Gürcistan ilişkileri düzeyinde ise BDT'den Ağustos 2008'de ayrılan Gürcistan ile Türkiye arasındaki ilişkilerin bu çapta bir uluslararası örgüt bünyesinde geliştirilmesi hem Gürcistan'ın çok taraflı siyaset izlemesine imkân vermiş hem de buna vesile olan Türkiye'nin prestiji Gürcistan nezdinde artmıştır. Karadeniz Ekonomik İşbirliği, Karadeniz'e kıyısı olmayan ülkeleri de içine alarak yeni bir bölgesel açılım gerçekleştirme hedefindedir. Rusya Federasyonu da böyle bir oluşumun dışında kalmaktansa örgütün lokomotiflerinden biri olmayı seçmiş ve bu bağlamda örgüt içerisinde önemli bir rol üstlenmiştir.

KEİT, hem bölgesel sorunlara çözüm üretebilecek işlerlikte siyasal fonksiyonlara sahip olabilecek nitelikte bir teşkilatlanma hem de ekonomik olarak bölge ülkelerinin gelişimine katkı sağlayacak bir ekonomi birlikteliğidir.

2- Bakü – Tiflis – Ceyhan Petrol Boru Hattı

Soğuk Savaş döneminde ABD ile SSCB arasındaki en büyük mücadele alanı yer altı kaynaklarının bulunduğu bölgeler olmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte SSCB'nin etkin olduğu bölgelerdeki Rus hâkimiyeti kaybolmuştur. Bu bölgeler özellikle 1990'dan sonra ABD'nin nüfuz alanları olarak tanımlanmıştır.²⁴¹

Özellikle Hazar havzasındaki zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarının transferi için çeşitli ABD görüşleri öne sürülmüştür. Bu politikalar çerçevesinde Azerbaycan'da çıkartılan petrolün dünya pazarına dağıtımı meselesinde tercih edilecek güzergâh Azerbaycan – Gürcistan – Türkiye olarak belirlenmiştir. Bu güzergâhın seçilmesindeki en önemli neden; İran üzerinden yapılacak sevkiyata ABD'nin, Ermenistan üzerinden yapılacak sevkiyata ise Azerbaycan'ın karşı çıkmasıdır. Bunun neticesinde Bakü'den çıkartılacak olan petrolün önce Tiflis'e ardından Ceyhan'a ve buradan da dünyaya aktarımı düşünülmüştür.²⁴² Bu proje, 18 Kasım 1999 tarihinde İstanbul'da yapılan AGİT zirvesinde bir araya gelen Azerbaycan,

²⁴¹ Zbigniew Brzezinski, *a.g.e.*, s.51-53.

²⁴² Cenk Pala, “Hazar Boru Hatları, Bakü – Tiflis – Ceyhan Hampetrol Boru Hattı Projesi ve Gelişimi”, *Avrasya Dosyası*, sayı 4, Kış 2001, s.242.

Gürcistan ve Türkiye devlet başkanları tarafından imzalanan anlaşmayla resmîyet kazanmıştır.²⁴³

Son 20 yılda bilinen dünya petrol rezervlerine 200 Milyar varillik bir rezervle eklenen Hazar havzası petroleri, bu projeyle dünya pazarına ulaştırılmıştır. 2005 yılının sonlarında bu hat üzerinden enerji transferi gerçekleşmeye başlamış, Aralık 2005'te petrol Ceyhan'a ulaşmıştır.²⁴⁴ Toplam maliyeti 3,6 milyar doları bulan petrol boru hattında günlük 1 milyon varil ham petrol taşınabilmektedir. Türkiye ortak olduğu bu projeden hem yıllık kira geliri elde etmekte hem de dünya çapında bir enerji koridoru olma amacı çerçevesinde önemli bir adım atmıştır.

3- Bakü – Tiflis – Erzurum Doğalgaz Boru Hattı ve NABUCCO

Bakü – Tiflis – Erzurum Doğalgaz Boru Hattı ile Azerbaycan gazının Gürcistan üzerinden Türkiye'ye taşınması amaçlanmaktadır. Doğalgazın çıkarıldığı Şah Deniz bölgesi Bakü'nün 70 km güney doğusu ve Azeri – Güneşli – Çıralı sahasının 70 km güney batısında yer almaktadır. Türkiye'nin doğalgaz talebinin önemli bir kısmını karşılayabilecek büyüklükteki projenin azami doğalgaz üretim kapasitesi yılda 15 milyar metreküptür. Projenin yatırım miktarı 2,4 milyar ABD doları olup bu aşamada 14 üretim kuyusunun yapılması planlanmaktadır.²⁴⁵ 12 Mart 2001 tarihinde Türkiye İle Azerbaycan arasında hükümetler arası anlaşma yapılmış ve aynı tarihte BOTAS ve SOCAR arasında doğalgaz alım-satım sözleşmesi imzalanmıştır. Anlaşma uyarınca hattın Türkiye topraklarında kalan kısmının yapım ve işletme sorumluluğu BOTAS'a ait olup, Azerbaycan topraklarından başlayarak Türkiye – Gürcistan sınırına kadar yapılacak kısmın yapım ve işletme sorumluluğu da SOCAR-Azerbaycan'a ait olacaktır. Alınacak doğalgazın 225 km'lik bir hat üzerinden Erzurum Horasan'a kadar taşınması planlanmaktadır.²⁴⁶

²⁴³ Cenk Pala, *a.g.e.*, s.243.

²⁴⁴ "Bakü – Tiflis – Ceyhan Petrolünde Final Yakın", *Radikal Gazetesi*, 17 Kasım 2005.

²⁴⁵ www.botas.gov.tr, 18.08.2008.

²⁴⁶ www.botas.gov.tr, 22.06.2006.

Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı AB ülkelerine gaz taşımak amacıyla düşünülen NABUCCO boru hattının da önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Türkiye'den başlayacak olan bu proje, 3300 km'lik bir boru hattının inşasını öngörmektedir. Proje 2002 yılında BOTAS tarafından başlatılmıştır. Türkiye'den çıktıktan sonra terminal ülke Avusturya'ya kadar sırasıyla Bulgaristan, Romanya ve Macaristan'dan geçecek bu boru hattının inşasına 2010 yılında başlanacağı duyurulmuştur. Hat, Türkiye İran doğalgaz hattı ile Bakü-Tiflis-Erzurum boru hatlarını Erzurum'da birleştirmektedir. AB'nin Rusya Federasyonu'na olan enerji bağımlılığını azaltmak için yürüttüğü ancak AB ülkeleri arasında enerji ve dış politika konularında süregelen anlaşmazlıklar nedeniyle bir türlü hayata geçiremediği NABUCCO projesinin önümüzdeki 10 yıllık süreç içerisinde tamamlanacağı düşünülmektedir.²⁴⁷

4- TRACECA (İpekyolu) Projesi

İki ülke arasında ulaşım alanında ortaya konulan en önemli proje, Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaşım Koridoru adı verilen TRACECA (Transport Corridor Europa-Caucasus-Asia) projesidir. Bu projenin amacı; Avrupa ile Asya arasında daha önce Moskova üzerinden yapılan ulaşım koridoruna alternatif yeni bir koridor yaratarak, zengin yer altı kaynaklarına sahip Kafkasya ve Orta Asya cumhuriyetleri ile Avrupa arasında sağlam bir ulaşım köprüsü kurmaktır. Proje, tarihte medeniyetler ve kültürlerin etkileşiminde büyük rol oynamış olan İPEK Yolu'nun geçtiği ülkeleri kapsamı nedeniyle "tarihi İpek Yolu'nun Restorasyonu" olarak da adlandırılmıştır. Projenin sonuçlanması ile Asya ile Avrupa arasında kara, deniz ve demiryolu ulaşımındaki sorunları giderilecek Kafkas ve Orta Asya Cumhuriyetleri ile Avrupa arasında güvenli ve ucuz bir ulaşım koridorunun tesis edilmiş olacaktır. Projeye yönelik ilk adımlar 1993 yılında Brüksel'de atılmış ve Orta Asya Cumhuriyetleri ile Güney Kafkasya Cumhuriyetlerinin bir araya getirilmesi ile başlamıştır.

TRACECA projeleri için bugüne kadar 300 milyon dolara yakın finansman sağlanmıştır. Sağlanan bu kaynaklarla birçok limanın, demiryolunun ve karayolunun modernizasyonuna başlanmıştır. Özellikle limanların modernizasyonu ile Hazar Denizi ve Karadeniz'deki feribot seferleri yeniden başlatılabilmektedir. TRACECA projesinde kaydedilen

²⁴⁷ Mete Göknel, "Avrupa Birliği'nin Enerji Politikaları", www.asam.org.tr/yazigoster.asp?kat1=11&ID=2922, 20.10.2008.

önemli aşamalardan birisi de 8 Ekim 1998 tarihinde Bakü’de düzenlenen “Tarihi İpek Yolu’nun Restorasyonu Konferansı” sonrasında imzalanan çok taraflı anlaşmadır. Bu anlaşmayla projeye ilk başta imza koyan 8 ülkeye ilave olarak Türkiye, Ukrayna, Moldova, Romanya ve Bulgaristan da TRECECA bünyesine katılmıştır. Temel çok taraflı anlaşmada belirtilen hükümleri uygulamaya koymak için hükümetler arası komisyon tesis edilmesi ve kararların oybirliği ilkesine göre alınması kararlaştırılmıştır. Hükümetler arası komisyona ek olarak merkezi Azerbaycan’da bulunan bir daimi sekretarya da kurulmuştur. Bu daimi sekretaryada görevlendirilmek üzere birer temsilci tespit edilmesi de kararlaştırılmıştır.²⁴⁸

Bu proje de AB’nin desteği ile yürütülmekte ve çokuluslu bir nitelik taşımaktadır. Bu projeye ek olarak iki ülke arasında Türkiye – Gürcistan Karma Ulaştırma Komisyonu’nun desteği ile oluşturulan Kars – Tiflis demiryolu projesi bulunmaktadır.²⁴⁹ Sonuç olarak TRACECA projesi AB’nin bölgeye olan ilgisini ve bölgede etkin olmak için yaptığı faaliyetleri göstermesi bakımından önemlidir. Türkiye ve Gürcistan bu proje kapsamında özellikle ulaşım alanında önemli bir atılım gerçekleştirmektedirler.

5- Kars – Tiflis Demiryolu Projesi

Kafkasya ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri’nin dünyaya açılmasında ve bölgeye ulaşım hususunda Rus tekelinin kırılması noktasında Türkiye ve Gürcistan coğrafi olarak önemli bir konumda bulunmaktadır. Kars – Tiflis Demiryolu’nun yapımı bu çerçevede Türkiye için gündeme gelen başlıca projelerden birisidir. 1993’te Ankara’da yapılan Türkiye – Gürcistan Karma Ulaştırma Komisyonu toplantısında bu konuda mutabakat sağlanmış olsa da, projenin hayata geçirilmesi çeşitli sebeplerle mümkün olamamış ve rafa kaldırılmıştır. 2003 yılından itibaren yeniden projenin canlandırılması yönünde çalışmalar başlamıştır. Gürcistan Devlet Başkanı Mikhail Saakaşvili’nin Ankara ziyaretinde, Başbakan Erdoğan’ın ve Azerbaycan Başkanı Aliyev’in Tiflis ziyaretinde bu projenin gerçekleştirilmesinin önemi vurgulanmıştır.

28 – 29 Aralık 2004 tarihleri arasında Tiflis’te gerçekleştirilen 7. Türkiye – Gürcistan Karma Ulaştırma Komisyonu’nun da gündemine bu projenin müzakeresi damgasını

²⁴⁸ Ali Faik Demir, *a.g.e.*, s.156.

²⁴⁹ Ali Faik Demir, *a.g.e.*, s.155.

vurmuştur. Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye Kars – Ahılkelek – Tiflis Demiryolu hattının yapımıyla ilgili ortak deklarasyon yayınlanmıştır. Deklarasyonu Türkiye adına Ulaştırma Bakanı Binali Yıldırım, Gürcistan adına Ekonomik Kalkınma Bakanı Aleksişvili, Azerbaycan adına Ulaştırma Bakan Yardımcısı Musa Penahov imzalamıştır. Deklarasyonda söz konusu projenin gerçekleştirilmesi için çabaların yoğunlaştırılacağı bildirilmektedir.²⁵⁰

Kars – Tiflis Demiryolu Projesi'nin hayata geçmesi ile birlikte iki ülke arasındaki ulaşım sorunu tamamen ortadan kalkacaktır. Bugün Kars – Tiflis Demiryolu Projesi'ne ek olarak Kars – Ahılkelek Demiryolu projesi de gündeme gelmiş, bu yolla Türkiye – Azerbaycan ve Gürcistan Ermenistan'ı dışarıda bırakacak bir şekilde Avrupa'ya bağlanacaktır.

B- KARŞILIKLI BAĞIMLILIK VE EKONOMİK İŞBİRLİĞİ

İki ülke arasındaki siyasal ilişkiler paralelinde her geçen gün artan ekonomik ilişkiler Türkiye ile Gürcistan arasındaki karşılıklı bağımlılığa katkı sağlamaktadır. Özellikle Gürcistan gibi bağımsızlığını yeni kazanmış serbest piyasa ekonomisine yeni geçmiş bir ülke açısından ekonomik ilişkilerin geliştirilebilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde iki ülke arasındaki karşılıklı yatırımlar ve dış ticaret ekonomik ilişkilerin temelini oluşturmaktadır.

SSCB'nin dağılmasında sonra Gürcistan ile Türkiye arasındaki ekonomik ilişkilerin düzenlenmesi amacıyla 30 Temmuz 1992 tarihinde ticaret ve ekonomik işbirliği anlaşması ile Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmalara ek olarak iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkileri düzenlemek için Gürcistan Türkiye ortak ekonomi komisyonu oluşturulmuştur.²⁵¹

Bu anlaşmalar çerçevesinde 1992 yılında resmen başlamış olan ekonomik ilişkiler günümüze kadar düzenli olarak artan bir seyirle devam etmektedir. Ekonomik ilişkilerin iki temel boyutu vardır. Bunlardan ilki; daha çok Türkiye'nin Gürcistan içerisindeki yatırımlarından oluşan iki ülke arasındaki karşılıklı yatırımlardır. İkincisi ise; Gürcistan ile

²⁵⁰ Kamil Ağacan, “Kars – Tiflis Demiryolu: Hayal Gerçek Mi Oluyor?”
www.asam.org.tr/TR/yazigoster.asp?kat1=4&ID=351, 6.12.2006.

²⁵¹ Ali Faik Demir, *a.g.e.*, s.228.

Türkiye arasındaki dış ticaret faaliyetleridir. Bu iki ana başlığın dışında enerji transferi projelerinden elde edilen kira gelirleri ve bölgeye yönelik projelere yapılan uluslararası yardımlar, teşvikler ve hibeler de iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin sonucunda elde edilen ekonomik faydalar arasında yer alabilir.

1- Karşılıklı Yatırımlar

Gürcistan'daki yabancı yatırımlarda Türkiye'nin önemli bir rol oynadığı görülebilir. Bunun en önemli nedeni iki ülkenin coğrafi bakımdan birbirlerine yakın olması ve siyasal ilişkilerde istikrarlı bir seyir izlemeleridir. Gürcistan'daki ilk GSM Operatörü olan GEOCELL, 1996 yılında Türk şirketi "GURTEL" tarafından yönetilmeye başlanmıştır. 1997 yılında Tiflis'te Borusan Makine şirketi büro makineleri, yapı makineleri ve jeneratörler satmak üzere büyük bir tesis kurmuştur. Bununla birlikte Şişecam 1997 yılında özelleştirilen Mına Ksani cam fabrikasının %76'sını almış, 1999 yılında ise fabrika hisselerinin tamamına sahip olmuştur. Transteknik Holding bünyesindeki Delta Petrol Poti'de bir petrol depolama tesisi kurmuş, ticaret faaliyetlerini bünyesindeki deniz taşımacılığı ile güçlendirmiştir. Şener Arda Grubu ise Batum Limanı'nın feribot terminalini inşa etmiştir. 2005 yılında Tepe Afken Ventures (TAV) şirketi Tiflis havaalanının yenilenmesi ve işletilmesi görevini üstlenmiştir. Gürcistan'da büyük Türk firmalarının yanı sıra birçok küçük ve orta büyüklükte işletme de faaliyet göstermektedir. Türk yatırımları gene olarak liman işletmeciliği, tekstil, su şişeleme telekomünikasyon ve bankacılık alanlarında faaliyet içerisindedirler.²⁵²

2- İki Ülke Arasındaki Dış Ticaret

İki ülke arasındaki dış ticaret 1988 yılında Sarp Sınır Kapısı'nın açılmasıyla bavul ticareti yapılarak başlamıştır. 1992 yılında imzalanan ticaret ve ekonomik işbirliği anlaşması ve Yatırımların Karşılıklı Teşviki Korunması Anlaşması ile hukuki altyapısı tamamlanan ekonomik ve ticari ilişkiler, Gürcistan – Türkiye Ortak Ekonomi Komisyonu'nun kurulması ile de gelişmeye başlamıştır. Türkiye ile Gürcistan arasındaki ekonomik ilişkiler 1992'de 17,8

²⁵² Arslan Özer, "Turkish Investment In Georgia", *International Blacksea University Faculty of Economics and Administrative Sciences Department of Business Administration*, Tbilisi, 2002, s.30.

milyon dolarla başlamış, 2004 yılına gelindiğinde iki ülke arasındaki ticari kapasite 498,9 milyon dolara ulaşmıştır. Gürcistan'ın Türkiye'ye ihracatı 1992'de 6,3 milyon dolar, 2004 itibarıyla bu rakam 300,2 milyon dolara ulaşmıştır. Türkiye'nin Gürcistan'a ihracatı ise 1992 yılında 11,5 milyon dolarla başlamış, 2004 yılında ise bu rakam 198,7 milyon dolara yükselmiştir. Gürcistan'ın en çok dış ticaret ilişkisi yürüttüğü iki ülkeden birisi Türkiye'dir. Türkiye, Gürcistan'ın %20'lik dilimle en çok ihracat yaptığı ülkedir. Türkiye %14'lük oranla Gürcistan'ın en çok ithalat gerçekleştirdiği ikinci ülke konumundadır. Gürcistan'ın en çok ithalat yaptığı ülke ise %17 ile Rusya Federasyonu'dur. Gürcistan Türkiye'den daha çok hazır giyim, gıda, temizlik malzemeleri ve karton ithal etmektedir. Türkiye ise Gürcistan'dan demir-çelik, mineral yakıtlar ve metal cevherleri ithal etmektedir.²⁵³

Gürcistan ile Türkiye arasındaki ticaret sürekli artış göstermekle beraber iki ülkenin kendi içlerinde yaşadıkları ekonomik ve siyasal krizler sebebiyle istenilen potansiyele bir türlü ulaşamamıştır. Süresi geçmiş ve kalitesiz malların ihracatı, Türkiye'nin ciddi firmalarının uzun bir süre Gürcistan'a ilgi göstermemesi, gibi nedenler Türk mallarının Gürcistan'da güvensiz olarak nitelendirilmesine neden olmuştur. Daha sonraki dönemde ise özellikle beyaz eşya ve tekstil ürünlerinde ciddi firmaların Gürcistan pazarına girmesi iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin kapasitesini artırmıştır.

III- TÜRKİYE-GÜRCİSTAN İLİŞKİLERİNİN ULUSLARARASI BOYUTU VE SİSTEM DÜZEYİNDE ANALİZİ

SSCB'nin dağılması sonrası jeopolitik analizler önemini arttırmış, başta ABD ve Rusya Federasyonu dünyayı jeopolitik açıdan değerlendiren analiz ve öngörülere önem vermeye başlamıştır. Zbigniew Brzezinski'nin *Büyük Satranç Tahtası*, ile Dugin'in *Rus Jeopolitiği* isimli eserleri adeta birbirlerine karşılık yazılmış ve jeopolitik mücadeleyi tanımlayan eserler olarak değerlendirilebilir. Hem ABD hem de Rusya Federasyonu özellikle 2000 yılı sonrası Orta Asya ve Kafkasya'ya büyük önem vermişler bu bölgelerin kuşatılması ve kontrol edilmesinin gerekliliklerini ortaya koymuşlardır. 11 Eylül saldırıları sonrası, ABD Afganistan'daki askeri gücünü merkez alarak bölgeye daha fazla nüfuz etmeye başlarken, Rusya Federasyonu da yayınladığı askeri doktrinle bölgeyi kendi arka bahçesi olarak ilan

²⁵³ *Gürcistan Ülke Profili Raporu*, T.C Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Yayınları, Ankara 2005,

etmiştir. Rusya Federasyonu, eski SSCB günlerinin özlemini çekmekte ve içinde bulunduğu olumsuz koşulları geride bırakarak ulusal gücünü topladığı ilk fırsatta yeniden başat bir güç olmak hayalindedir.²⁵⁴ Bu amaçla iki güç arasındaki mücadele bölgesel olarak Kafkasya ve Orta Asya üzerinde yoğunlaşmaya başlamıştır.

Kafkasya üzerine yoğunlaşan mücadele de ise Türk-Gürcü ilişkileri özellikle ABD açısından kilit bir rol üstlenmektedir. Bölgede ABD ile birlikte hareket etme eğilimi içerisinde olan Türkiye ile Gürcistan, özellikle Hazar havzası petrol ve doğal gaz kaynaklarının dünya pazarlarına transferi konusunda büyük görev üstlenmişlerdir. Bu ilişkinin devamı ve istikrarı enerji koridorunun güvenliği açısından önemlidir. Her iki ülkede hem bu projeden elde ettikleri kazanımlar hem de siyasal açıdan birbirlerine duydukları ihtiyaçtan dolayı aralarındaki ilişkiye hassasiyetle yaklaşmaktadırlar. Bu açıdan ikili ilişkilerin uluslararası bir boyut kazandığı söylenebilir.

Türkiye ile Gürcistan arasındaki ilişkiler iki açıdan uluslararası sistemin denetimi altında gerçekleşmektedir. Bunlardan ilki yukarıda da bahsettiğimiz enerji koridorlarının güvenliği meselesidir. İkincisi ise Soğuk Savaş sonrası oluşan yeni uluslararası sistemde tek başat güç olarak kalmış ABD ile eski günlerin özlemini çeken ve yeniden başat güç olmak isteyen Rusya Federasyonu arasındaki ilişkilerin Türk-Gürcü ilişkilerine olan etkisidir. Bu bağlamda iki ülke arasındaki ilişkilere yalnızca Türkiye'nin ve Gürcistan'ın bakış açısıyla yaklaşmak meseleyi tam anlamıyla çözümlenemeye engel olmaktadır.

A- ULUSLARARASI ENERJİ KORİDORLARININ GÜVENLİĞİ

Bugün dünya nüfusu 6 milyarı çoktan aşmıştır. Her geçen gün de nüfus artış hızına bağlı olarak da bu oran yükselmektedir. Bunun neticesinde ihtiyaçlar da aynı oranda artmakta, enerji ise bu ihtiyaçlar arasında ilk sırada yer almaktadır. Dünya nüfusunun artması ve gelişmekte olan ülkelerin sanayi faaliyetlerinin giderek daha kapsamlı ve yaygın hale gelmesi enerjiye olan gereksinimi, enerjinin bulunması, transfer edilmesi ve bu sevkiyatın güvenliğinin sağlanması sorunlarını da beraberinde getirmiştir.²⁵⁵

²⁵⁴ Osman Metin Öztürk, *a.g.e.*, s.52.

²⁵⁵ Cenk Pala, “21. Yüzyıl Dünya Enerji Dengesinde Petrol Ve Doğal Gazın Yeri Ve Önemi: “Hazar Boru Hatlarının Kesişme Noktasında Türkiye”, *Avrasya Dosyası Enerji Özel Sayısı*, Bahar 2003, Cilt 9, Sayı 1, s. 6.

Dünya petrol ve doğal gaz ihtiyacının önemli bir bölümünü karşılaması beklenen Bakü- Tiflis- Ceyhan Boru Hattı ile Rusya'nın Doğalgaz üzerindeki tekeli kırma amacıyla gerçekleştirilen Bakü- Tiflis- Erzurum Doğal Boru Hattı ve bu hatla paralel olarak geliştirilen Nabucco projelerinin güvenliği de bu kapsamda değerlendirilebilir. Özellikle etnik çatışmaların odağında olan Kafkasya'nın güvenliği bağlamında bu projelerin geleceği ve dünyaya sağlayacağı katkı halen tartışılmaktadır. Rusya'nın bu enerji hatlarından yapılan transferlere sıcak bakmaması, bölgedeki sorunlara doğrudan müdahil olması ve bölgede ABD ile yaşadığı siyasi ve ekonomik rekabet Kafkasya'daki tansiyonun sürekli yüksek olmasına neden olmaktadır. Rusya, Avrupa'nın en büyük doğalgaz taciri olarak bu üstünlüğünü devam ettirmek istemektedir.²⁵⁶

Soğuk Savaş sonrası dönemde enerji uluslararası diplomaside devletlerin dış politika aracı olarak kullanılmış, bu uygulama ise enerjiyi ekonomik bir vasıta olmaktan çıkarmış, siyasi bir vasıta haline getirmiştir. Enerjinin siyasi bir araç olarak kullanılması ise konuyu bir güvenlik meselesi haline getirmiş ve devletler enerji güvenliğine dış politika öncelikleri arasında yer vermişlerdir. Güvenlik kavramından yola çıkıldığı takdirde enerji güvenliği meselesi doğal olarak uluslar arası bir boyut kazanmaktadır. Bu bağlamda enerji güvenliği NATO gündemine getirilerek, enerji güvenliğinin küresel platforma taşınması ve bir güvenlik sorunu olarak algılanması sağlanmıştır. 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra ortaya çıkan güvenlik kavramı ve algılamalarındaki paradigma değişimi, uluslararası ilişkilerde enerji merkezli güvenlik anlayışını da içermektedir.²⁵⁷

Buna bağlı olarak NATO, enerji güvenliği odaklı girişimlerini arttırmış, özellikle Hazar havzasına yönelik güvenlik endişelerini bir çok toplantı ve forumda gündemine taşıyarak, enerji güvenliği sorununu NATO konseptine uygun bir şekilde anlamlandırmaya başlamıştır. NATO ile birlikte bölgesel düzeyde faaliyet gösteren Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü de 5 Haziran 2007 günü İstanbul'da gerçekleşen 15. Yıl Zirvesi'nde yapılan görüşmelerde ve tartışmalarda, enerji güvenliği meselesi ekonomik ve siyasi sorunlardan daha fazla yer almıştır.²⁵⁸ Diğer yandan Enerji tüketimi açısından dünyada ikinci olan AB de bölgedeki enerji nakil hatlarının güvenliği için başta Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

²⁵⁶256 Deniz Altınbaş, "Avrupa Enerjide Rusya'ya Bağımlılığını Kırmaya Çalışıyor" *Stratejik Analiz*, Haziran 2006, s.10-11.

²⁵⁷ Muharrem Ekşi, "Nato'nun Enerji Güvenliği Yaklaşımı" www.globalstrateji.org/TUR/Icerik_Detay.ASP?Icerik=1340, 22.02.2008.

²⁵⁸ Hüseyin Karadağ, "21. Yüzyılın Kimliği: Enerji Emperyalizmi Çağı", <http://www.21yyte.org/tr/yazi.aspx?ID=560&kat=5>, 22.02.2008.

bünyesindeki girişimlerini sürdürmektedir. ABD ise bölgeye yönelik politikalarında Kafkasya’da güvenlik üzerinde etkilidir. Rusya merkezli oluşumlara karşı bölgesel bloklama ile yanıt verme politikasına yönelen ABD’nin stratejileri sonucu GUAM gibi örgütlenmeler doğmuştur. Bununla birlikte Rusya Federasyonu BDT’yi aktif bir biçimde kullanarak bölgedeki fonksiyonunu sürdürmek niyetindedir. Fakat Gürcistan’ın BDT’den ayrılması ve diğer bölge ülkelerinin de BDT’ye olan yaklaşımlarının değişmesi Rusya’yı endişelendirmektedir.

Bölgedeki enerji hatlarının güvenliği konusunda farklı çözümler arayan büyük güçlerin yanı sıra Türkiye, özellikle BTC Boru hattının güvenliği için harekete geçmiştir. 2008 krizi sonrası Kafkasya’da yaşanan güvenlik sorunları nedeniyle, 13-14 Ağustos 2008’de Moskova ve Tiflis’e giden Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, Rusya Lideri Dimitriy Medvedev ile Gürcü Lider Mihail Saakaşvili’ye “*Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Platformu*” adı altında bir oluşum önerisinde bulunmuş ve bu teklif meslektaşları tarafından olumlu karşılanmıştır.²⁵⁹

Sonuç olarak bölgedeki projelerin işlerliğini devam ettirmesi ve yeni projelerin yatırıma dönüştürülebilmesi için bölgenin istikrar ve refaha kavuşması gerekmektedir. Bölgeden geçen enerji nakil hatları özellikle AB ve ABD için büyük önem taşımaktadır. Rusya Federasyonu ise bu enerji nakil hatlarının kendi etkinliğini azaltacağı iddiasıyla projelere ve yatırımlara karşı çıkmaktadır. Bölgede yaşanan küresel rekabet ve Gürcistan merkezli etnik çatışmalar bu dönemde enerji güvenliği açısından en önemli tehditler arasında sayılabilir. Özellikle 2008 krizinde enerji koridorunun güvenliği dünya kamuoyunun gündemine oturmuştur. Enerji koridorlarının güvenliği ve bu hususta bölge istikrarı, bölgede yaşanan savaş ve hayatını kaybeden sivillerden daha çok tartışılmıştır.

B- ABD VE RUSYA FEDERASYONU’NUN TÜRKİYE – GÜRCİSTAN İLİŞKİLERİNDEKİ FONKSİYONU

Soğuk Savaş sonrasında bir yandan uluslararası sistemin yeniden yapılanma süreci devam ederken, diğer yandan ABD bu süreçte hegemonyasını sağlamlaştırmaya, sürdürmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda ABD, çeşitli belgelerle kendisine küresel yâda bölgesel rakipler

²⁵⁹ “Kafkasya Paktına Bakü’de Sıcak Baktı”, *Sabah Gazetesi*, 21 Ağustos 2008.

istemediğini açıklamış, bu gelişmelere paralel olarak, ABD üstünlüğünün önemini vurgulayan “tarihin sonu”, “medeniyetler çatışması” gibi tezler ortaya atılmıştı. Eski ABD başkanı Jimmy Carter’ın ulusal güvenlik danışmanı Zbigniew Brzezinski’nin *Büyük Satranç Tahtası* tezi de bunlardan birisi olmuştur. Brzezinski, “ilk ve tek küresel güç” ABD’nin üstünlüğünü kaybetmesinin “küresel bir anarşiye” yol açacağını öne sürerek, Avrasya’ya egemen olarak ABD’ye meydan okuyabilecek bir rakibin ya da bölgesel ittifakların ortaya çıkmasını önleyecek stratejiyi geliştirmeye çalışmıştır.²⁶⁰ SSCB ve doğu bloğunun dağılmasının ardından ABD, özellikle Kafkasya’da ortaya çıkan stratejik boşluk alanlarını doldurmak için harekete geçmiştir. Dünya petrol ve doğalgaz rezervlerinin ağırlıklı olduğu Hazar havzası, ABD için öncelikli hedefler arasında yer almıştır.²⁶¹ ABD, körfez bölgesi ve Hazar bölgesini kuşatarak bu bölgelerdeki enerji kaynaklarını eline geçirmek suretiyle kendisine meydan okuyacak bir gücün ortaya çıkmasını engellemek istemiştir. Nitekim bu amaçla Güney Kafkasya’da İran’ın ve Rusya Federasyonu’nun etkinlik kurmasını istememiştir. Aynı şekilde Rusya Federasyonu da 1993 ve 2000 yıllarında kabul ettiği askeri doktrinlerle SSCB döneminde Moskova’ya bağlı olan bölgelere yeniden açılım yapacağını duyurmuş, Rus Parlamentosu’nda strateji ve jeopolitik konularında başdanışmanlık yapan Aleksandr Dugin’in kaleme aldığı *Rus Jeopolitiği* adlı eserde Avrasyacı yaklaşımın temel parametrelerini ortaya koymuştur. Avrasyacı yaklaşım; ABD’nin stratejik boşluk alanlarında uygulamaya koyduğu politikalara karşı hem önleyici hem de yayılmacı bir içeriğe sahiptir. Avrasyacı yaklaşım temel özelliği ise, Soğuk Savaş dönemi argümanlarının dışında jeopolitik argümanlarla yeni Soğuk Savaş’a hazırlanan Rusya Federasyonu’nu göstermektedir. Aleksandr Dugin, *Rus Jeopolitiği* isimli eserinde Atlantikçi olarak tanımladığı ABD ve ABD ile birlikte hareket eden diğer ülkeleri bu yaklaşımın dışında tutarak Atlantikçiliği Avrasyacılığın ötekisi ilan etmiştir.²⁶²

Güney Kafkasya devletlerinin demokrasiye ve serbest Pazar ekonomisine geçmesini isteyen ABD, bölgeye yönelik hedeflerinin gerçekleşmesi için zaman içerisinde farklı yardım programları oluşturmuştur. Bu yardımlar konusunda 1997 yılında ABD Dışişleri Bakanı Madeleine Albright “Stratejik konumdaki enerji zengini Orta Asya ve Kafkasya demokrasilerine yapılacak yardım ABD’nin ulusal çıkarına olduğunu” belirtmiştir.²⁶³ Bölge ülkelerine doğrudan yapılan Amerikan yardımları, Özgürlüğü Destekle Yasası kapsamında

²⁶⁰ Zbigniew Brzezinski, *a.g.e.*, s.31-38.

²⁶¹ Vassilis K. Fouskas, *Balkanlar, orta Doğu, Kafkasya*, Aykırı Kitabevi, İstanbul 2002, s.42.

²⁶² Aleksandr Dugin, *a.g.e.*, s.127.

²⁶³ Çağrı Erhan, “ABD’nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül’ün Etkileri”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, Güz 2004, s.136.

ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı, ABD Tarım Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı gibi bakanlık ve ajanslarla gerçekleştirilmiştir.²⁶⁴ Eski Sovyet cumhuriyetlerinin insani yardım ihtiyaçları için ve bölgede demokrasi serbest pazar piyasa ekonomisine geçiş, ticaret ve yatırımların gelişmesi için 460 Milyon dolarlık yardımı öngören Özgürlüğü Destekleme Yasası 24 Ekim 1992 tarihinde ABD Kongresi tarafından onaylanmıştır. Özgürlüğü Destekleme Yasası kapsamına girmeyen ABD Savunma Bakanlığı'nın Ortaklaşa Tehdit Azaltma Yardımları dış askeri finansmanlar uluslararası bilgi programları, uluslararası askeri eğitim ve yetiştirme yardımları, gıda yardımları, ihracat kontrolü ve ilgili sınır güvenliği yardımları gibi bölgede ABD politikalarını destekleyen ve uzun vadede ABD'ye katkı sağlayacak ekonomik argümanlar kullanılmıştır.²⁶⁵ Bununla birlikte ABD kaynaklı Avrasya Vakfı ile Bakü, Tiflis ve Erivan'daki ABD Büyükelçilikleri tarafından yönetilen programlar, hükümet-dışı örgütlerin bölgeye yerleşmesini sağlamıştır. Hükümet-dışı kuruluşlar olan vakıf ve enstitüler aracılığıyla bölgede etkinliğini artırmayı, denetimi elinde tutmayı amaçlayan ABD'nin demokrasi söylemi bir şekilde ABD yanlısı liderlerin iktidarda olması anlamına gelmiştir. Bu bağlamda CIA bağlantılı NED ve Quantum Fonu grubunun baş yatırım danışmanı Soros Fund Management Başkanı George Soros'un Açık Toplum Enstitüsü özellikle eski Sovyet coğrafyasında ABD çıkarlarına yönelik demokratikleşme faaliyetlerine destek sağlamıştır. ABD kaynaklı bu kuruluş, bölgede stratejik açıdan önemli bir ülke olan Gürcistan'ın 2003'te başlayan Kadife Devrim ya da Gül Devrimi olarak adlandırılan demokratikleşme sürecinde de önemli rol oynamıştır.²⁶⁶ Soros Vakfı muhalefetteki Mikhail Saakaşvili'yi desteklemek için Rustavi-2 televizyonunu ve çeşitli gençlik örgütlerini finanse etmiştir. Seçimlerin sonrasında seçimlere hile karıştırıldığını öne süren vakıf, kullandığı kitle iletişim araçlarıyla halkın sokağa dökülmesine sebep olmuş ve bu sürecin sonunda ABD'de eğitim gören muhalefet lideri Mikhail Saakaşvili Gürcistan'ın yeni cumhurbaşkanı seçilmiştir. Sonuç olarak Kadife Devrim ABD nüfuzunun Rusya Federasyonu sınırlarına taşınması ve böylece ABD'nin Rusya Federasyonu'nu çevreleyerek bölgede etkinliğini artırmasını sağlamıştır. 2005 yılında Gürcistan'ı ziyaret eden ABD Başkanı George W. Bush Gürcistan'ı özgürlük feneri ilan etmiş ve özgür olmak isteyen tüm ülkelerin devam edecek olan devrimlerle özgürlüğe kavuşacaklarını belirtmiştir. Bush, eski Sovyet cumhuriyetlerine açıkça devrim yapmaları çağrısında bulunmuştur.²⁶⁷

²⁶⁴ Çağrı Erhan, *a.g.e.*, s.137.

²⁶⁵ Çağrı Erhan, *a.g.e.*, s.138.

²⁶⁶ Aynur Mayemerova, "Soros ve Kazakistan: Sıradaki Kim?", *Cumhuriyet Strateji*, Yıl 1, Sayı 39, 2005, s.10.

²⁶⁷ Milliyet Gazetesi, 11 Mayıs 2005.

11 Eylül sonrası Afganistan'a yerleşen ABD, El- Kaide'ye destek veren Çeçen militanlarla mücadele edeceği gerekçesiyle Gürcistan'da bulunan Pankisi Vadisi'ne asker göndermiştir. Kendisi için en büyük tehdit olarak gördüğü Çeçen direnişçilerin Gürcistan üzerinden yardım almasını engellemek isteyen Rusya Federasyonu da daha önce bölgeye asker sevk etmiştir. ABD Pankisi Vadisi'ne gönderdiği askerlerle Rusya Federasyonu'nun Gürcistan'a yapması muhtemel askeri operasyonları engellediğini düşünmüştür.²⁶⁸ Güney Kafkasya'yı kendi yaşamsal çıkar alanı olarak değerlendiren ABD, bölgeye olan ilgisini gün geçtikçe artırmakta, BTC Boru Hattı projesi gibi yatırımlara büyük finansal destek sağlayarak Rusya Federasyonu'nun bölgedeki etkinliğini ekonomik ve siyasi açıdan kırmak istemektedir. Rusya Federasyonu ise 1993'te ilan ettiği askeri doktrinde, Rusya Federasyonu ve BDT'nin güvenliği için ülke dışında Rus askeri güçlerinin konuşlandırılabilmesini, çıkarlarını tehdit altında hissettiğinde Rusya Federasyonu'nun eski SSCB sınırları olarak tanımladığı yakın çevreye askeri müdahalede bulunma hakkı olduğunu ilan etmiştir. Rusya Federasyonu için ABD tehdidinin yanında "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk Dünyası" söylemiyle yola çıkan ABD destekli Türkiye'nin bölgeye yönelik planları da tedirginlik yaratmıştır. Rusya Federasyonu Türkiye'yi bölgedeki ABD ve NATO girişimlerinin bir uzantısı olarak değerlendirmiştir.²⁶⁹ Fakat Romanya ve Bulgaristan'ın NATO gücünün Karadeniz'de görevlendirilmesi önerisine Rusya Federasyonu ile birlikte Türkiye de karşı çıkmıştır.

Türk – Gürcü ilişkilerinin sıklaşması Rusya Federasyonu'nu tedirgin etmekte, özellikle Kadife Devrim sürecinden sonra her iki ülkenin de batı çıkarlarına hizmet ettiği düşüncesi yaygınlaşmaktadır. Bölgedeki ABD – Rusya Federasyonu rekabetinde Türk – Gürcü ilişkileri de şekillenmektedir. Rusya Federasyonu'nun Abhazya Özerk Cumhuriyeti'ne ve Güney Osetya Özerk Bölgesi'ne destek vermesi, Ermenistan ve İran'la iyi ilişkiler kurması hem Türkiye ve Gürcistan'ı hem de uluslararası sistem dâhilinde ABD'yi rahatsız etmektedir. İran'ın nükleer programlarına Rusya Federasyonu'nun verdiği destek, Türk – Ermeni ilişkilerinde Ermenistan yanlısı tutumu, Türkiye'deki bölücü terör örgütüne Türkiye'nin Çeçenistan'a destek verdiğini öne sürerek yaptığı yardımlar, Türkiye, ABD ve Gürcistan'ın Rusya Federasyonu ile olan ilişkilerini gerginleştirmiştir. BTC Boru Hattı, BTE Doğalgaz Boru Hattı, TRACECA Demiryolu gibi projelerde ortak hareket eden ABD, Türkiye ve

²⁶⁸ Cihangir Dumanlı, "Avrasya'da Askeri Kutuplaşma", *Cumhuriyet Strateji*, Yıl 2, Sayı 89, 2006, s.6.

²⁶⁹ Mensur Akgün, "Türkiye'den Bakarak Türk – Rus İlişkileri", *Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları*, Ahıska Kitabevi, İstanbul 2006, s.65.

Gürcistan, bu projelerin sonuçlarından zarar göreceği aşikâr olan Rusya Federasyonu'nu bu stratejik ortaklığın dışında tutmuş ve zaman zaman bölgede Rusya Federasyonu'nu bir düşman gibi nitelendirmiştir. Buna karşılık Rusya Federasyonu, Azerbaycan'ı da içine alan bu stratejik ortaklığa karşı Ermenistan ve İran'la işbirliğine gitmiş, Orta Asya petrollerine sahip olan Türk Cumhuriyetleri'ne baskı yaparak Kafkasya'daki konjonktürü dengelemeye çalışmıştır. Rusya Federasyonu'nun bu tavrı özellikle Türkiye ile Gürcistan arasındaki ilişkilerin gelişimine katkı sağlamıştır. Rusya Federasyonu'ndan çekinen ve onu bir tehdit olarak algılayan Gürcistan, AB aday ülkesi, ABD'nin stratejik ortağı, batılı ve laik bir cumhuriyet olan Türkiye ile ilişkilerini iyileştirme ve geliştirme yolunu seçmiştir. Bu ilişkilerin gelişimine de ABD ve AB tarafından da destek verilmiştir.

SONUÇ

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte uluslararası sistemde yaşanan değişim tüm ülkeleri farklı boyutlarda etkilemiştir. Klasik çift kutuplu uluslararası sistemden ziyade yeni dünya düzeni olarak adlandırılan bu sistemde tek bir başat güç yani ABD hegemonyasından söz edilmektedir. Çalışmamız boyunca bu hegemonyanın ve bu hegemonyaya meydan okumak isteyen Rusya Federasyonu'nun Kafkasya özelindeki mücadelelerinden sıkça bahsedilmiştir. Eski günlerinin özlemini çeken Rusya Federasyonu, ABD'nin 21. Yüzyıl stratejileri çerçevesinde eski Sovyet havzalarına yerleşmesinin tedirginliğini yaşamaktadır. Buna karşı koyabilmek adına oluşturduğu Avrasyacı yaklaşım ve ilan ettiği Askeri Doktrinler çerçevesinde değerlendirdiğimizde ABD'nin bölgeye nüfuz etme politikaları sanıldığı kadar kolay işlerlik kazanmayacaktır. Nitekim 2008'de yaşanan Güney Osetya ile Gürcistan arasındaki gerginlikte Rusya Federasyonu olaylara doğrudan müdahil olmuş ve öngörüldüğünün aksine kararlı bir tutum sergileyerek Tiflis'i bombalamış ve ABD'nin bölgeye olası muhtemel etkilerinin önüne geçmiştir.

Bölgenin iki önemli ülkesi olan Türkiye ve Gürcistan arasındaki ilişkilerde de bu bölgesel mücadelenin etkileri gözlemlenebilmektedir. Özellikle Gürcistan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından önce BDT konusunda daha sonra ise Güney Osetya Özerk Bölgesi ve Abhazya Özerk Cumhuriyeti ile yaşadığı sorunlar üzerinden Rusya Federasyonu ile ilişkilerinin bozulması ve Gürcistan'ın serbest piyasa ekonomisi ve demokratik liberal değerleri geliştirmek istemesi, Rusya Federasyonu'nun Gürcistan üzerindeki etkinliğinin azalmasına neden olmuştur. Dolayısıyla Gürcistan, sahip olmak istediği değerlerin kaynağı olan AB ve ABD ile ilişkilerini geliştirebilmek için aynı değerler üzerinden siyasal ve ekonomik potansiyele sahip Türkiye ile ilişkilerini geliştirme yolunu seçmiştir. Özellikle Saakaşvili'nin Türkiye'ye atfen yaptığı açıklamalarda Türkiye'nin Gürcistan açısından önemi gözlemlenebilmektedir.

ABD'nin bölgeye yönelik politikaları bağlamında iki ülke arasındaki ilişkiler değerlendirilmek istendiğinde, her iki ülkenin de ABD çıkarlarına yönelik hareket ettiği söylenebilir. Nitekim ABD'nin enerji politikası gereği Hazar havzası petrol ve doğal gaz

rezervlerinin dünya piyasasına açılımında bölgeden geçen enerji nakil hatlarının kullanımı son derece önemlidir. Öyle ki bu hatlar vasıtası ile ABD, Basra bölgesi petrollerine alternatif bir rezervi ortaya çıkarmış olacak, Rusya Federasyonu ve İran'ın doğal gaz üzerindeki tekellerini ortadan kaldıracaktır. Böylesine önemli bir kaynağın transferi için de Bakü – Tiflis-Ceyhan ve Bakü- Tiflis-Erzurum enerji nakil hattı projeleri geliştirilmiş ve ABD bu projelerin en büyük finansörü olmuştur.

ABD, Brzezinski'nin belirttiği gibi stratejik enerji kaynaklarını kullanabilen ve bu kaynakları başka ülkelerin tekeline girmesine izin vermeyen bir başat güç olma yolunda önemli adımlar atmıştır. Rusya Federasyonu'nun özellikle sıkıntı yaşadığı konu enerji yollarının çeşitlendirilmesidir. Çünkü Rusya Federasyonu, başta AB olmak üzere eski Doğu Bloğu ve SSCB Cumhuriyetlerine doğal gaz sevkiyatı yapan tek ülke konumundadır ve bunu konumunu da korumak istemektedir. AB'nin desteği ile projelendirilen Nabucco projesi ve Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz boru hattı projeleri bu tekelin kırılmasına neden olacaktır. Rusya'da bu şekilde küresel hakimiyet hedefinden uzaklaşacaktır.

Rusya Federasyonu'nun özellikle Avrasya'da etki alanı olarak belirlediği Kafkasya'nın zaman içerisinde ABD'nin etkinliğine girmesine en çok katkıda bulunan ülke Gürcistan'dır. Gürcistan'da ABD kökenli Soros Vakfı'nın da desteği ile gerçekleşen Gül devrimi sonrası iktidara gelen Saakaşvili, Rusya Federasyonu ile ilişkileri neredeyse sıfırlamış, Gürcistan'ın tüm bakış açısını Batı'ya çevirmiştir. Saakaşvili ile birlikte Gürcistan ile Rusya Federasyonu arasındaki sorunlarda iletişimsizlik artmış, Rusya Federasyonu, Gürcistan'ı ABD'nin bölgedeki bir uzantısı gibi görmeye başlamıştır. Son olarak 2008 yılında yaşanan Güney Osetya ile Gürcistan arasında başlayan krizde Rusya Federasyonu kesin bir tavırla Gürcistan'ın revizyonist eylemine karşı askeri müdahale kartını oynamış ve özellikle ABD'nin bölgeye müdahalesini sınırlandırabilmek adına Gürcistan'ın Güney Osetya'yı işgalini engellemiştir. Kriz süresince ABD, yaptığı açıklamalarda Rusya Federasyonu'nu suçlamış ve Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü savunmuştur. Türkiye ise olaylara sessiz kalmamış, herhangi bir taraf belirtmeksizin çatışmaların sona erdirilmesi ve barış ortamının yeniden tesisi adına çağrıda bulunmuştur.

Türkiye ile aynı açıdan olaylara yaklaşan AB de, sorunun çözümü için kendi düzeyinde bir zemin oluşturulması teklifini getirmiştir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye ve AB, Rusya Federasyonu'nu karşılıklarına alacak açıklamalardan kaçınmışlardır. ABD ise sorunun başlangıcından itibaren Rusya Federasyonu'nun askeri müdahalesini eleştirmiş ve

Gürcistan'a insani yardım ulaştırmak amacıyla Karadeniz üzerinden bir ABD gemisinin Gürcistan'a ulaşması konusundaki ısrarcı tavrını sürdürmüştür.

Bölgedeki konjonktür, yaşanan bu kriz sonrası herhangi bir değişikliğe uğramamıştır. Gürcistan bölgedeki konumunu sürdürmeye devam etmektedir. Fakat Gürcistan içerisindeki özerk cumhuriyetler ve Güney Osetya Özerk Bölgesi özelinde yaşanan sorunlar güncelliğini korumaktadır. Hem Abhazya Özerk Cumhuriyeti hem de Güney Osetya Özerk Bölgesi bu kriz sonunda bağımsızlıklarını ilan etmiş fakat Rusya Federasyonu ve birkaç Latin Amerika ülkesi dışında bu bağımsızlığı tanıyan bir ülke olmamıştır. Özellikle bölgede etkin siyaset izlemeye çalışan Türkiye, her açıdan Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü savunmaya devam etmektedir.

Gürcistan, Türkiye açısından önemli bir stratejik ortaktır. Türkiye'nin özellikle 2002 sonrası hedeflediği bölgesel güç ve enerji koridoru olma hedefleri doğrultusunda Gürcistan'a ve Azerbaycan'a ihtiyaç duyduğu açıkça söylenebilir. Bu bağlamda Ermenistan ile sorunlar yaşaması da Gürcistan'a olan bağımlılığı artırmaktadır. Aynı şekilde Gürcistan'ın Javakheti bölgesinde Ermeniler ile yaşadığı problemler ve kuzey hattının Güney Osetya, Abhazya ve Rusya Federasyonu yüzünden etkisiz hale gelmesi nedeniyle Azerbaycan ve batı yönünde özellikle de Türkiye, Gürcistan için alternatifsiz çıkış kapıları olarak görülmektedir. Bölgedeki Azerbaycan- Gürcistan- Türkiye ittifakı, ekonomik, siyasal, kültürel ve askeri bakımdan güçlenerek devam etmektedir. Bu ittifakın en önemli destekçisi ise yine bölgedeki etkinliğini arttırmak hedefinde olan ABD'dir.

Sistem düzeyinde incelendiğinde bölgedeki konjonktür tipik bir çift kutupluluk özelliği göstermektedir. Bölgeye siyasal anlamda etki eden ve belirledikleri stratejilerde bunu açıkça ortaya koyan ABD ve Rusya Federasyonu, tıpkı Soğuk Savaş döneminde Basra Körfezi'nde oluşturdukları denge gibi bir dengeyi bölgede hakim kılmışlardır. ABD'nin bundan sonraki hedefi Orta Asya Türk Cumhuriyetleri üzerindeki Rusya Federasyonu etkisini de azaltarak bölgeye tamamen hakim olmak olacaktır. Rusya Federasyonu ise önce Karadeniz'e yakın olan havzadaki etkinliğini yeniden tesis etmek hedefindedir. Bununla birlikte BDT ile Orta Asya Türk Devletleri üzerindeki hakimiyetini de devam ettirmek hedefindedir. Rusya'nın yeniden başat konuma gelebilmesi için bölgedeki enerji kaynaklarının kontrolünü ele geçirmesi gerekmektedir. Fakat bu enerji kaynaklarının kullanımı konusunda gerçekleştirilen projeler ve projelendirilen yeni yatırımlar, ABD'nin etkisinin artacağını işaret etmektedir. ABD'nin İran ve Rusya Federasyonu ile yaşadığı sorunlar dışında bölgedeki hareket alanında karşılaşılabileceği bir tehdit bulunmamaktadır.

Bağımsızlığını yeni kazanmış eski Sovyet Cumhuriyetleri, ABD açısından hem yeni pazarlar hem de sahip oldukları yer altı kaynaklarından dolayı iştah kabartan nüfuz alanları anlamına gelmektedir. ABD, jeopolitik olarak Merkezi Asya olarak tanımlanan bölgeye 11 Eylül sonrası Afganistan'ı işgal ederek zaten yerleşmiş durumdadır. Küresel Terörizmle her yerde mücadele ettiğini savunan ABD, yine aynı tezle Gürcistan'ın Pankisi Vadisi'ne de asker yollamış ve bu vadiye bulunan Rus askeri güçlerine karşı önlem almış görünmektedir. Uzun vadede bölgede yeni üsler edinme hedefinde olan ABD, askeri varlığını arttırmayı amaçlamaktadır.

Türkiye ve Gürcistan ilişkileri bağlamında değerlendirildiğinde ABD'nin şekillendirdiği uluslararası sistem her iki ülkeye de işbirliği ve ortaklık dışında bir tercih sunmamaktadır. Türkiye, ABD'nin bölgesel çıkarlarına paralel bir dış siyasal hedef belirlemiş görünmektedir. Yine aynı şekilde Gürcistan'da sahip olmak istediği değerler açısından ABD'nin bölgedeki üstünlüğüne katkı sağlayacak siyasal refleksler geliştirmiştir. Tüm bu ilişkiler dengesine AB Kafkasya'daki politikaları da eklendiğinde tutarlı ve birbirini tamamlayan bir ilişkiler dizisi ortaya çıkmaktadır. Bu ilişkiler dizisinin dışında kalan ve bu stratejik hattın birbiri ile olan ilişkilerinden zararlı çıkan tek güç Rusya Federasyonu gibi görünmektedir. Çünkü Rusya Federasyonu, ABD'nin kurduğu bu sistemin bir parçası olmaktan çok kendi sistemini bölgede hakim kılmak hedefini seçmiştir. Özellikle Putin'in siyasi manevraları ve uyguladığı bölgesel politikalar, Avrasyacı yaklaşımın özellikleri ile örtüşmekte ve ABD'nin bölgedeki varlığını sona erdirme amacını taşımaktadır. Bu bakış açısı özelinde Rusya Federasyonu, Türkiye ve Gürcistan'ı ABD politikalarının bölgedeki temsilcileri olarak görmeye başlamıştır. Özellikle Türkiye, bölgenin batıya açılımını sağladığı için Rusya Federasyonu açısından sıkıntı veren bir konumdadır.

Diğer taraftan Türkiye, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte kaybedeceğini düşündüğü jeopolitik konumunu, enerji koridoru ve enerji dağıtım merkezi olmak hedefiyle yeni bir jeopolitik ve jeoekonomik özellikle revize etmiş gibi görünmektedir. Ayrıca bölge ülkelerinin batıya açılımında oynadığı rol de yeni uluslar arası sistemde Türkiye'ye olan gereksinimin sürmesini sağlamıştır. Türkiye'nin batıya açılan kapı olması özelliği öylesine belirginleşmiştir ki, dünya kamuoyunda oluşan baskı neticesinde Ermenistan ile olan ilişkiler bile yeniden masaya yatırılmış ve Ermenistan sınırının açılması gündeme gelmiştir. Fakat Türkiye, Azerbaycan ile olan ilişkilerinin zarar görmesinden çekinerek bu açılımı zamana bırakmıştır. Orta vadede Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki sorunların çözümü ile

Ermenistan- Türkiye sınırının açılması yeniden gündeme gelecektir. Bu noktada Ermenistan ile Rusya Federasyonu'nun stratejik ortaklığı da son bulabilir. Çünkü Ermenistan'ın batıya açılması, batı değerleri ile bütünleşmesi sonrasında ABD'nin AB'nin bu ülke üzerindeki etkinliği artacak ve dolayısıyla Rus-Ermeni ilişkilerinde soğukluk başlayacaktır. ABD, Ermenistan'ı da içine alacak bir Kafkas hattını oluşturabilmek adına Türkiye ile Ermenistan ve Azerbaycan arasında arabuluculuk görevi üstlenebilir ve oluşturacağı siyasal ve ekonomik baskılarla bu ülkeleri işbirliğine zorlayabilir. Bu bakımdan Türkiye açısından Ermeni Sorunu yakın bir gelecekte çözümlenebilecek bir mesele gibi görünmektedir.

ABD'nin sistem düzeyinde başat bir güç olarak nitelenmesindeki en önemli sebep, denizaşırı yaptığı müdahalelerdir. ABD, herhangi bir uluslararası destek beklemeksizin dünyanın her yerine müdahale edebilme yeteneğine sahip olduğunu kanıtlamak istemektedir. Bu özelliğini de dış politikada caydırıcı bir araç olarak kullanmaktadır. Ağustos 2008'de ise ABD'nin bu kararlı tutumu yerini Rusya'nın benimsediği Askeri doktrinlerdeki kararlı tutumuna bırakmıştır. Bu açıdan ABD'nin bölgesel düzeyde kesin bir üstünlük kurduğundan söz etmek çok mümkün değildir. Fakat ABD, attığı siyasal ve ekonomik adımlarla askeri açıdan elde edebileceği faydalardan daha çok fayda elde etmektedir. Özellikle Türk- Gürcü ilişkileri üzerinden bölgede kurduğu sistem her geçen gün ABD'nin etkinliği biraz daha arttırmaktadır.

Bölgesel düzeyde geliştirilen BTC Petrol Boru Hattı, BTE Doğal Gaz Boru hattı ve buna bağlı olarak Nabucco Projesi, Kars-Tiflis Demiryolu projesi ve TRACECA, ABD'nin ve AB'nin tasarrufları doğrultusunda gelişen ve destek alınan projelerdir. Bu projeler de nitelik bakımında ABD'nin bölgede kalıcı olmak istediğine işaret etmektedir. Çünkü BTE Projesi açısından düşünüldüğünde hedeflenen miktarın 2050 rakamlarıyla açıklanması, önümüzdeki 40 yıllık bir süreç içinde projenin genişletilip geliştirileceği izlenimini vermektedir.

21. yüzyılın en önemli olgusu olan küreselleşme devletler arasındaki ilişkilerin hassasiyetini de arttırmıştır. İletişim ve ulaşım alanında gerçekleşen teknolojik gelişim, dünyanın neresinde olursa olsun herhangi bir sorunun çok kısa bir süre içerisinde dünya kamuoyuna taşınmasını sağlamaktadır. Özellikle ABD gibi kıtalararası operasyon kabiliyeti olan ülkeler çok kısa bir zaman zarfında duruma müdahale edebilmek için harekete geçmekte ve bölgeye ulaşabilmektedirler. Gürcistan'ın Güney Osetya ve Abhazya ile yaşadığı sorunlar da artık yerel çatışmalar düzeyinde değerlendirilememektedir. Çatışmaların başladığı ilk saniyelerde çatışma görüntüleri dünya çapında yayın yapan haber kanallarında yer almakta,

sorunla ilgili analizler anında ortaya konulmakta ve dünya kamuoyu soruna müdahale edilmesi konusunda yetkilileri uyarmaktadır. Ülkeler ve toplumlar arasındaki bu iletişim fırtınası belki de yıllar sürebilecek bir meselenin en geç 1 ay içinde normal seviyeye indirgenmesini sağlamıştır. Burada çatışmanın bulunduğu bölgenin jeopolitik konumu da etkilidir. Enerji nakil hatları üzerinde olan Güney Kafkasya, mutlak bir suretle AB ülkelerinin ve ABD'nin olaylara anında müdahale etmesine neden olmaktadır. Çatışmaların başlaması bu ülkelerin kamuoyunda petrol sevkiyatının durması endişesi yaratacak, bu petrol sevkiyatından kazanç sağlayan çok uluslu şirketleri harekete geçirecek ve bu yolla bu şirketler hükümetlere baskı yapmaya başlayacaktır. Bölgesel düzeyde çıkarları tespit edilmiş bu ülkeler de soruna her türlü müdahale de bulunmak için harekete geçecektir.

Türkiye ile Gürcistan arasındaki ikili ilişkilerde bütün başlıklar incelendiğinde tümü üzerinde bir uluslar arası yönlendirme ve denetim olduğu görülmektedir. İki ülke arasında sorun teşkil edebilecek bir mesele olarak Ahıska Türkleri sorunu bile Türkiye ve Gürcistan arasındaki ilişkilere neredeyse hiç zarar vermemiştir. Gürcistan uluslar arası teamüllere uymak adına soruna barışçıl bir çözüm yolu sunmuş, bu çözüm planının süresi her seferinde uzatılmasına rağmen Türkiye olaya ihtiyatlı yaklaşarak sorunun zaman içerisinde çözümleneceğini düşünmüş ve Gürcistan'a bu açıdan herhangi bir baskı yapmamıştır. Bununla beraber yine iki ülke arasında karşılıklı çıkarların ön plana çıktığı Deriner Barajı meselesi de karşılıklı iyi niyet çerçevesinde çözümlenmiştir. Gürcistan ve Türkiye arasındaki meseleler, bölgede ABD'nin etkisi ile oluşturulmuş olan konjonktürden daha önemli sorunlar teşkil etmemektedir. Türkiye ve Gürcistan arasındaki ilişkiler bu konjonktüre ait kurallar çerçevesinde gelişmekte ve sürdürülmektedir.

Her iki ülke de ABD'nin stratejik ortaklık misyonu çerçevesinde, bölgedeki dengeleri korumakta ve Rusya Federasyonu ile sınırlı ilişkiler sürdürerek, ABD'nin Kafkasya Bölgesi'ne yönelik çıkarlarına hizmet etmektedir. Türkiye açısından bu durum, ABD ile ortak çıkarların bulunması, bölgedeki olası muhtemel Rus tehdidine karşı önlem alınması ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile sürdürülebilir bir ilişkinin alt yapısının hazırlanması bakımından kendi lehine görülmektedir. Türkiye'nin bölgede ABD ile birlikte hareket etmesinin nedenleri makul ölçülerde rasyonel olarak düşünülmelidir. Çünkü Türkiye bölgesel güç olma hedefindedir ve Türkiye'yi bir enerji nakil ve dağıtım merkezi haline getirmek istemektedir. Bu hedefler uzun vadede Türkiye için önemli kazanımlar sağlayacaktır. Gürcistan açısından da durum Türkiye'den farklı değildir. Gürcistan'da içinde bulunduğu Rus

çıkarmasında kurtulmak, batı ile bütünleşmek ve bölgedeki kaynaklardan gelir elde etmek istemektedir. Yer altı kaynakları bakımından fakir bir ülke olan Gürcistan gerçekleştirilen enerji nakil projeleri ile ihtiyaç duyacağı enerjiden fazlasına sahip olacak ve bölgede Türkiye ve Azerbaycan ile birlikte jeopolitik ve jeoekonomik açıdan önemli bir ülke haline gelecektir.

Hem Türkiye hem de Gürcistan açısından Rusya ile birlikte stratejik ortaklık seviyesinde bir ilişki yürütmek çok anlamlı değildir. Çünkü Rusya Federasyonu, ABD'nin bölgesel politikalarından daha sert talepler içerisindedir. Rusya, Dugin'in çizdiği jeopolitik plan çerçevesinde Gürcistan'ı tamamen kontrolü altına almak istemekte, Türkiye'yi ise çizdiği Avrasya jeopolitiğinde etkisizleştirmek niyetindedir. Rusya'nın en büyük ideali İran'dan Doğu Avrupa'ya yeni bir jeopolitik imparatorluk oluşturmaktır. Bu amaç, Çarlık Rusyası'nın ve SSCB'nin tarihi amaçlarıyla örtüşen bir niteliktedir. Türkiye açısından bölgede var olacak bir Avrasya imparatorluğu, Türkiye'nin bölgesel güç olma hedefinin önündeki en büyük engel olacaktır. Gürcistan ise bu Avrasya tahayyülünde SSCB içerisindeki konumundan öte bir öneme sahip olmayacağından bu sistemin dışında kalmayı tercih etmektedir.

Soğuk Savaş sonrası, sisteme birinci dereceden etkide bulunan başat aktör ABD, uluslararası konumunu ve gücünü kullanarak küresel hakimiyet teorisine katkı sağlayacak faydalar elde etmektedir. ABD'nin Kafkasya politikaları gölgesinde şekillenen ve Rusya Federasyonu'nun bölgesel politikaları nedeniyle ABD'nin daha çok etkisi altına giren Türk – Gürcü ilişkileri, sistem düzeyin büyük bir gelişme ve kırılma gerçekleşmediği sürece mevcut durumunu devam ettirecek gibi görünmektedir. Hatta ABD'nin bölgeye yönelik artan ilgisi ve etkisi çerçevesinde bu ilişkilerin daha da yoğunlaşacağı ve farklı işbirliği ve ortaklık alanlarının oluşturulacağı söylenebilir.

ABD'nin bölgede oluşturmak istediği sistem içerisinde uluslararası örgütlere de önemli görevler yüklenmiştir. Bu örgütlerin başında NATO gelmektedir. Barış için işbirliği misyonu çerçevesinde bölgede faaliyet göstermeye ve 1990 sonrası NATO konseptine enerji kaynaklarının ve enerji nakil hatlarının güvenliğini sağlama amacını ekleyen NATO, özellikle Gürcistan ve Azerbaycan üzerinden bölgedeki yapısını kurmak istemektedir. Gürcistan ve Azerbaycan da NATO'ya üye olmak için sırada bekleyen ülkelerdir. NATO ile birlikte AB, her alanda bölge ile ilişkilerini geliştirmek amacındadır.

NATO ve AB ile birlikte Türkiye ve Gürcistan'ın içinde buldukları BLACSEAFOR ve KEİ Örgütleri de bölgesel düzeyde faaliyet göstermektedir. Bu örgütler sayesinde Türkiye ile Gürcistan, Rusya Federasyonu ile ilişkilerini de sürdürmektedirler. Özellikle KEİ fonksiyonel olarak Karadeniz bölgesinde BDT'nin ekonomik gücünü kırmayı ve yeni bir yapı oluşturarak Pazar hâkimiyetini ele geçirmeyi hedeflemektedir. Öncülüğünü Türkiye'nin yaptığı bu örgüt gelecekte misyonuna uygun yapacağı eylemlerle Rusya Federasyonu ile sorunlar yaşanmasına yol açabilir. Kısmen ABD'den bağımsız hareket edebilen KEİ ve BLACKSEAFOR, bölgesel teşkilatlanmalar adına umut vermektedir. Bu örgütler içerisindeki ülkelerin uyumlu işbirliği ve ortaklık çerçevesinde hareket etmeleri, Rusya Federasyonu ve ABD'den bağımsız ekonomik ve siyasal ilişkiler geliştirmelerini sağlayabilir. Fakat ABD'nin ve özellikle de KEİ ve BLACKSEAFOR üyesi Rusya Federasyonu'nun buna izin vereceği çok da gerçekçi görülmemektedir.

Türkiye ve Gürcistan, bölgedeki çıkar çatışmalarından uzak kalmak istemekte ve ortak paydada buluşturdukları hedefleri doğrultusunda beraber hareket etmektedirler. Bu ikili ilişki analiz edildiğinde ikili ilişkileri destekleyen iki faktörden söz edilebilir. Bunlardan ilki ayrıntılarıyla ve nedenleriyle anlatmaya çalıştığımız ABD'nin Kafkasya politikaları çerçevesinde Türk-Gürcü ilişkilerine verdiği destektir. İkincisi ise bölgede Rusya Federasyonu'nun revizyonist politikalarına zemin hazırlamak adına yürüttüğü politikalarıdır. Bu iki gücün bugün için bölgesel olan bu mücadelesi Türk-Gürcü ilişkilerinin gelişimini zorunlu kılmıştır. Bu ilişkiyi destekleyen diğer faktörler ise Türk- AB, AB-Gürcistan, Türk-Ermeni ilişkileri olarak sıralanabilir.

Sonuç olarak ABD'nin küresel üstünlüğü ve oluşturduğu “Yeni Dünya Düzeni” sistemi çerçevesinde Türk- Gürcü ilişkileri sistemin aktörlere uyguladığı baskı ve verdiği destek neticesinde şekillenmektedir denilebilir. Sistemsel bir değişiklik olmadığı takdirde yada bölgesel dengelerde ABD'nin etkinliği ve bölgeye olan ihtiyacı ve ilgisi azalmadığı sürece ülkeler arasındaki ilişkilerin niteliğinde de büyük çaplı değişiklikler olmayacağı düşünülmektedir. Bölgedeki etnik çatışmalar ise ABD ve Rusya Federasyonu arasındaki rekabetten kaynaklı olarak yoğunlaşabilir. Fakat ABD'nin bölgede hem ekonomik hem de siyasal olarak etkisini arttırması, Gürcistan'ın toprak bütünlüğünün korunması açısından önemli bir gelişme olarak görülebilir. Gürcistan ve Türkiye arasındaki ilişkilerde bu sürecin devam etmesi halinde yeni proje ve yatırımlarla desteklenerek gelişimini sürdürecektir.

KAYNAKÇA

I.KİTAPLAR

ARI, Tayyar, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, Beta Yayınları, İstanbul, 2001.

ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2005.

AVES, Jonathan, *Gürcistan: Kaostan Düzene mi?*, Aka Kitabevi, İstanbul 2000.

BRZEZINSKI, Zbigniew, *Büyük Satranç Tahtası, Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2005.

ÇAKMAK, Haydar, *1989'dan Günümüze Gürcistan*, KTÜ Yayınları, Trabzon, 1998.

ÇİLOĞLU, Fahrettin, *Gürcülerin Tarihi*, Yeni Aka Yayınları İstanbul, 1993.

DAVUTOĞLU, Ahmet, *Stratejik Derinlik, Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, Küre Yayınları, İstanbul, 2003.

DEDEOĞLU, Beril, *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*, İstanbul 2003.

DEMİR, Abdullah, *Tarihten Günümüze Rus Yayılmacılığı ve Yeni Kurulan Cumhuriyetler*, İstanbul, 1998.

DEMİR, Faik, *Türk Dış Politikası Perspektifinden Güney Kafkasya*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2003.

DUGIN, Aleksandr, *Rus Jeopolitigi, Avrasyacı Yaklaşım*, Küre Yayınları, İstanbul, 2004.

EKİCİ, Derya, *Ülkemizde Elektrik Enerjisi Üretimi*, Sina Kitabevi, Bursa 2007.

- FOUSKAS, Vassilis K., *Balkanlar, orta Doğu, Kafkasya*, Aykırı Kitabevi, İstanbul 2002.
- GÖKÇE, Cemal, *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti*, İstanbul, 1979.
- GÖNLÜBOL, Mehmet, *Uluslararası Politika, İlkeleri-Kavramlar-Kuramlar*, Ankara, 2000.
- GÜNEL, Kamil, *Coğrafyanın Siyasal Gücü*, Çantay Kitabevi, İstanbul, 1997.
- HASANOĞLU, Mürteza, CEMİLLİ, Elnur, *Güney Kafkasya'da ABD Politikası*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- HASGÜLER, Mehmet, ULUDAĞ, Mehmet B., *Devletlerarası ve Hükümetler-Dışı Uluslararası Örgütler*, 1.Basım, Ankara, 2004.
- HOBBSAWM, Eric.J., *Milletler ve Milliyetçilik*, İstanbul, 2006.
- KAPLAN, Morton, *System and Process in International Politics*, New York, 1957.
- KAZGAN, Gülten, *Küreselleşme ve Ulus-Devlet Yeni Ekonomik Düzen*, İstanbul, 2002.
- KONGAR, Emre, *Küresel Terör ve Türkiye*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2002.
- LANGLOIS, Georges, BOISMENU, Jean, LEFEVRE, Luc, RAGIMBALD, Partice, *20. Yüzyıl Tarihi*, İstanbul 2003.
- MERT, Okan, *Türkiye'nin Kafkasya Politikası ve Gürcistan*, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- ORAN, Baskın, *Türk Dış Politikası Cilt 2*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2002.
- PURTAŞ, Fırat, *Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu*, Platin Yayınları, Ankara, 2005.

SANDER, Oral, *Siyasi Tarih: İlkçağdan 1918'e*, İmge Kitabevi, İstanbul, 2000.

SANDER, Oral, *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitabevi, Ankara 2001.

SÖNMEZOĞLU, Faruk, ARİBOĞAN, Ülke, AYMAN, Gülden, DEDEOĞLU, Beril, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, İstanbul 2000.

SÖNMEZOLU, Faruk, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000.

TOPUR, Tuncer, *Milli Güvenlik ve Türkiye*, İstanbul, 2005.

WALTZ, Kenneth *Theory of International Politics*, MA, 1979.

YALÇINKAYA, Aleaddin, *Kafkasya'da Siyasi Çekişmeler Etnik Düğümünden Küresel Kördüğümüne*, Lalezar Kitabevi, Ankara 2006.

YAPICI, Utku, *Türk Dış Politikasının Yeni Açılımları Orta Asya ve Kafkasya*, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2004.

II. MAKALELER

AĞACAN, Kamil, "Cavaketi Sorunu Gürcistan Ermenilerinin Artan Özerklik Talepleri", *Stratejik Derinlik*, Haziran 2004.

AĞACAN, Kamil, "ABD'nin Gürcistan'a Asker Göndermesi: Terörle Mücadelede Üçüncü Cephe mi Yoksa Köprü Başının Tutulması mı?", *Stratejik Analiz*, sayı 43, Kasım 2003.

AĞACAN, Kamil, "Kars – Tiflis Demiryolu: Hayal Gerçek Mi Oluyor?"
www.asam.org.tr/TR/yazigoster.asp?kat1=4&ID=351, 6.12.2006.

AĞACAN, Kamil, "Soğuk Savaş Sonrası Türkiye – Gürcistan İlişkileri", *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, (ed.) İdris BAL, Nobel Yayınları, Ankara 2004.

AĞACAN, Kamil, “Türkiye – Gürcistan – Azerbaycan: Güvenlik İstikrar ve Refah Eksenini”, *Stratejik Analiz*, Mayıs 2007.

AKGÜN, Mensur, “Türkiye’den Bakarak Türk – Rus İlişkileri”, *Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları*, Ahıska Kitabevi, İstanbul 2006.

ALİCAN, Mustafa, “Kafkasya Krizi Çözüldü Mü?”, <http://www.haberajans.com/kafkasya-krizi-cozuldu-mu-yazisi-118.html>, 16.09.2008.

ALTINBAŞ, Deniz, “Avrupa Enerjide Rusya’ya Bağımlılığını Kırmaya Çalışıyor” *Stratejik Analiz*, Haziran 2006.

BALDWIN, David A., “Güvenlik Kavramı”,(çev.Çiğdem Şahin), Kamer Kasım ve Zerrin A. Bakan (Ed.), *Uluslararası Güvenlik Sorunları*, ASAM Yayınları, Ankara, 2004.

BAŞLAMİŞ, Cenk, “Gürcistan” , *Milliyet Gazetesi*, 29 Ocak 2006.

BAYRAKTAR, Rasim “Ahıska’lılar Açısından Gürcistan’daki Gelişmeler”, *Ahıska’lılar Vakfı Tarih ve Kültür Dergisi*, Sayı 2, İstanbul Mayıs 2002.

BLEDA, Tanışuğ, “Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü”, *Avrasya Dosyası, Azerbaycan Özel*, İlkbahar 2001, Cilt 7 Sayı 1.

BOSTAN, İdris, “Ahıska”, *DİA*, Cilt 1, İstanbul 1988.

BOZDEMİR, İsmail, *Avrupa Birliği Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Ekonomik İlişkileri*, www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/DisTicaretGelistirmeDb/turk%20cumhuriyetleri/sayfa117.doc, 21.09.2008.

BOZKUŞ, Yıldız Deveci, “Sarkisyan Döneminde Türk – Ermeni İlişkilerinin Geleceği” *Stratejik Analiz*, Temmuz 2008.

BRODIE, Bernard, *National Security Policy and Economic Stability*, Yale Institute for International Studies Memorandum, Sayı: 33, New Haven: CT, 1950.

COHEN, Ariel, “Avrasya’da Boru Hattı Siyaset.”, *Avrasya Etüdleri*, Sayı 1, İlkbahar 1996.

ÇELİKPALA, Mithat, “1990’lardan Günümüze Türk-Rus İlişkileri”, *Avrasya Dosyası*, Cilt:13, Sayı:1, 2007.

ÇİLOĞLU, Fahrettin, “Gürcistan – Türkiye İlişkilerinin Son Dört Yılı”, *Çveneburi Dergisi*, sayı: 11-12, 1994.

ÇOĞAL, Nejat, “Kafkasya’da İstikrar Arayışı”,
<http://www.turkocagi.org.tr/modules.php?name=Gundem&file=article&sid=2641>,
21.09.2008.

DEMİR, Ali Faik, “Güney Osetya Krizinde Kim Haklı Kim Haksız? Kim Kazandı Kim Kaybetti?”, www.avsam.org/tr/yazidoster.asp?ID=2467&kat1=42&kat2= , 05.11.2008.

DUMANLI, Cihangir, “Avrasya’da Askeri Kutuplaşma”, *Cumhuriyet Strateji*, Yıl 2, Sayı 89, 2006.

EKİCİ, Gökçen, “Rusya Federasyonu’nun Terör Kartı: Irak Kafkasya’ya Emsal Olabilir mi?”, *Stratejik Analiz*, sayı 37, Mayıs 2003.

ERHAN, Çağrı, “ABD’nin Orta Asya Politikası ve 11 Eylül Sonrası Yeni Açılımları”,
<http://www.stradigma.com/turkce/kasim2003/vizyon.html>, 10.11.2007.

EKŞİ, Muharrem, “Nato’nun Enerji Güvenliği Yaklaşımı”
www.globalstrateji.org/TUR/Icerik_Detay.ASP?Icerik=1340, 22.02.2008.

GÖKNEL, Mete, “Kafkaslardaki Savaş ve Enerji Hatları”,
www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID2463&kat1=42&kat2= , 20.08.2008.

GÖKNEL, Mete, “Avrupa Birliği’nin Enerji Politikaları”,
www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?kat1=11&ID=2922, 20.10.2008.

GÖKNEL, Mete, “Kafkas Krizinin Ardından Enerji Kaynakları Konusundaki Gelişmeler”,
www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?kat1=11&ID=2620, 15.09.2008.

HABIÇOĞLU, Bedri, “Kafkasya’dan Anadolu’ya Göçler”, *Askeri Tarih ve Strateji Başkanlığı Bildirileri*, Sayı: 17, Ankara, 2004.

HENZE, Paul, “Gürcistan ve Ermenistan: Sıkıntılı Bağımsızlık” *Avrasya Etütleri*, Cilt:2, Sayı.2, ASAM Yayınları, Ankara.

KAMALOV, İlyas, “Türkiye – Azerbaycan – Gürcistan Arasındaki İşbirliği ve Gürcistan”,
www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=2397&kat1=6&kat2=, 01.09.2008.

KANPOLAT, Hasan “Kars-Tiflis-Bakü Demiryolu Projesi, Kafkasya’da Demir İpek Yolu”,
Stratejik Analiz, Mart 2007.

KANPOLAT, Hasan, “2004 Yılında Doğu İle Batı Arasında Kafkasya: Geçmiş Doğuda Gelecek Batıda mı?”, *Stratejik Analiz*, sayı 56, Aralık 2004.

KANPOLAT, Hasan, “Güney Osetya Savaşı Bitti: Gürcistan Bölünüyor Mu?”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Cilt 9, Sayı 101, Eylül 2008, s.20-21.

KANPOLAT, Hasan, “Gürcistan NATO’ya Girmek İçin Bir Adım Daha Atıyor.”,
www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=1267&kat1=4&kat2=, 28.10.2006.

KANPOLAT, Hasan, “Gürcistan’ın Ankara Büyük Elçisi Tiflis’e Başbakan Gitti” *Hürriyet Gazetesi*, 04.11.2008.

KANPOLAT, Hasan, “KEİ Yeniden Yapılandırılıyor”,
www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?kat1=4&ID=1373, 15.05.2007.

KANPOLAT, Hasan, “Güney Osetya Sorununun yakın Tarihi”,
www.avsam.org/tr/yazigoster.asp?ID=2441&kat1=42&kat2= , 30.08.2008.

KANTARCI, Şenol, “Amerikalı Bir Uzmanın Gözüyle Türkiye-Ermenistan İlişkileri”,
<http://www.turksam.org/tr/a277.html>, 30.04.2008.

KANTARCI, Şenol, “Tarih Boyunca Türk Ermeni İlişkileri Ve Ermeni Sorunu’nun Ortaya Çıkışı”, <http://www.turksam.org/tr/a1336.html>, 01.09.2008.

KARADAĞ, Hüseyin, “21.Yüzyılın Kimliği: Enerji Emperyalizmi Çağı”,
<http://www.21yyte.org/tr/yazi.aspx?ID=560&kat=5>, 22.02.2008.

KASIM, Kamer, “Gürcistan’da Neler Oluyor?”,
<http://www.turkishweekly.net/turkce/yorum.php?id=647>, 13.11.2008.

KEYMAN, E.Fuat, “Eleştirel Düşünce: İletişim, Hegemonya, Kimlik/Fark”, Atilla Eralp (ed.), *Devlet, Sistem ve Kimlik*, İstanbul, 2004.

KIRAÇ, Gürol, “AB’nin Orta Asya Politikası”, www.tusam.net, 18.07.2006.

KOÇ, Şanlı Bahadır, “Gürcistan Krizi, ABD ve Türkiye”, *ASAM Araştırmaları*, Ankara, 2008.

KOÇER, Gökhan, “Karadeniz’de Güvenliği Kim Sağlamalı?”,
<http://www.usakgundem.com/uayazar.php?id=721>, 21.11.2008.

KONA, Gamze, “Rusya Federasyonu’nun Kafkasya Politikası”, *Jeopolitik*, Sayı 11, Yaz 2004.

LEWIS, Jonathan Eric, “Stratejik Ortak Olarak Türkiye”,
<http://www.turksam.org/tr/a1012.html>, 01.08.2006.

MAYEMEROVA, Aynur, “Soros ve Kazakistan: Sıradaki Kim?”, *Cumhuriyet Strateji*, Yıl 1, Sayı 39, 2005.

ÖZER, Arslan, “Türkish Investment In Georgia”, *International Blacksea University Faculty of Economics and Administrative Sciences Department of Business Administration*, Tbilisi, 2002.

ÖZKAN, Ahmet, “Gürcistan Tarihi”, *Son Kafkas Dergisi*, Sayı.3, Düzce, 2003.

ÖZKAN, Güner, “Gürcistan’da Yeni Yönetim, Etnik Ayrımlıkçı Bölgeler ve Güvenlik”, *Orta Asya ve Kafkasya’da Güç Politikası*, Der. Turgut Demirtepe, Usak Yayınları, Ankara 2008.

ÖZTÜRK, Mustafa, “Kafkasya’nın Tarihi Coğrafyası ve Stratejik Önemi”, *Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri XIX ve XX. Yüzyullarda Türkiye ve Kafkaslar*, 24-26 Ekim 2002, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 2003.

PALA, Cenk, “21. Yüzyıl Dünya Enerji Dengesinde Petrol Ve Doğal Gazın Yeri Ve Önemi: “Hazar Boru Hatlarının Kesişme Noktasında Türkiye”, *Avrasya Dosyası Enerji Özel Sayısı*, Bahar 2003, Cilt 9, Sayı 1.

PALA, Cenk, “Hazar Boru Hatları, Bakü – Tiflis – Ceyhan Hampetrol Boru Hattı Projesi ve Gelişimi”, *Avrasya Dosyası*, sayı 4, Kış 2001.

PURTAŞ, Fırat, “Hazar Bölgesi’nde Rekabetin Yeni Boyutu: Silahlanma Yarısı”, *Uluslararası Mücadelenin Yeni Odağı Karadeniz*, (Ed.) Osman Metin ÖZTÜRK, Yalçın SARIKAYA, Platin Yayınevi, Ankara, 2005.

SANBERK, Özdem, “Türkiye-ABD ve Yeni Karadeniz Bölgesinde Dönüşüm İçin İşbirliği”, *Avrasya Dosyası*, Cilt 13 Sayı 1, 2007.

SANBERK, Özdem, “Yeni Büyük Oyun ve İstikrar Platformu”, *Radikal Gazetesi*, 1 Eylül 2008.

SARAY, Mehmet, “Türkiye- Gürcistan Dostluğu” , *Kafkas Araştırmaları*, Sayı.3, 1997.

SARIKAYA, Yalçın, “Rusya Federasyonu’nun Gürcistan Politikası”, *Uluslararası Mücadelenin Yeni Odağı Karadeniz*, (Ed.) Osman Metin ÖZTÜRK, Yalçın SARIKAYA, Platin Yayınevi, Ankara, 2005.

SELVİ, Haluk, “Türkiye-Azerbaycan-Gürcistan İlişkilerinde Ermenistan Faktörü”, <http://www.satemer.sakarya.edu.tr/pdf/azerbaycan.pdf>, 11.08.2007.

SEZGİN, Mahmut N., “AB’nin Güney Kafkasya Politikası”, *Stratejik Analiz*, sayı 43, Kasım 2003.

SURANOVIC, Steven M., “The Theory Of Comparative Advantage”, <http://internationalecon.com/Trade/Tch40/T40-0.php>, 12.06.2008.

TANRISEVER, Oktay F., “Güvenlik”, Atilla Eralp (ed.), *Devlet, Sistem ve Kimlik*, İstanbul, 2004.

TANRISEVER, Oktay F., “Rusya-Gürcistan İlişkilerinde Artan Gerilim: Bir Sağırlar Diyalogu mu?” http://www.stradigma.com/turkce/agustos2003/print_08.html, 20.12.2007.

TANRISEVER, Oktay F., “Sovyet-Sonrası Dönemde Rusya’nın Kafkasya Politikası”, *Türkiye ve Komşuları*, der. Mustafa Türkeş ve İlhan Uzgel, Ankara: İmge Yayınları, 2002.

TARAKÇI, Nejat, “Rusya Arka Bahçesini Toparlıyor.”, *Jeopolitik*, sayı 10, Bahar 2004.

TAŞÇIKAR, Dinçer, “Orta Asya’daki Ekonomik Reformlar ve Yeni Büyük Oyun”, *Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları*, Bağlam Yayınları, İstanbul 1998.

TEZCAN, Ercüment, “Avrupa Birliği’nin Kurumsal Yapısı ve Karar Alma Mekanizması: Üye Devletlerin Rolü Üzerine Değerlendirmeler”, Beril Dedeoğlu (ed.), *Dünden Bugüne Avrupa Birliği*, Boyut Kitabevi, İstanbul, 2003.

USLU, Nasuh, “Türkiye’nin Orta Asya ve Kafkasya Politikası Üzerinde Etkili Olabilecek Faktörler”, http://strateji.cukurova.edu.tr/TURK_DUNYASI/01.php, 22.06.2007.

UZGEL, İlhan "ABD'yle İlişkiler", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Yorumlar, Belgeler*, Baskın Oran (der.), Cilt. II, İstanbul, İletişim, 2001.

VELİEV, Cavid, "Rus Dış Politikasında Yakın Çevre",
<http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=135&sayfa=64>, 21.01.2008.

WOLFERS, Arnold, "National Security as an Ambiguous Symbol", *Political Science Quarterly*, Sayı:67, 1952.

YILMAZ, Reha,, "Kafkasya'da Büyük Oyunun Küçük Halkası: Güney Osetya",
www.avsam.org/tr/yazigoster.asp?ID=2468&kat1=42&kat2=, 10.10.2008.

III. TEZLER

ÇABUK, Sedat, *Türkiye-Gürcistan İlişkileri ve Türkiye'nin Takip Etmesi Gerek Politikalar*, Kara Harp Akademisi Yayınlanmamış Akademi Tezi, İstanbul 2001.

USLU, Şeref, *ABD ve Almanya'nın Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'a Yönelik Olan ve Olması Muhtemel Dış Politikalarının İrdelenmesi ve Türkiye'nin Dış Politikasına Etkilerinin İncelenmesi*, Yayınlanmamış Tez, Kara Harp Akademisi Komutanlığı, İstanbul, 2002.

YEŞİLKEY, Murat, *Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Türkiye'ye Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Harp Akademileri Komutanlığı, İstanbul, 2005.

IV. RAPORLAR VE BELGELER

Avrupa Birliği Raporları, *European Union In The World, Working For Peace, Security and Stability* EU Yayınları, Brüksel, 2005.

Devlet Planlama Teşkilatı, *Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri ve Bölge Ülkeleri İlişkileri, Özel İhtisas Kurulu Raporu*, Ankara, 2000.

Genelkurmay Başkanlığı, *Gürcistan Bilgi Notları*, Ankara, Kasım-2003.

T.C Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, *Temmuz Ekonomik İlişkiler Notları*, Ankara, 2000.

T.C Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, *Gürcistan Ülke Profili Raporu*, Ankara, 2005.

Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi, *Gürcistan Ülke Profili Raporu*,
www.tika.gov.tr/dosyalar/gurcistan.doc, 20.09.2008.

“Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması”, *Resmi Gazete*, 30 Temmuz 1993, Sayı 21552.

“Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması”, *Resmi Gazete*, 4 Haziran 1995,
Sayı 22303.

V. GAZETELER

“Gürcistan BDT’den Ayrılmak İçin Girişim Yaptı”, *Zaman Gazetesi*, 19.08.2008.

“Gürcistan BDT’den Resmen Ayrıldı”, *Sabah Gazetesi*, 9 Ekim 2008.

“Abhazya’yı 3 Yılda Geri Alırız”, *Hürriyet Gazetesi*, 6 Temmuz 2004.

“Acara Köprüleri Uçuruyor.” *Hürriyet Gazetesi*, 3 Mayıs 2004.

“Abaşidze Kaçtı Saakaşvili Geldi.”, *Hürriyet Gazetesi*, 6 Mayıs 2004.

“Gürcistan’daki Gelişmeler” *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Kasım 2003.

VI. İNTERNET KAYNAKLARI

“COMECON”, <http://tr.wikipedia.org/comecon>, 02.01.2007.

“Bağımsız Devletler Topluluğu” , <http://tr.wikipedia.org/wiki/BDT>, 12.06.2007.

“Comparative Advantage”, http://en.wikipedia.org/wiki/Comparative_advantage, 12.06.2008.

“Gürcistan’daki Türk Okulları Ülkemizin Gururu”, <http://www.haberler.com/gurcistan-daki-turk-okullari-ulkemizin-gururu-haberi/>, 06.06.2008.

“Chavez: Gürcistan ABD İmparatorluğu’na Eklendi”, <http://ntv-msnbc.com.tr/news/458415.asp>, 10.09.2008.

“Saakaşvili, AB’nin Güney Osetya İçin Hazırladığı Planı Kabul Etti.” www.abhaber.com, 11.08.2008.

“Uluslararası Ekonomik İlişkiler”, <http://ekutup.dpt.gov.tr/disekono/anlasma/2000.html>, 20.06.2008.

ÖZGEÇMİŞ

Ömer Durşen, 17 Mayıs 1983 tarihinde Ankara'da doğdu. İlk öğrenimini Çankaya Teğmen Kalmaz İlkokulu'nda Orta ve Lise öğrenimini ise Çankaya Anadolu Lisesi'nde tamamladı. 2005 yılında Kırıkkale Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünden mezun oldu. Aynı yıl Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans eğitimine başladı.

Kırıkkale Üniversitesi'nde 2002-2003 yılları arasında iki dönem Uluslararası İlişkiler Kulübü Öğrenci Başkanlığı, 2003-2004 yılları arasında Kırıkkale Üniversitesi Stratejik Araştırma Grubu başkanlığı yaptı. Kırıkkale Üniversitesi Atatürkçü Düşünce Topluluğu ve Kırıkkale Üniversitesi TEMA üyesi olan Ömer Durşen, 2004 yılında Üniversitede yayınlanan ilk Öğrenci dergisi olan KÜSAG Perspektif dergisinin editörlüğü görevini üstlendi.

Kırıkkale Üniversitesi'ni temsilen Çanakkale, İzmir, İstanbul ve Ankara'daki oturum, toplantı, tören ve seminerlere katıldı.

Ömer Durşen, Kırıkkale Üniversitesi Araştırma Görevlisi Yalçın Köksal Demir ile birlikte kaleme alınmış iki makalesi, Uluslararası İlişkiler alanında ikisi uluslararası dört yayınlanmış makalesi ve Uluslararası Örgütler, Milliyetçilik ve Türk Dış Politikası konularında çeşitli çalışmaları bulunmaktadır.